

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
УНИВЕРСИТЕТИ

ТАСВИРИЙ ФАОЛИЯТГА ЎРГАТИШ МЕТОДИКАСИ
МОДУЛИ БЎЙИЧА

Ў Қ У В – У С Л У Б И Й М А Ж М У А

**Касбий қайта тайёрлаш
йўналиши:**

**Тингловчилар
контингенти:**

**Мактабгача таълим
муассасалари тарбиячилари**

**Олий таълим муассасаларини
педагогика ва гуманитар
таълим соҳалари таркибидаги
таълим йўналишларини
битирган мутахассислар**

Тошкент-2018

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
УНИВЕРСИТЕТИ**

**ТАСВИРИЙ ФАОЛИЯТГА ЎРГАТИШ
МЕТОДИКАСИ МОДУЛИ БЎЙИЧА
Ў Қ У В – У С Л У Б И Й М А Ж М У А**

Тошкент – 2018

Мазкур ўқув-услугий мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Мактабгача таълим вазирлигининг 11-қ-қ, 1-қ-қ қарори билан тасдиқланган Мактабгача таълим муассасалари тарбиячилари касбий қайта тайёрлаш курсининг ўқув режаси асосида тайёрланди.

Тузувчи: О.А.Махмудова-Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети ҳузуридаги халқ таълими ходимларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий марказининг “Мактабгача, бошланғич ва махсус таълим” кафедраси катта ўқитувчи

Такризчилар: Г.Э.Джанпеисова - Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети “Мактабгача таълим методикаси” кафедраси мудири, п.ф.н. в.б.доцент
Л.Миржалолова – Тошкент давлат педагогика университети ҳузуридаги халқ таълими ходимларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий марказининг “Мактабгача, бошланғич ва махсус таълим” кафедраси мудири

Ушбу ўқув-услугий мажмуа Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети Кенгашининг 2018 йил 16 февралдаги 6/1-сонли йиғилишида маъқулланган ва нашрга тавсия этилган.

МУНДАРИЖА

I.	Ишчи дастур.....	5
II.	Модулни ўқитишда фойдаланилган интерфаол таълим методлар.....	13
III.	Назарий машғулот материаллари.....	16
IV.	Амалий машғулот материаллари.....	100
V.	Кўчма машғулот материаллари.....	131
VI.	Кейслар банки.....	133
VII.	Мустақил таълим мавзулари.....	139
VIII.	Глоссарий.....	141
IX	Адабиётлар рўйхати.....	147

ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Ишчи дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони, 2017 йил 26 сентябрдаги “Педагог кадрларни тайёрлаш, халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3289-сонли Қарори, шунингдек, 2016 йил 29 декабрдаги “2017-2021 йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2707-сонли қарори, 2017 йил 9 сентябрдаги “Мактабгача таълим тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3261-сонли қароридаги замонавий талаблар асосида мактабгача таълим муассасалари тарбиячилари вазифаларининг мазмунини такомиллаштириш ҳамда уларнинг касбий компетентлигини мунтазам ошириб боришни назарда тутди.

Дастур мазмуни таълим-тарбия жараёнларини ташкил этишнинг меъёрий асослари блоки модуллари мактабгача таълимни ривожлантиришнинг концептуал асослари, мактабгача таълим тизимида таълим-тарбия жараёнларини ташкил этишнинг ҳуқуқий-меъёрий асослари, умумкасбий тайёргарлик блоки модуллари тарбиячининг касбий маҳорати ва компетентлиги, мактабгача педагогика, мактабгача ёшдаги болаларнинг психологик хусусиятлари, мактабгача ёшдаги болалар физиологияси ва гигиенаси асослари, мутахассислик бўйича тайёргарлик блоки модуллари нутқ ўстириш назарияси, математик тасаввурларни шакллантириш, жисмоний тарбия, табиат билан таништириш, тасвирий фаолиятга ўргатиш методикалари, ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий усулларини ўз ичига олади ва улар бўйича тегишли янги билим, кўникма, малака ва компетенцияларни шакллантиришни таъминлайди.

Тасвирий фаолиятга ўргатиш методикаси модули ишчи дастури доирасида берилаётган мавзулар мактабгача таълим муассасалари тарбиячилари касбий қайта тайёрлаш курслари ўқув режаси асосида шакллантирилган бўлиб, тингловчиларда тарбияланувчиларни тасвирий фаолиятга ўргатиш методикасига оид касб маҳоратини, ўқув-услугий фаолиятини юксалтириш билан боғлиқ компетенцияларини ривожлантиради.

Мактабгача таълим муассасалари тарбиячиларининг касбий қайта тайёрлаш йўналишининг ўзига хос хусусиятлари ҳамда долзарб масалаларидан келиб чиққан ҳолда, дастурда тингловчиларнинг мутахассислик модуллари доирасидаги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларига қўйиладиган талаблар такомиллаштирилиши мумкин.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

Тасвирий фаолиятга ўргатиш методикаси модулининг **мақсади** - мактабгача таълим муассасалари тарбиячилари касбий қайта тайёрлаш курслари тингловчиларини тарбияланувчиларда тасвирий фаолиятга ўргатишга шакллантиришга оид билимлар бериш ва амалиётда қўллаш компетенцияларини ривожлантиришдан иборат.

Модулнинг **вазифаларига** қуйидагилар киради:

- Тасвирий фаолиятга ўргатишнинг турлари, метод ва усулларини билиш ва қўллаш;
- Мактабгача ёшдаги болаларни тасвирий қобилияти ва ижодкорлигини ривожлантириш;
- Мактабгача ёшдаги болаларда тасвирий фаолиятни шакллантиришнинг замонавий технологияларидан фойдаланиш кўникмаларини ривожлантиришдан иборат.

Модул якунида тингловчиларнинг билим, кўникма, малака ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар:

Касбий қайта тайёрлов курси бўйича тингловчилар қуйидаги янги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларга эга бўлишлари талаб этилади.

Тингловчи:

- мактабгача ёшдаги болаларни тасвирий қобилияти ва ижодкорлигини ривожлантириш;
- тасвирий фаолиятга ўргатишнинг турлари, метод ва усуллари;
- тасвирий фаолият машғулотларини ўтказиш технологиялари;
- таълим соҳасидаги инновацион фаолият асосларини **билиши керак.**

Тингловчи:

- тасвирий фаолият машғулотларда болалар фаолиятини назорат ва таҳлил қилиш методларидан фойдаланиш;
- машғулотларни ўтказишда машғулотлараро боғланишда инновациялардан фойдаланиш;
- турли ёш гуруҳларида тасвирий фаолият машғулотларини турли метод ва усулларда ташкил этиш ва ўтказиш **кўникмаларига** эга бўлиши лозим.

Тингловчи:

- тасвирий фаолиятга ўргатиш машғулотлар жараёнида педагогик ва инновацион технологияларни қўллаш;
- замонавий талаб ва ёндашувлар асосида машғулот ишланмаларини тайёрлаш, машғулотларни кузатиш ва уни таҳлил қилиш;

- тарбияланувчиларда тасвирий қобилият ва ижодкорлигини ривожлантириш *малакаларига эга бўлиши зарур*;

Тингловчи:

- Қайта тайёрлов курсида ўзлаштирилган билим ва кўникмалардан касбий фаолиятда фойдаланиш;

- касбий фаолиятга тегишли ўқув-методик материалларни тўплаш ва саралаш;

- мактабгача таълим муассасаларида тасвирий фаолият воситасида болаларнинг эстетик қобилиятларини шакллантириш *компетенциясига* эга бўлиши лозим.

Курс ҳажми

Касбий қайта тайёрлов курси 576 соатни ташкил этади. Ўқув юкламаси ҳафтасига 36 соат этиб белгиланган. Касбий қайта тайёрлов йўналиши бўйича таълим дастурларини тўлиқ ўзлаштирган ва аттестациядан муваффақиятли ўтган курс тингловчиларига давлат намунасидаги диплом берилади.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

Ўқув модули назарий ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади. Назарий машғулотларда тасвирий фаолиятга ўргатиш методикасини ташкил этиш мазмунига оид маълумотлар берилади.

Амалий машғулотларда тасвирий фаолиятларни татбиқ этилиши намоён қилинади.

Машғулотларда техник воситалардан, ақлий ҳужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш ва бошқа интерфаол таълим усулларида фойдаланиш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Модул мазмуни ўқув режадаги “Таълим-тарбия жараёнларини ташкил этишнинг меъёрий асослари” блоки модуллари, “Умумкасбий тайёргарлик блоки модуллари, “Мутахассислик бўйича тайёргарлик” блоки модуллари билан узвий боғланган ҳолда тингловчиларнинг касбий педагогик тайёргарлик даражасини орттиришга хизмат қилади.

Модулнинг таълимдаги ўрни

Тингловчиларга мактабгача таълимда тасвирий фаолият машғулотларни ўтказишнинг замонавий технологияларини ўргатиш ҳамда амалда қўллаш

кўникмаларини шакллантириш орқали таълим самарадорлигини таъминлашдан иборат.

Модул бўйича соатлар тақсимоти

3.5. Тасвирий фаолиятга ўргатиш методикаси

№	Модул мавзулари	Жами ўқув юкламаси	Жумладан			Мустақил таълим
			Назарий	Амалий	Кўчма машғулот	
1	Мактабгача ёшдаги болаларни тасвирий қобилияти ва ижодкорлигини ривожлантириш	2	2			
2	Тасвирий фаолиятга ўргатишнинг турлари, метод ва усуллари	4	2		2	
3	Тасвирий фаолият машғулотларини ўтказиш технологиялари	8	2	2	2	2
4	Мактабгача ёшдаги болаларни расм чизишга ўргатиш	8	2	4		2
5	Мактабгача таълим муассасаларида лой иши машғулотлари.	6	2	2		2
6	Мактабгача таълим муассасаларида аппликация ишига ўргатишнинг вазифалари ва турлари	8	2	4		2
7	Мактабгача таълим муассасаларида турли ёш гуруҳларида қуриш-ясашга ўргатиш методлари, турлари	4	2	2		
Жами		40	14	14	4	8

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу: Мактабгача ёшдаги болаларни тасвирий қобилияти ва ижодкорлигини ривожлантириш. (2 соат).

Мактабгача таълим муассасаларида тасвирий фаолият воситасида болаларнинг эстетик қобилиятларини шакллантириш. Тасвирий фаолиятнинг турлари.

2-мавзу: Тасвирий фаолиятга ўргатишнинг турлари, метод ва усуллари. (2соат)

Кўргазмали метод ва ўргатиш усуллари. Натурадан фойдаланиш. Расмлардан фойдаланиш. Болалар ишларини таҳлил қилиш. Оғзаки метод ва

ўргатиш усуллари. Сухбат ўргатиш методи. Амалий методлар. Бадий адабиётнинг образларидан фойдаланиш.

3-мавзу: Тасвирий фаолият машғулотларини ўтказиш технологиялари. (2 соат)

Турли ёш гуруҳларда тасвирий фаолият машғулотларини ўтказиш. Тарбиячининг машғулотга тайёргарлиги. Турли гуруҳларда тасвирий фаолият машғулотларини ташкил қилиш.

4-мавзу: Мактабгача ёшдаги болаларни расм чизишга ўргатиш. (2соат)

Мактабгача таълим муассасасида болаларни тасвирий фаолиятга ўргатишда расм турлари. Мактабгача таълим муассасасида алоҳида предметларнинг расмини чизишга ўргатишнинг вазифалари. Мактабгача таълим муассасасида мазмунли расм чизишга ўргатишнинг вазифалари. Мактабгача таълим муассасасида декоратив расм чизишга ўргатишнинг вазифалари.

5-мавзу: Мактабгача таълим муассасаларида лой иши машғулотлари. (2соат)

Моделлаштириш - бадий ижодиётнинг аниқ шакли. Лой ишида қўлланиладиган усуллар. Моделлаштириш техникаси.

6-мавзу: Мактабгача таълим муассасида аппликация ишига ўргатишнинг вазифалари ва турлари. (2 соат)

Кичик гуруҳларда аппликация ишига ўргатиш. Ўрта гуруҳда аппликация қилишга ўргатиш. Катта гуруҳда аппликация қилишга ўргатиш. Тайёрлов гуруҳида аппликация қилишга ўргатиш.

7-мавзу: Мактабгача таълим муассасининг турли ёш гуруҳларида қуриш-ясашга ўргатиш методлари, турлари. (2 соат)

Қуриш-ясаш машғулотларини бола ривожланишидаги аҳамияти. Қуриш-ясаш материалларининг турлари. Кичик гуруҳларда қуриш-ясашга ўргатишнинг вазифалари. Ўрта гуруҳларда қуриш-ясашга ўргатишнинг вазифалари. Катта гуруҳларда қуриш-ясашга ўргатишнинг вазифалари. Мактабга тайёрлов гуруҳларда қуриш-ясашга ўргатишнинг вазифалари.

АМАЛИЙ МАШЎУЛОТЛАР МАЗМУНИ

3-амалий машғулот: Тасвирий фаолият машғулотларини ўтказиш технологиялари. (2 соат)

Компьютер орқали намойиш этиладиган дидактик воситалар, ўқув-методик материал ва ресурслар. Турли ёш гуруҳларида тасвирий фаолиятнинг турлари (расм, аппликация, лой иши, қуриш-ясаш) бўйича машғулот

ишланмаларини ишлаб чиқиш. Тарбиячилар билан тузли ҳамда чинни хамир устида ишлаш.

4 - машғулот: Мактабгача ёшдаги болаларни расм чизиш фаолиятига ўргатиш. (4 соат)

Ахборот-коммуникация технологиялари орқали намойиш этиладиган дидактик воситалар, ўқув-методик материал ва ресурслар. Расм чизишнинг предметли, сюжетли, декоратив турлари бўйича машғулот ишланмаларини ишлаб чиқиш. Предметли, сюжетли, декоратив расм чиздириш.

5-амалий машғулот: Мактабгача таълим муассасаларида лой иши машғулотлари. (2 соат)

Ахборот-коммуникация технологиялари орқали намойиш этиладиган дидактик воситалар, ўқув-методик материал ва ресурслар. Турли ёш гуруҳларида лой иши машғулот ишланмаларини ишлаб чиқиш. Тарбиячилар билан чинни хамир устида ишлаш.

6-амалий машғулот: “Мактабгача таълим муассасада аппликация ишига ўргатишнинг вазифалари ва турлари.(4 соат)

Ахборот-коммуникация технологиялари орқали намойиш этиладиган дидактик воситалар, ўқув-методик материал ва ресурслар. Аппликациянинг турлари: предметли, сюжетли, декоратив бўйича машғулот ишланмаларини ишлаб чиқиш. Предметли, сюжетли, декоратив аппликация ясаш.

7-мавзу: Мактабгача таълим муассасаларида турли ёш гуруҳларида қуриш-ясашга ўргатиш методлари, турлари. (2соат)

Компьютер орқали намойиш этиладиган дидактик воситалар, ўқув-методик материал ва ресурслар. Турли ёш гуруҳларида қуриш-ясашнинг турлари ҳақида (Оригами, кусудама, киригами) бўйича машғулот ишланмаларини ишлаб чиқиш. Қоғоздан қуриш ясаш усуллари устида ишлаш.

Кўчма машғулот (4соат)

1-кўчма машғулот мавзуси: “Тасвирий фаолиятга ўргатишнинг турлари, метод ва усуллари” (2 соат)

Мактабгача таълим йўналишидаги тажрибали мутахассиснинг дарс-машғулотларини кузатиш, ўрганиш ва тажриба алмашиш. “Тасвирий фаолият машғулотларини ўтказиш технологиялари” мавзуси бўйича мутахассис томонидан ташкил этилган семинар-тренингда иштирок этиш.

2-кўчма машғулот мавзуси: “Тасвирий фаолият машғулотларини ўтказиш технологиялари” (2 соат)

Тарбиячиларнинг илғор иш тажрибаларини ўрганиш асосида ўзининг педагогик фаолиятини такомиллаштириш, касбий сифатларини ривожлантириш, замонавий машғулот ўтишнинг метод ва усуллари, ишланмаларидан фойдаланиш. Мутахассислик модулларидан очик

машғулотларни кузатиш, илғор педагогик тажрибаларни ўрганиш, муҳокама қилиш ва баҳолаш. Очик, кўргазмали, намунавий машғулотлар ва уларга қўйилган талаблар асосида таҳлил қилиш.

Кўчма машғулот **“Тасвирий фаолиятга ўргатиш методикаси”** модули доирасида, талаб даражасидаги моддий-техника базага эга ва илмий-услубий жиҳатдан тажрибали мутахассислар фаолият кўрсатаётган мактабгача таълим муассасаларда ташкил этилади.

Кўчма машғулот гуруҳ журналига қайд этилиб, тегишли муассаса томонидан тасдиқланади.

Мактабгача таълим мутахассисларининг мавзуга оид илғор иш тажрибаларини ўрганиш асосида ўзининг педагогик фаолиятини такомиллаштириш, касбий сифатларини ривожлантириш.

Мазкур машғулотлар талаб даражасидаги моддий-техника базага эга ва илмий-услубий жиҳатдан тажрибали мактабгача таълим муассасаларида кўчма машғулот (очик машғулотлар) тарзида ўтказилади. Унда ўтказилган машғулотни тегишли мезонлар асосида таҳлил қилиш орқали тарбиячиларнинг илғор педагогик тажрибаларини ўрганиш ташкил этилади. Бу жараёнга кўчма машғулот ташкил қилинган таълим муассасаси тарбиячиларини жалб этиш, уларнинг машғулотларини таҳлил қилиш орқали уларга методик ёрдам кўрсатиш ҳам кўзда тутилади. Машғулот натижаси сифатида очик машғулотни кузатиш ва таҳлил қилиш вараги тўлдирилади ва малака ишига илова қилинади.

МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАЗМУНИ

Модулга оид ўрганилган материаллар асосида: “Тасвирий фаолият машғулотларини ўтказиш технологиялари”, “Мактабгача ёшдаги болаларнинг расм чизишга ўргатиш”, “Мактабгача таълим муассасаларида лой машғулотлари”, “Мактабгача таълим муассасаларида аппликация ўргатишнинг вазифалари ва турлари” мавзуларида мустақил иш бажарилади.

МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

ФСМУ методи

Ушбу метод мунозарали масалаларни ҳал этишда ҳамда ўқув жараёнини баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу метод тингловчиларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очиқ ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятини ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Ф – фикрингизни баён этинг

Намуна. Мактабгача ёшдаги болаларни тасвирий қобилияти ва ижодкорлигини ривожлантиришга тавсиф

Ф	• фикрингизни баён этинг
С	• фикрингизни баёнига сабаб кўрсатинг
М	• кўрсатган сабабингизни исботлаб мисол келтиринг
У	• фикрингизни умумлаштиринг

“Зинама-зина” методи

“Зинама-зина” методи – ўйин тарзида ташкил этишга мўлжалланган бўлиб, берилган топшириқлар асосида маррага ким биринчи чиқишдан иборат ҳисобланади.

Қуйида унинг схематик тузилиши келтирилган бўлиб, мавзуга оид саволлар кетма-кетлиги асосида оддийдан мураккабга қараб тузилади.

“Кластер” методи

Кластер методи педагогик, дидактик стратегиянинг муайян шакли бўлиб, у таълим олувчиларга ихтиёрий муаммолар (мавзу) хусусида эркин, очик ўйлаш ва фикрларни бемалол баён этиш учун шароит яратишга ёрдам беради. Мазкур метод турли хил ғоялар ўртасидаги алоқалар фикрлаш имкониятини берувчи тузилмани аниқлашни талаб этади. Ушбу метод муайян мавзунинг таълим олувчилар томонидан чуқур ҳамда пухта ўзлаштирилгунига қадар фикрлаш фаолиятининг бир маромда бўлишини таъминлашга ҳизмат қилади.

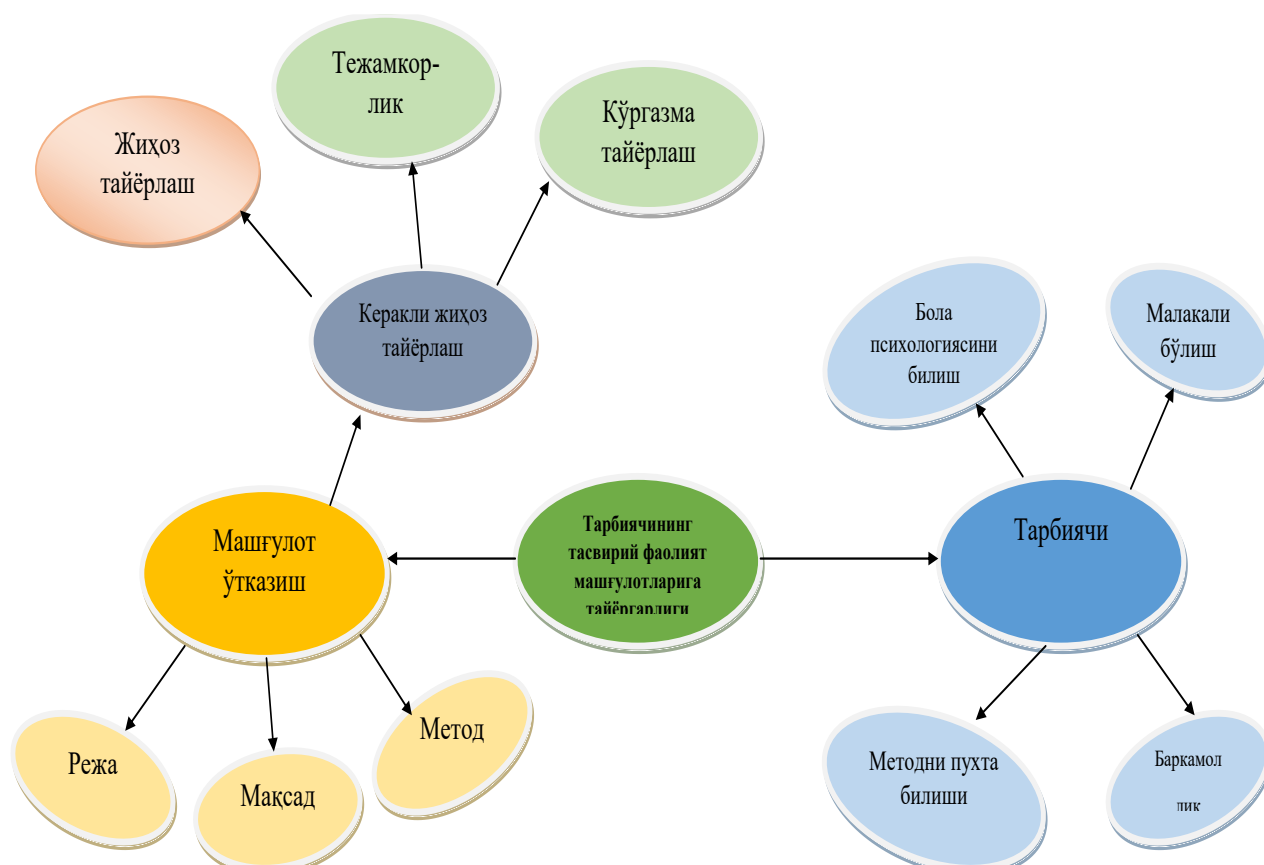
“Кластер” методидан фойдаланиш тавсифи:

1-босқич. Ниманики ўйлаган бўлсангиз, шуни қоғозга ёзинг. Фикрингизни сифати тўғрисида ўйлаб ўтирмай, уларни шунчаки ёзиб бординг.

2-босқич. Ёзувингизнинг орфографияси ёки бошқа жиҳатларига эътибор берманг.

3-босқич. Белгиланган вақт ниҳоясига етмагунча, ёзишдан тўхтаманг. Агар маълум муддат бирор-бир ғояни ўйлай олмасангиз, у ҳолда қоғозга бирор нарсанинг расмини чиза бошланг. Бу ҳаракатни янги ғоя туғилгунга қадар давом эттиринг.

4-босқич. Муайян тушунча доирасида имкон қадар кўпроқ янги ғояларни илгари суриш ҳамда мазкур ғоялар ўртасидаги ўзаро алоқадорлик ва боғлиқликни кўрсатишга ҳаракат қилинг. Ғоялар йиғиндисининг сифати ва улар ўртасидаги алоқаларни кўрсатишни чекланг.

НАЗАРИЙ МАШЁУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1-мавзу: Мактабгача ёшдаги болаларни тасвирий қобилияти ва ижодкорлигини ривожлантириш (2 соат).

Режа

1. Мактабгача таълим муассасаларида тасвирий фаолият воситасида болаларнинг қобилиятлари ва ижодкорлигини ривожлантириш.

2. Тасвирий фаолиятнинг турлари.

Таянч тушунчалар: теварак-атроф, муҳит, жараён, шаклланиш, омил, тушунча, одат, тасаввур, дунёқараш, тафаккур, мулоқот.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 29 декабрдаги “2017-2021 йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2707-сонли қарори ижросини таъминлашда болаларни мактаб таълимига тайёрлаш даражасини тубдан яхшилаш, таълим-тарбия жараёнига замонавий таълим дастурларини татбиқ этиш, малакали педагог кадрлар билан таъминлаш, болаларни ҳар томонлама интеллектуал, ахлоқий, эстетик ва жисмоний ривожлантириш учун шарт-шароитлар яратиш, таълим муассасаларининг моддий техника базасини, Мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш бўйича 2017-2021 йилларга мўлжалланган дастурида белгиланган вазифаларни амалга ошириш чора-тадбирлари режаси ишлаб чиқилди. Мактабгача таълимнинг вазифаси болаларни халқнинг бой миллий, маданий-тарихий мероси ва маънавий ахлоқий жиҳатдан тарбиялаш: болаларда миллий ватанпарварлик ҳисларини шакллантириш, мактабгача ёшдаги болаларда билим олиш эҳтиёжини, ўқишга интилиш мойилликларини шакллантириб, уларни мунтазам равишда таълим жараёнига тайёрлаш, болаларнинг тафаккурини ривожлантириш, ўзининг фикрини мустақил ва эркин ифодалаш малакаларини шакллантириш, болаларнинг жисмоний ва руҳий соғлигини таъминлашдан иборат.

Асосий мақсадлардан яна бири замонавий тасвирий санъат орқали болалардаги қобилият ҳамда имкониятларни аниқлаб, уларни тўғри шакллантириш ва юзага чиқаришдир.

Тасвирий санъатнинг ўзига хос мураккабликларини тушуниб, унинг нозик қирраларини мактабгача ёшдаги болаларга улашиш маҳоратига эга бўла оладиган тарбиячиларни етиштириб чиқариш вазифаси турибди.

Мактабгача таълим муассасаларида тасвирий фаолият воситасида болаларнинг эстетик қобилиятларини шакллантиришда тарбиячининг ўрнибекиёс. У чуқур билим ва юқори малакага эга бўлиши, бунинг учун мунтазам равишда ўз устида ишлаши, ўзининг илмий назарий савиясини тинимсиз кўтариши, илғор тажрибаларга таяниши керак.

Давлат умумиллий дастури таълим тизимини тубдан ислоҳ қилиш, уни ҳам шаклан, ҳам мазмунан замон талабларига мослаштириш, таълим сифат-самарадорлигини узлуксиз такомиллаштириб боришга йўналтирилди.

Тасвирий фаолияти бўйича мактабгача таълим муассасаси дастури ва мактабда тасвирий санъат дастури болаларда теварак атрофга нисбатан, санъат болаларда эстетик муносабатни тарбиялаш ижодий қобилият ва тасвирлашларини ривожлантиришни кўзда тутди. Мактабгача таълим муассасаси машғулотларида, мактабда муваффақиятли ўқиб кетишлари учун зарур бўлган вазифалар хал этилади. Расм, аппликация, лой ишлари жараёнида болаларда фикр юритишнинг анализ, синтез, такрорлаш, конкретлаштириш кабилар шаклланади. Шунингдек бу жараёнларда болалар жамоада ишлашга, ўз ҳаракатини ўртоқларининг ҳаракатига бўйсундиришга ўрганадилар. Болалар мактабгача таълим муассасасида тасвирий фаолияти машғулотлари болаларда, ўқув фаолиятида зарур бўлган малака кўникмаларни шакллантиради.

Мактабгача таълим муассасаларининг тасвирий фаолият бирламчи йўналиши мактабгача ёшдаги болаларни бадий-эстетик тарбиялаш ҳисобланади.

Бу йўналишнинг самараси эстетик йўналишнинг барча воситаларини (театр, мусиқа, бадий адабиёт, расм чизиш, аппликация ва бошқ.) комплекс тарзда қўлланилгандагина аниқ бўлади. Мактабгача таълим муассасаларида ўтиладиган “Тасвирий фаолият” машғулотлари болаларга бериладиган эстетик тарбия масалаларини ечишда катта аҳамиятга эга. Чунки тасвирий фаолият ўз хусусиятига кўра бадий фаолият ҳисобланади. Бадий фаолият машғулотларининг барча турлари болаларда гўзалликни билиш учун, борлиққа эмоционал-эстетик муносабатни ривожлантириш учун кенг имкониятларни очиб беради.

“Тасвирий фаолият” машғулотлари жараёнида:

1. Бадий дидни тарбиялаш;
2. Амалий бадий фаолият ва малакаларни ривожлантириш;
3. Фантазия, ижодий фикрлаш ва тасаввур қилиш, идрок қилишни ривожлантириш;
4. Қўлнинг аниқ ҳаракатлари ва бармоқларнинг майда моторикасини

ривожлантириш;

5. Касбий бадий-ижодий фаолият куртакларини намоён бўлиши учун имкон яратиш каби таълимий ва тарбиявий масалалар ҳал этиб борилади.

Мактабгача таълим муассасалари учун ишлаб чиқилган такомиллаштирилган “Болажон” таянч дастурининг тузилиши ва мазмунининг таҳлилидан аёнки, кичик гуруҳлардан бошлаб энг кўп вақт тасвирий фаолиятга ажратилган.

Агар тасвирий фаолиятнинг турлари

- расм (2соат),
- аппликация (0,5 соат),
- қуриш-ясаш (0,5 соат)
- лой ишини (1 соат) қўшиб ҳисобласак, жами 4 соатни ташкил этади.

Ҳафталик юклама 12 соатни ташкил этилишини эътиборга оладиган бўлсак, тасвирий фаолият барча фаолиятларнинг учдан бир қисмини ташкил этади.

Демак, тасвирий фаолият интегратив мазмун касб этувчи энг катта бўлим ҳисобланади ва фаолиятнинг бошқа турлари билан мантиқий ва дидактик боғлиқликда амалга оширилади. Бу омил тасвирий фаолият машғулотлари мазмуни ва методикасини фаолиятнинг бошқа турларига ҳамоҳанг тарзда такомиллаштириб бориш лозимлигини англатади.

Мактабгача таълим муассасаларида тасвирий фаолият машғулотларда болалар асосан амалий иш бажарадилар, санъат асарларини билан расмга қараб ҳикоя қилиш; мактабда эса тасвирий санъатнинг турлари ранг тасвир, график, ҳайкалтарошлик ва декоратив санъат асарлари билан янада чуқурроқ танишадилар. Мактабгача таълим муассасасида тасвирий фаолият машғулотлари хилма-хилдир: расм чизиш, лой, аппликация, қуриш-ясаш машғулотлари ҳисобланади. Мактабгача таълим муассасасида келтирилган машғулотларнинг ҳаммасига катта аҳамият берилади. Бошланғич синфларда таълим-тарбия масалаларининг муваффақиятли ҳал этилиши, мактабгача таълим муассасаларида олиб бориладиган тасвирлаш фаолияти машғулотлари билан узвий равишда олиб борилади.

Болалар гуруҳдаги олиб бориладиган тасвирий фаолият машғулотларида, қалам ҳамда мўйқаламдан эркин фойдаланишга ўз характерини ва қўл кучини идора этишга ўрганадилар. Бу эса, малакани эгаллаш, болаларда қўлини енгил, эркин бир текисдаги ҳаракат қилиш хусусиятларини ривожлантиради. Болалар турли шакл, катталиқ, пропорциядаги

предметларни чизиш жараёнида предметнинг иш хусусиятига қараб йўналишни сақлаш зарурлигига, предметнинг катталигига мос равишда ҳаракатланишга ўрганадилар. Мактабгача таълим муассасаларида олиб бориладиган тасвирий фаолият машғулотларида материалдан тартибли фойдаланишга, уларни тоза сақлашга, фақат зарур материаллардан ҳамда уларни ишлатиш йўллари режалаштиришга ўрганадилар. Бу машғулотлар болаларда диққатни ва кўриш хотирасини ривожлантиради.

Мактабгача таълим муассасалари тайёрлов гуруҳида натурага қараб расм чизиш ёки тасвирлашга нисбатан талаблар ошади ва бу талаблар мактаб талабига яқинлашади. Натурага қараб тасвирлашда ишнинг кетма-кетлигини кўрсатиб, болалар тайёрлов ва катта гуруҳида ўрганишнинг бошланғич босқичидагина амалга оширилади. Болалар натурани анализ қилишга бутун умумий шаклни хомаки қоғозга тушириб олишга, расмни натурага солиштиришга, хато ва камчиликларини тўғрилашга, натурага ўхшатишга уринадилар.

Тасвирий фаолият машғулотларида геометрик шаклларни топа олишга ёки кўра олишга, уларни терминлар билан аташга, кенглиги катталиги, узунлиги, баландлигини, қисмларнинг бир-бирига нисбатан фазовий жойлашишини билан танишишни болаларни мактабни 1-синфда элементар математик тушунчаларини пухта эгаллашларига ёрдам беради.

Қуриш-ясаш машғулотларида материаллардан қуриш ясаш болаларда кўз билан чамалашни шакллантиради ва болаларни мактабдаги техник дарсларни эгаллашга ёки ўзлаштиришга ёрдам беради.

Шундай қилиб, тасвирий фаолият машғулотларида болалардаги бадий дид ва ижодий қобилиятлар ўсади ва бу орқали мактабда ўқишга тайёрланиб борилади. Чунки болалар предметлар билан узвий боғланадилар, уларнинг ўзига хос сифатлари, шакли, ранги, катта-кичиклиги билан танишадилар, уларни фарқини, ўхшашлигини аниқлайдилар, бу эса, болаларни сенсор тарбиялашга, кўргазмали, образли фикр юритишга имкон беради.

Тасвирий фаолият болаларни ахлоқий тарбиялайди. Болалар ишларида ўз ҳаётида, жамиятда бўлаётган воқеа-ҳодисаларни акс эттирадилар, улардан мамнун бўладилар, ҳаяжонланадилар. Тасвирий фаолият жараёнида болаларда ироданинг сифатлари-бошлаган ишини охирига етказиш, олдига мақсад қўйиб, ўшани бажаришга томон интилиш, қийинчиликларни енгиш, ўртоқларига ёрдамлашиш каби хусусиятлар тарбияланади. Жамоа ишини яратиш жараёнида болаларга бир-бирига ёрдам, келишиб ишлаш каби сифатлари; ишни баҳолаш жараёнида, уларда ўртоқларининг ишга нисбатан реал муносабатда бўлиш, тўғри баҳолаш, ўз ишидан ва ўртоқларининг ишидан хурсанд бўлиш каби ахлоқий сифатлар шаклланади.

Тасвирий фаолият-бу болаларни ўз олдига қўйган мақсадларини бажаришда тинмай меҳнат қилишга ундовчи фаолиятдир. Тасвирий фаолият болаларга эстетик тарбия беришнинг асосий воситаси ҳисобланади. Ҳар бир предметнинг катта-кичиклигини, рангини, шаклини, фазода жойлашишини ажратиш бу эстетик сезгининг бўлаклари ҳисобланади. Болаларда эстетик сезгининг ривожланиши - ранги, ритми, пропорцияни чуқурроқ сезиш билан боғлиқдир. Бола рангни, шаклни, унинг хилма-хиллигини сезса, шунчалик ранглар аралашмасининг хилма-хиллигидан завқ олади, баҳраманд бўлади. Болаларда эстетик сезгининг ривожланиши, уларда предметга ва унинг баъзи сифатларига нисбатан эстетик баҳо беришни ривожлантиради. Уларда тасвирий санъат асарларини тушунишга, уларга нисбатан ҳис-туйғуни, муносабатни тарбиялайди. Тасвирий фаолият болаларнинг бадиий ижодий ўсишида муҳим ўрин эгаллайди. Боланинг бадиий ижодий ўсиши-бу образли фикр юритиш,

эстетик идрок этишни ва образ яратишда зарур бўлган малака, кўникмаларни эгаллаш ҳисобланади. Масалан: табиатга ёки истироҳат боғига сайр, куз фаслида экскурсия уюштириш. Тарбиячи болаларни предмет ёки теварак атрофни кузатишда келиб чиқувчи эстетик ҳис-туйғу орқали, теварак-атрофга,

кишилар меҳнатига тўғри баҳо бериш, Ватанга нисбатан муҳаббат каби сифатларни тарбиялаш мумкин.

Болаларни ўз ишини яна ҳам чиройли ва яхши бажариш, бошқаларга ёқадиган, улар кўрганда қувонадиган қилиб яратиш - бу бадиий, ахлоқий тарбиялашнинг асосий вазифаси ҳисобланади.

Мактабга болаларни тайёрлашда тасвирий фаолият катта аҳамият касб этади. Расм, лой, қуриш материаллари бўйича билим, малакаларини эгаллаш мактабда тасвирий фаолият дарслари ва меҳнат дарсларини муваффақиятли эгаллашларига асос бўлади. Уларни ўқув фаолиятига тайёрлайди: педагогнинг тинглашга, унинг кўрсатмаларини бажаришга ўргатади. Олдига қўйилган вазифани ҳал этишда, унинг асосий ва муҳим ҳал этиш йулларини излаб топиш бу ўқув фаолиятнинг асосий сабабчиларидан биридир. Тасвирий фаолият жараёнида ўз ишини назорат қилиб бориш, мактабда вазифаларни бажаришда ҳам роль ўйнайди. Шунингдек, бола тасвирий фаолият жараёнида психологик жиҳатдан ҳам тайёрланиб боради.

Назорат саволлари

1. “Болажон” таянч дастурининг тузилиши ва мазмуни ҳақида маълумот беринг.
2. Тасвирий фаолият машғулотларида қайси таълимий ва тарбиявий масалалар ҳал этиб борилади?
3. Мактабгача таълим муассасаларининг тасвирий фаолият бирламчи йўналиши ҳақида маълумот беринг.
4. Тасвирий фаолият жараёнида болаларда ироданинг қайси сифатлари табиёланади?

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Такмиллаштирилган “Болажон” таянч дастури. Т.: 2016.
2. Мактабгача таълимга қўйиладиган давлат талаблари. Т.: 2017
3. “Билимдон” дастури. Т.: 2014
4. Амирова. Г.А., Сулаймонов А.П., Джураева Б .Р. Мактабгача таълим муассасаларда аппликация машғулотлари. Т., 2014.
5. Д.Т Сабирова. Мактабгача ёшдаги болаларда тасвирий саводхонлик элементларини шакллантириш. (13.00.01.-Педагогика назарияси ва тарихи ихтисослиги бўйича ёзилган диссертациянинг автореферати). Т.2007
6. “Бола шахсини ривожланишининг долзарб муаммолари”. Халқаро илмий- амалий анжуманининг тезис ва мақолалар тўплами. 2008 йил.
7. Джалалова Д.Х. Основные тенденции развития современной японской школы. Автореферат дис.к.п.н. 2004.
8. Титов В.А.Педагогика зарубежных стран (сравнительная педагогика). А-Приор, 2010.
9. Ишмухамедов Р., ва бошқ. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2008.

2-мавзу: Тасвирий фаолиятга ўргатишнинг турлари, метод ва усуллари. (2соат)

Режа

1. Кўргазмали метод ва ўргатиш усуллари.
2. Натурадан фойдаланиш.
3. Расмлардан фойдаланиш.
4. Болалар ишларини таҳлил қилиш.
5. Оғзаки метод ва ўргатиш усуллари.
6. Сухбат ўргатиш методи.
7. Амалий методлар.
8. Бадий адабиётнинг образларидан фойдаланиш.

Таянч тушунчалар: таъриф, ёрдамчи восита, таҳлил, натурадан фойдаланиш, имо-ишора.

Ўргатиш методлари - педагогикада қабул қилинган таърифга кўра қўйилган масалани ечиш учун танланган ягона йўл сифатида таърифланади. У машғулотдаги боланинг ва тарбиячининг бутун фаолиятини ўргатиш усуллари-айрим ёрдамчи восита бўлиб, машғулотдаги фаолиятнинг хусусиятини аниқламайди, у таълимда тор маънодаги аҳамиятга эга. Айрим методлар машғулот ишининг умумий йўналишини аниқламай, балки усул сифатида намоён бўлади.

Масалан: машғулот бошида шеър (хикоя) ўқиш бериладиган вазифага болаларнинг қизиқишини уйғотиш учун ўқилса, бошқа машғулотларда эса, шеър ўқиш тарбиячи учун хизмат қилади, яъни машғулот бошини ташкил қилиш учун қўлланилади. Мактабгача таълим муассасасида болаларнинг мустақил ишлари катта ўрин эгаллайди, фақат бу мустақил ишларга болаларнинг мураккаб муаммоли масалаларни ечиши кирмайди, чунки бундай мураккаб масалалар узоқ вақтни талаб қилади. Қолган методлар мактабгача ёшдаги болалар учун мураккаблик қилади, чунки уларнинг деярли барчаси муаммоли масалаларни ечиш билан боғлиқдир. Мактабгача таълим муассасаси учун ўзига хос бўлган асосий гуруҳни ўйин усуллари ташкил этади ва бу ўйинлардан турли методлар ичида фойдаланиш мумкин.

Кўргазмали метод ва ўргатиш усуллари. Кузатиш методи тасвирий фаолиятга ўргатиш тизимининг умумий асосини ташкил қилади. Чунки, у атроф-муҳитни ўрганишда, билиш ҳамда уни акс эттиришда муҳим омил сифатида хизмат қилади. Болаларда қанчалик кузатиш, атроф-олам кўриниши билан алоқа ўрнатиш, умумийлик ва яққаликни ажратиш малакаси ривожланган бўлса, шунча болалар ижодий қобилиятининг ривожланиши боғлиқ бўлади. Лекин кузатишнинг ўзи кўрганни тасвирлаб беришга тўла имкон бермайди. Болаларни тасвирлашнинг муҳим усулларига, турли тасвирлаш материалларидан фойдаланиш йўлларига ўргатиш зарур. Кўргазмали метод ва ўргатиш усулларига натурадан, расм репродукцияларидан, намунадан, бошқа кўргазмали қўлланмалардан фойдаланиш, алоҳида предметларни кўриб чиқиш, тарбиячи томонидан тасвирлаш усуллари кўрсатиб бериш, болаларнинг бажарган ишларини машғулот якунида кўрсатиш, уларни баҳолаш киради.

Натурадан фойдаланиш. Тасвирий санъатда натурадан фойдаланиш деганда, кузатиш асосида предмет ёки кўринишни тасвирлаш тушунилади. Натурадан фойдаланиб ишланганда чизаётган кишининг кўзига нисбатан натуранинг қай ҳолатда турганини ҳисобга олган ҳолда маълум бир нуқтаи назардан туриб, предмет кўриниши тасвирланади. Бу натурадан олиб тасвирлаш хусусияти машғулот мобайнида ўзгача идрокнинг ривожланишига кўмак беради. Бунда асосийси боланинг идроки бўлиб, текисликда тасвирланган предмет (расм, аппликация) фақат бир томондан идрок қилинади; лойдан буюм ясаганда ва қуриш-ясашда болаларда натурани ўгириб қуриш ҳамда ҳажм-шаклни турли хил бурилишда таҳлил қилиш имкони бўлиши керак. Мактабгача ёшдаги болалар билан ишлашда натурадан фойдаланишнинг айрим хусусиятларини кўриб чиқамиз.

Натура хотира ишини енгиллаштиради, негаки тасвирлаш жараёни идрок билан бирлашади, предметнинг шаклини, тузилишини, рангини тўғри тушуниб, етказиб бера олишга ёрдам беради. 4-5 ёшдаги мактабгача таълим болаларининг қобилиятларидан қатъий назар, мактаб таълим олувчиси ёки рассомнинг натура билан ишлашига нисбатан қараганда, болаларнинг тасвирланган объектни таҳлил қилишлари, шу натура билан ишлашларининг ўзига хос фарқи бор. Мактабгача таълим ёшдаги болалар учун содда шакли, аниқ чизмалар бўлиши керак. Масалан: болалар машинани ён томонидан, қўғирчоқни олдидан чизадилар ва бунда ҳажмини етказиб беролмайдилар. Агар гуруҳда болалар сони кўп бўлса, барчасига тенг кўриниши учун 2-3 та бир хил предмет қўйилади. Тарбиячи натурани болалар билан биргаликда қисмларга ажратиб кўриб чиқади, бунда у таҳлил жараёнини осонлаштириб, ўз сўзлари, ҳаракатлари билан йўналтиради. Бу жараёни маълум бир идрок маданиятини, ривожланган аналитик фикр юритишни талаб қилади. Бундай кўникмалар

болаларда 5-6 ёшда ривожлана бошлайди. Бу ёшда болалар тасвирлаётган ишларини натурага нисбатан таққослашга уринадилар. Масалан: катта гуруҳда

натурадаги арча шохларини тасвирлаётганда, болалар шохни фазода жойлаштирадилар (вертикал ёки қия ҳолатда) ва шохдаги шохчаларнинг сонини, ўлчамларини чап ва ўнг томондан, тўқ ёки оч ранг билан чизадилар. Натура сифатида тирик кушлар, ҳайвонлардан фойдаланиш мумкин эмас. Уларнинг ҳаракатлари,

товушлари болаларни расм чизишдан чалғитади, болаларнинг предметни керакли ҳолатда идрок қилишларига, диққатларини бир нуктага қаратишга ҳалақит беради. Шундай қилиб, ўргатиш методи сифатида натурадан фойдаланиш тасвирлашнинг бутун жараёнини ўз ичига мужассамлаштиради:

предметининг бирламчи таҳлили;

тасвирни натурага нисбатан таққослаш;

натижанинг шаклини, ҳолатини, рангини таққослаш;

натижадаги расм ва натурани таққослаш йўли билан баҳолаш.

Машғулотда предметларни кўриб чиқиш. Кичик ва ўрта гуруҳларда кўпинча машғулот бошида алоҳида предметлар кўрсатилади. Болалар диққатини топшириққа қаратиш ва тасаввурларини жонлантириш

мақсадида болаларга копток, лента (тасма), белкурак ва шу кабилар кўрсатилади. Машғулотнинг қолган вақти мобайнида эса, болалар ўз тасаввурлари асосида чизадилар. Улар расмларини кўрган предметларига нисбатан таққослай олмайдилар ва предметларни идрок қилишларига қайтиб мурожат қилмайдилар. Катта гуруҳда ҳам предметларни кўриб чиқиш учун имкон бўлади. Масалан: “Уч айиқ” эртаги мавзуси бўйича расм чизишдан ёки буюм яшадан аввал, тарбиячи болаларга ўйинчоқ айиқни кўриб чиқишни, предмет шаклининг асосий хусусиятларини ва айрим қисмларнинг пропорция нисбатларини аниқлашни, сўнг предметнинг бурилишига нисбатан шу айрим қисмларнинг ўзгаришини кузатишни таклиф қилади. Болалар расм чизишда эртақнинг қайси эпизодини танласалар, айиқни ҳам шу эпизодга нисбатан мос ҳолатда тасвирлайдилар.

Намунадан фойдаланиш. Намунадан фойдаланиш кўпроқ ўргатиш усулига тааллуқлидир. Болаларнинг умумий эстетик дидларини ошириш учун чиройли предметларни томоша қилдириш керак. Масалан: гиламлар, вазалар, каштачилик ва ҳоказо. Декоратив расм чизиш машғулотларида болалар кўрган предметларини акс эттириб, улардаги нақшларни қайта чизибгина қолмай, балки мустақил равишда нақшларни акс эттириб, ёрқин ранг ва шаклларни мослаштириб чизишни ҳам ўрганадилар. Шунинг учун бошланғич босқичда болалар намунадан нақш элементларини чизиб оладилар, кейинчалик элементларни ўрнини ва рангини ўзгартириб борадилар. Болалар маълум бир малакага эга бўлганларидан кейин, бир неча хил намуналарни болалар ихтиёрига кўрсатиш мумкин. Баъзи машғулотларда тарбиячи намунани кўяди ва болалар кўриб чиқиб, танишиб, тарбиячининг кўрсатмасисиз мустақил равишда ишлайдилар. Предметли расм чизиш ёки буюм ясашда намуна кўчириб олиш учун эмас, балки тасвирланаётган предмет ҳақидаги тасаввурни аниқлаш учун қўйилади.

Расмлардан фойдаланиш. Расмлар асосан болаларнинг атроф-муҳит ҳақидаги тасаввурларини аниқлаш учун ва тасвирий усуллар, воситаларни тушунтириш учун хизмат қилади. Педагог ва психологларнинг тадқиқотлари шуни кўрсатадики, 2 ёшдаги болалар расмни предмет тасвири сифатида тушуниб етадилар. Лекин расмдаги қаҳрамонларнинг ўртасидаги боғлиқликни, яъни ҳаракатларни тушуниш кечроқ, 4-5 ёшларда юзага келади. Масалан: 2 ёшли бола расмдаги ҳайвонларни «турибди» дейди, 4-5 ёшлигиси эса «гапиряпти», «юряпти», «келяпти» ва ҳоказо дейди. Болаларнинг кузатишлари кўпинча қисқа муддатли бўлади (масалан: шаҳар шароитида ҳайвонларни кузатиш).

Шунинг учун расмлардан фойдаланиш қайта идрок қилишга ва кейинги тасвир учун характерли бўлган энг асосийсини аниқлашга ёрдам беради. Расмлар ана шундай шароитларда керак бўлади: керакли предмет қўл остида йўқ пайтида, ёки бўлмаса текисликда тасвирлашнинг

айрим усуллари билан таништириш учун хизмат қилади. Масалан: тарбиячи болаларга узоқлашган предметни тушунтириш учун расмни кўрсатади. Ҳаётда болалар шу узоқдаги предметларни бир чизикда жойлашган деб идрок қилсалар, расмда тарбиячи предметларни узоқлашганини кўрсатиб, тушунтириб беради, 6 ёшдан бошлаб шу мақсад билан расмдан фойдаланиш мумкин. Расмни кўра туриб, бола ерни бир чизик билан эмас, балки кенг ер

бўлаги билан чизишни, узоқлашаётган предметлар юқорида, яқиндагилари пастроқда ва қоғоз четига жойлашишини тушуниб етади. Расм машғулоти давомида болалар олдида қолдирилса, болалар тушуниб етмай нусха кўчиришга ўрганиб қоладилар. Бу ёшда эса, болалар нусха кўчириш билан эмас, балки ижод билан расм чизишлари керак. Баъзида машғулоти давомида болаларга айрим қисмларни аниқлаб олиш учун расмни кўрсатиш керак бўлади. Кейин эса расм олиб қўйилади, чунки болалар нусха кўчира бошлайдилар.

Тарбиячи томонидан ишлаш усулини кўрсатиб бериш. Мактабгача таълим муассасида таълим жараёнида болалар ўрганиши керак бўлган тасвирлаш кўникма ва малакаларни ўлчамини аниқлаб беради. Кенг бўлмаган доирадаги малакаларни ўлчамини аниқлаб беради. Кенг бўлмаган доирадаги малакага эга бўлган бола турли хил предметларни тасвирлай олади. Масалан, уйни чизиш учун тўғри тўртбурчак шаклини чизишни билиш, яъни чизиқларни тўғри бурчак остида бирлаштиришни билиш керак. Ана шу чизиш усуллари машина, поезд ва бошқа тўғри тўртбурчакли предметларни чизишда қўлланилади. Тарбиячи тасвирлаш воситаларини кўрсатиб бериши кўргазмали амалий усул бўлиб, бу усул болаларни керакли шаклни аниқ тажриба асосида онгли равишда чизишга ўргатади. Кўрсатма 2 хил турда бўлади:

имо-ишора билан кўрсатиш;

чизиш усули билан кўрсатиш.

Ҳар иккала турда ҳам кўрсатма оғзаки тушунтириш йўли билан олиб борилади. Имо-ишора билан предметнинг қоғозда жойлашиши тушунтирилади. Қўлнинг ёки қаламчанинг қоғоз бўйлаб ҳаракатни, ҳатто 3- 4 ёшли болалар учун етарли бўлади. Имо-ишора орқали бола хотирасидаги қийин бўлмаган предметнинг асосий шаклини ёки унинг алоҳида қисмларини эслайди. Болалар бирор предмет ёки ҳодисани тарбиячининг қайси ҳаракат ишораси орқали

идрок қилган бўлсалар, худди шу ҳаракат-ишорани тарбиячи машғулотида қайтарса, болалар кўрганлари билан чизмоқчи бўлганлари ўртасида алоқадорликни онгли равишда сезади. Масалан: уй қурилишини болалар кузатаётганларида тарбиячи қурилатган уйнинг корпус

чизиқларини тепага қараб қурилатганлигини ҳаракатлари билан кўрсатади, худди шу ҳаракатларни машғулоти бошида қайтарар экан, болалар хотирасидаги кўрганларини қайта эсга туширади. Ишора билан бола хотирасидаги предмет шаклини эслашга, ҳамда чизиш мобайнида боланинг қўл ҳаракатларининг

йўналиши аниқланади. Боланинг ёши қанча кичик бўлса, уни чизишга ўргатишда шунчалик қўл ҳаракатларини ишорасини кўрсатиш муҳим рол ўйнайди. Кичик гуруҳдаги боланинг ҳаракатлари яхши ривожланмаган бўлса ва бола ўз ҳаракатларини бошқара олмаса, тарбиячи боланинг қўлини ушлаб, биргаликда ҳаракат билан чизади.

Бундай иш усули шу ҳаракатларни боланинг ўзи ҳис қилиши учун қўлланилади. Агарда предметнинг шакли мураккаб бўлмаса, ишора билан бутун предметни чизиш мумкин. Масалан: копток, китоб ёки олма шаклининг қисмларини, арча шохининг жойлашиши, куш бўйнининг қиялиги. Тарбиячининг кўрсатма бериши машғулотда қандай топшириқ берилишига боғлиқ. Машғулотда предмет шаклини тўғри ҳаракатлари билан чизиб кўрсатади. Бу асосан кичик гуруҳда ўтказилади. Масалан: болаларга юмалоқ шаклдаги предметларни чизишни ўргатиш учун тарбиячи копток ёки олмани, ўз ҳаракатларини тушунтирган ҳолда чизиб кўрсатади.

Агар предметни тасвирлаётганда унинг қисмларини аниқ кетма- кетликда чизиш керак бўлса, тарбиячи предметни бошидан якунига қадар чизиб кўрсатади. Фақат бунда болаларнинг диққатини жалб қилиш учун тарбиячи болаларга “Энди нимани чизиш керак?” деган саволни беради. Катта гуруҳдаги болалар кўпинча қисман кўрсатмалар бериш ўринли бўлади. Болалар ҳали чизишни билмайдиган предметнинг бирор қисмини ёки алоҳида элементини чизишда кўрсатмалар берилади. Масалан, 4-5 ёшли болалар дарахтнинг танасини учбурчак шаклида, кенг асос билан чизадиладар. Бу кўпинча тарбиячининг оғзаки тушунтиришидан келиб чиқадиган камчиликдир. “Дарахтнинг танасини юқори қисмида тор, қуйи қисмида эса кенг бўлади”. Оғзаки айтиб бериш билан бирга қўл ҳаракатлари билан чизиб кўрсатиш лозим. Катта гуруҳда эса, “Чиройли уй” мавзусида болалар расм чизаётганларида, тарбиячи доскада уйнинг ойна-эшиклари турли хил шаклда бўлишини кўрсатиб беради. Бундай кўрсатма боланинг расмини умумий чизмада ҳеч қанчалик чегараламайди. Малакаларни мустаҳкамлаш учун қайтарилаётган машқларда, сўнг улардан мустақил равишда фойдаланишда кўрсатма фақатгина индивидуал равишда, маълум бир кўникмага эга бўлмаган болаларга берилади. Доимий равишда кўрсатма бериш болаларнинг пассивлашишига, ҳамда фикрлаш жараёнларини тормозланишига олиб келади. Чунки болалар

тарбиячининг кўрсатмасини ва ёрдамини кутиб, ўрганиб қоладилар. Тарбиячининг кўрсатмаси янги техник усулларни тушунтиришдагина керак.

Болалар ишларини таҳлил қилиш. Болалар ўзлари бажарган ёки дўстлари бажарган ишни мустақил равишда таҳлил қилиб, баҳо беришлари 5 ёшга бориб тўла шаклланади. Кичик гуруҳдаги болалар ўз ҳаракатларини ва уларнинг натижаларини назорат қила олмайдилар, шунинг учун улар ўз ишларини бажараётган вақтда мамнун бўлган бўлсалар, уларнинг натижасидан ҳам мамнун бўлиши учун тарбиячидан мақтов эшитишни кутадилар. Кичик гуруҳда тарбиячи болаларнинг ишларини баҳолаётганда таҳлил қилмайди, балки 4-5 яхши бажарилган ишларни болаларга кўрсатади. Шу билан бирга қолган болалар ишларини ҳам мақтайди чунки мақтов болаларнинг ушбу машғулотга нисбатан қизиқишини сақлаб қолишга ёрдам беради. Расмларни кўрсатишнинг мақсади эса, болаларнинг ўз ишларини натижасига жалб қилишдир. Ўрта ва катта гуруҳларда тарбиячи болаларнинг ишларини кўрсатади ва камчиликларини айтиб ўтади. Болалар камчиликларини қанчалик кўра билсалар, шунчалик кейинги расмларини онгли равишда чизиб борадилар.

Машғулот якунида тарбиячи болалар ишларидан бирини олиб, ижобий томонларини кўрсатади. Масалан: “Рангларини яхши танлаганини-оч ранг билан тўқ ранг ёнма-ён яхши кўриниши, чизикларнинг озода ва аниқ чизилганлигини” ва ҳоказо. Агарда камчиликлар кўпчилик болаларда учраса, шу камчиликни бартараф қилиш учун болаларга савол

беради ва диққатини қаратади. Агарда бир боланинг камчилиги бўлса, у ҳолда яккама-якка тушунтириш муносибдир, чунки жамоа олдида биргина боланинг ишини таҳлил қилиш, фақатгина шу боланинг ўзи учунгина тушунарли бўлади.

Катта гуруҳда таҳлилга барча болаларни жалб қилмоқ зарур. Баъзида эса, тарбиячининг ўзи баҳо беради. Масалан: яхши чизмайдиган боланинг ишидаги камчиликларни бошқа болалар айтишларини тарбиячи олдиндан била туриб, ўзи аввал шу бола бажарган ишининг ижобий томонларини айтиб ўтади. Вақтни тежаш мақсадида тарбиячи 5-6 та боланинг ишини олиб, таҳлил

қилади, фақат ҳар машғулотада бир хил болаларнинг ишларини олиб баҳолаш ярамайди. Чунки доимий мактов асосида ўша болаларда ҳаддан ташқари ишонч, бошқалардан ажралиб туриш ривожланади. Ўта қобилиятли болалар билан уларнинг лаёқатларини ҳисобга олган ҳолда, алоҳида иш олиб борилади. Баъзида тарбиячи таҳлил қилиш учун бажарилган ишларни болаларнинг ўзларига топширади. Бунда барча болаларнинг ишлари столга ёйилади ёки стендга маҳкамланади ва болалар ўзлари энг яхши бажарилган ишларини танлайдилар. Сўнг тарбиячи таҳлил қилади. Кўпроқ болаларга (6 ёшда) ўз ишини натурага нисбатан ўзи баҳолашга имкон бериш керак. Чунки бола ўз ишига, ҳамда дўстларининг ишларига танқидий томондан баҳо беришга ўрганади.

Оғзаки метод ва ўргатиш усуллари. Тасвирий фаолият машғулотадаги доимо тарбиячининг болалар билан суҳбатидан бошланади. Суҳбатнинг мақсади болалар хотирасидаги аввалги идрок қилинган образларни қайта эсга олиш ва машғулотага бўлган қизиқишини уйғотишдир. Болалар ўз тасаввурлари

асосида ижод қиладиган машғулотларда суҳбатнинг ўрни каттадир.

Суҳбат қисқа, мазмунли ва ҳис-хаяжонли бўлиши керак. Тарбиячи асосий диққатини машғулотада қилинадиган ишга қаратади. Болаларнинг мавзу бўйича ёки янги тасвирлаш усуллари ҳақидаги тасаввурларини аниқлаб олишдан

аввал, суҳбат мобайнида ёки суҳбатдан кейин тарбиячи керакли предмет ёки расмни кўрсатади. Топшириқни бошлашдан аввал эса иш усулини болаларга

кўрсатади.

Суҳбат - ўргатиш методи сифатида 4-7 ёшли болалар билан ишлашда асосий роль ўйнайди. Кичик гуруҳларда суҳбат болалар тасвирлашлари керак бўлган предметни эслатиш учун ёки янги иш усулини ўргатиш учун керак бўлади. Бундай

ҳолларда суҳбат тасвирлашнинг мақсадини ва вазифаларини болаларга яхшироқ тушунтириш учун хизмат қилади. Болаларнинг тасаввурлари ва

ҳиссиётлари тез жонланиб, ижодий кайфиятлари тез йўқолиб қолмаслиги учун суҳбат метод сифатида ҳам, усул сифатида ҳам қисқа ва 3-5 минутдан ошмаслиги керак. Яхши уюштирилган суҳбат машғулотда мақсадга яхши эришиш учун қулай шароит яратади.

Бадий адабиётнинг образларидан фойдаланиш. Бадий образни ўзида мужассамлаштирган нутқ ўзига яраша кўргазмаликка эгадир. Масалан: шеър, ҳикоя, топишмоқ ва ҳоказо. Ифодали ўқилган бадий асар ижодий кайфиятнинг ошишига, тафаккурнинг, ҳаёлнинг фаол ишлашига ёрдам беради. Шу мақсад билан бадий сўздан фақатгина ифодали ўқиш машғулотларида эмас, балки предметларни идрок қилгандан сўнг тасвирлаш жараёнларида ҳам фойдаланилади. Барча ёш гуруҳларда машғулотларни мақсадга йўналтирилган ҳолда топишмоқ айтишдан бошлаш мумкин. Масалан, “Боши тароқ, думи ўроқ”. Бу топишмоқ орқали хўрознинг бошқа қушлардан чиройли тожиси, думини бетакрорлиги каби қисми шакллари ажратилади. Баъзида кичик шеърларни ёки асарлардан парча ўқиш ҳам мумкин. Агар керак бўлса, асарни ўқиш билан бирга оғзаки образга қўшиб натура ёки предметнинг тасвири болаларга кўрсатилади. Расм чизиш, лойдан буюм ясаш машғулотларида бадий асар ўқиш ҳар доим ҳам қўл келавермайди, уни бошқа ўргатиш усули билан алмаштирган маъқул. Чунки бола оғзаки сўзни эшитгандан кўра натурани кўрганида кўпроқ жонланади. Тарбиячи бадий образни танлаётганида жуда ҳам эҳтиёткорлик билан танлаш лозим. Негаки, тўғри танланган асар предметни, қиёфаларини кўриш идрокини ўз ичига олади (рангини, шаклини, ҳолатини). Масалан: “Бўғирсоқ” эртаги орқали бўғирсоқнинг образи, “Олтин балиқ” эртаги орқали эса балиқ образи янада ёрқинроқ тасвирланади.

Тарбиячининг кўрсатмалари ва тушунчалари. Тарбиячининг кўрсатмалари барча кўргазмали усуллари ўз ичига олади ҳамда ўзи мустақил ўргатиш усули сифатида хизмат қилади. Кичик ёшдаги боғча болалари учун оғзаки кўрсатмалар камдан-кам берилади. Болаларнинг тасвирлаш малакалари етарли бўлмай, сезги анализаторининг иштирокисиз тарбиячининг кўрсатмасини тушунмайдилар (кўриш, эшитиш, қўл, таъм билиш сезгилари). Агарда болалар мустаҳкам кўникмага эга бўлсалар, тарбиячи кўргазмали кўрсатмасиз тушунтириши мумкин. 5-6 ёшли болалар учун бир сўзнинг ўзи хотирадаги чизиш усули ҳақидаги тасаввурни эслашга ёрдам беради.

Тарбиячининг кўрсатмалари бутун гуруҳ болаларига ва алоҳида болаларга қаратилган бўлиши мумкин. Бутун гуруҳ учун бериладиган кўрсатмалар машғулотнинг бошида берилади. Улар қисқа, лўнда, тушунарли бўлиши керак. Ўрта ва катта гуруҳларда тарбиячи болалар топшириқларини қандай ўзлаштирганликларини билиш учун бирор боладан топшириқнинг кетма-кетлигини ва қайси усуллардан фойдаланиб бажариш кераклигини сўрайди. Бундай қайта сўраш яхши тушунишларига ёрдам беради. Кичик гуруҳда тушунтириб, кўрсатгандан сўнг, тарбиячи яна ишни нимадан бошлаш кераклигини қайта эсга солади. Катта гуруҳда эса болаларга: нимани чизишини ёки ясашини, асосийси нимадан иборат, предметларни қандай жойлаштириш кераклиги ҳақида ўйлашни таклиф қилади. Болалар ишга киришгандан сўнг, тарбиячи ҳар бир болага кўрсатма беришга киришмасдан, балки ишга кириша олмаётган болаларга нима нарсга тушунарли бўлмаганини сўраши лозим, бундай болаларга қайтадан вазифа тушунтирилади ва кўрсатма берилади. Ҳамма болаларга ҳам кўрсатма бериш зарур эмас. Кўрсатма иккиланувчан, уятчанг, ўзига ишонмайдиган болаларга керакдир. Юзага келадиган қийинчиликларни тарбиячи ҳар доим ҳам олдиндан айтиб бериши керак эмас. Баъзи бир болалар ўзи мустақил бажаришига тарбиячининг кўзи етса, у ҳолда тарбиячи кўрсатма беришдан бош тортиши ҳам мумкин эмас. Асосийси, тасвирий фаолиятда бола қийинчиликка дуч келиб, уни ечишга йўл топа олиши керак. Кўрсатма шакллари ҳамма болалар учун ҳар хил бўлиши керак. Айрим болаларга мақтовли оҳангда кўрсатма берилса, ўзига ишонган болаларга эса кўпроқ талаб қўйилади. Тарбиячининг кўрсатмалари тўғридан-тўғри, буйруқ шаклида бўлиши керак эмас. У болани ўйлашга, фикрлашга ундаши керак. Бола қилган хатони кўрсатиш билан бирга, тасвирнинг маъноси ўзгараётганига диққатни қаратиш лозим. Масалан: “Қизчанинг кўйлаги худди ғижимга ўхшайди” (яхши бўялмаган), “Дарахтлар йиқилиб кетаётганга ўхшайди” (яхши жойлаштирилмаган), “Бу одам бирам катта, аммо уйга кира олмаяпти”. Шу билан бирга хатони қандай қилиб тўғрилаш кераклигини айтиб бермаслик лозим. Боланинг ўзи фикр юритсин. Кўрсатма ёқимли товуш билан берилиши болаларнинг қизиқишини орттиради. Индивидуал кўрсатмалар бошқа болаларнинг диққатини жалб қилмаслиги учун пастроқ товуш билан берилади. Машғулот давомида қачон кўрсатма берилади, қачонки, кўпчилик болалар хатога йўл қўйсалар ва тарбиячи барча болаларнинг диққатини ўзига жалб

қилади ва қайтадан тушунтиради. Бундай машғулот давомида бериладиган кўрсатмаларни камроқ бериш керак, негаки у ижодий фаолиятини бузади.

Ўйинли ўргатиш усуллари. Тасвирий фаолиятда ўйинларидан фойдаланиш кўргазмали амалий ўргатиш усулига киради. Бола қанча кичик бўлса, ўйин унинг тарбиясида шунча катта ўрин тутати. Ўйин усуллари қўйилган масалага нисбатан болаларнинг ишини диққатини яхши жалб қилади ва хаёл билан тафаккурнинг ишини енгиллаштиради. Кичик ёшдаги болалар учун ўйин машқларидан расм чизишда кенг фойдаланилади. Мақсад болаларнинг оддий чизиқли шакллари чизишга ўргатиш, ҳамда қўл ҳаракатларини ривожлантиришдир. Болалар тарбиячининг ортидан қўллари билан ҳавода, сўнг қоғозда турли чизиқларни чизадилар. Тарбиячи: “болакай йўлда чопиб кетяпти”, “машина юриб кетяпти” ва ҳоказо, деган иборалар билан тушунча ҳосил қилади. Образ билан ҳаракатнинг бирлашуви бола томонидан чизиқларни ва содда шакллари тасвирлаш малакасига эга бўлишни анча тезлатади. Кичик гуруҳда предметларни тасвирлашда ҳам ўйин усулларидан фойдаланилади. Масалан: меҳмонга қўғирчоқ келади ва болалар унга нозу-

неъматлар ясайдилар, нон, кулча, ширинлик, ва ҳоказо. Бундай иш мобайнида болалар шарни яссиласига уринадилар. Ўрта гуруҳда болалар айикни юмшоқ ўйинчоғига қараб чизишлари керак. Шунда кизиқарли ўйин ўтказиш учун, айикча

эшикни тақиллатади, сўнг болалар билан саломлашиб, болалардан унинг расмини чизиб беришларини илтимос қилади. Машғулот якунида у расмларни баҳолашда қатнашади ва яхши расмларни ўзи танлайди. 6 ёшли болалар билан ҳам тасвирлаш фаолияти давомида ўйинлардан фойдаланилади. Лекин кичик гуруҳга қараганда бу ўйинлар анча камаяди. Масалан: сайрда болалар ўзларининг фотоаппаратлари билан атрофни расмга оладилар: дарахтлар, қушлар, ҳайвонлар ва ҳоказо. Боғчага келиб, ўзлари олган “расмларни проявка қиладилар ва расмларни чиқарадилар”, яъни кўрганларини қоғозга туширадилар. Тарбиячи ўйиндан фойдаланганида бутун машғулотни ўйинга айлантириб юбормаслиги керак, чунки бу болаларнинг диққатини топшириқни бажаришдан тортиб, кўникма, малакаларга эга бўлиш мавзусини бузади.

Амалий методлар. Тасвирий санъатга ўргатиш мобайнида болалар турли материаллардан фойдаланиш кўникмасига эга бўладилар. Расм чизиш, лойдан

буюм яшаш, аппликация турли методлардан ҳамда ўргатиш усулларида фойдаланишни талаб қилади, шу жумладан болаларда кўникма малакаларни ҳосил қиладиган амалий методлардан ҳам фойдаланиш талаб қилади. Амалий методлардан асосийси бўлимиш, техник ва баъзан тасвирий малакаларни

ўргатадиган машқлардир. Кичик гуруҳда бу машқлар болалар учун сезиларли эмасдир юмалоқ шакли предметларни яшашни ўрганиб, болалар коптокни, олмани, апельсинни ва шу каби предметларни ясайдилар. Йўлларни, ёмғирларни чизиб, улар горизонтал ва вертикал чизиқларни чизишни машқ қиладилар. Катта гуруҳдаги болалар олдида эса тўғридан тўғри маълум бир топшириқ қўйилади, чиройли ва тўғри штрих билан чизишга ўрганиш. Штрихлаб чизишни кўрсатиб бергандан сўнг, болаларга мураккаб бўлмаган предмет контурини (масалан: уй, кўзиқорин, олма) чизиб олиб, уни озода қилиб бўямаслик расми хунук қилиб қўйишини биладилар ва сидқидилдан машқ қиладилар. Машқлардан тасвирий характерга эга бўлган топшириқларни тушиниш учун фойдаланилади. Масалан, тарбиячи бир чизиқ билан инсон бошининг ёнмача қиёфасини чизишни кўрсатиб берганидан сўнг, болалар бир неча марта одам бошининг расмини қайта - қайта чизадилар. Тарбиячининг вазифаси болаларнинг тасвирий фаолиятини шундай ташкил қилиш керакки, у фаол ва ижодий бўлсин. Ҳар бир машғулот фақатгина дидактик вазифасини эмас, яъни маълум бир предметни тасвирлашни ўргатиш эмас, балки боладан ишни мустақил бажаришни ҳам талаб қилади. Шу мақсад билан тарбиячи турли хил усуллардан фойдаланиши мумкин: маслаҳат, мақтов, топшириқни бажариш усулини кўрсатмаси (тўлиқ бўлмаган), ўйинчоқ кўрсатмаси, эслатма ва шу кабилар. Болани шундай ҳолатга қўйиш керакки, у ўйлаган ўйини бажариши учун ўзи йўл топсин. Шундай қилиб у ёки бу метод ва усулларни танлаш қуйидагиларга боғлиқдир:

Машғулот мазмунига ва машғулот олдида турган мақсадга, шу билан бирга, тасвирий фаолиятнинг вазифаларига;

Болаларнинг ёши ва ривожланиш даражасига;

Болалар фойдаланадиган тасвирлаш материалларига боғлиқдир. Атроф олам ҳақидаги тасаввурларни мустаҳкамлаш мақсадидаги машғулотларда, асосан оғзаки методлар қўлланилади: суҳбатлар, болаларнинг кўрганларини хотирадан қайта эслаш учун ёрдам берадиган саволлар берилади. Тасвирий

фаолиятнинг турли кўринишларида ўргатиш усуллари турличадир, чунки бир образ турли воситалар ёрдамида вужудга келтирилади. Масалан: мазмунли мавзуларда композицияга ўргатиш вазифасини расмда иллюстрацияларга қараб тушунирилади, узоқлашаётган предметлар юқорида, яқиндагилари эса пастроқда чизилади. Бу масала лойдан буюм ясаганда шаклларнинг уларнинг ҳолатига қараб жойлаштирилади; ёнма-ён ёки кетма-кет ва ҳоказо. Бу ерда алоҳида тушунча ёки кўрсатма бериш шарт эмас. Ҳар бир усулдан ўйлаб, машғулот олдида турган вазифаларга нисбатан, дастурда берилган машғулотнинг мазмунига нисбатан ва асосан ушбу гуруҳ болаларининг қай даражада ривожланганлигини ҳисобга олган ҳолда фойдаланиш керак. Машғулотда алоҳида метод ва усуллар кўргазмали ва оғзакилари - ўзаро қўшилади, мужассамлаштирилади ва бир-бирига умумий таълим жараёнида боғланади. Кўргазмалилик болалар тасвирий фаолиятининг моддий ҳиссий асосини янгилайди, сўз эса тўғри тасаввурни, таҳлилни, идрок қилинганларни ва тасвирлаётганларини умумлаштиришни шаклланишига ёрдам беради.

Назорат саволлари

1. Тасвирий фаолиятга ўргатиш тизимининг умумий асосини нима ташкил қилади?
2. Натурадан фойдаланиш деганда нима тушунилади?
3. Болалар ишларини таҳлил қилиш ҳақида маълумот беринг.
4. Оғзаки, суҳбат ўргатиш усуллар тузилмасига изоҳ беринг.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Такомиллаштирилган “Болажон” таянч дастури. Т.: 2016.
2. Мактабгача таълимга қўйиладиган давлат талаблари. Т.: 2017
3. “Билимдон” дастури. Т.: 2014
4. Амирова. Г.А., Сулаймонов А.П., Джураева Б .Р. Мактабгача таълим муассасаларда аппликация машғулотлари. Т., 2014.
5. Джалалова Д.Х. Основные тенденции развития современной японской школы. Автореферат дис.к.п.н. 2004.
6. Титов В.А. Педагогика зарубежных стран (сравнительная педагогика). А-Приор, 2010.
7. Хасанова Ш. Теория и методика изобразительной деятельности в детском саду. М.: Просвещение. 1997.
8. Хасанова Ш.Т. Эстетик тарбия методикаси.. Маърузалар матни Низомий номли ТДПУ., 2014.

3-мавзу: Тасвирий фаолият машғулотларини ўтказиш технологиялари. (2 соат)

Режа

1. Турли ёш гуруҳларда тасвирий фаолият машғулотларини ўтказиш.
2. Тарбиячининг машғулотга тайёрлгарлиги.

Таянч тушунчалар: рангдор майда қисм, иллюстрация, ижодий ташаббус.

Турли гуруҳларда тасвирий фаолият машғулотларини ташкил қилиш.

Тасвирий фаолият машғулотлари - бу расм чизиш, лой, аппликация, қуриш-ясаш машғулотларидир. Бу машғулотлар мактабгача таълим муассасасининг барча гуруҳларида аниқ бир вақтда, кун тартиби асосида уюштирилади.

Кичик гуруҳда йилнинг бошида унча катта бўлмаган гуруҳлар билан, йилнинг иккинчи ярмидан бошлаб бутун бир гуруҳ билан уюштирилади. Кичик гуруҳда машғулотлар йилнинг биринчи ярмида 5-7 минутдан аста-секин 10-15 минутгача чўзилиб борилади.

Кичик гуруҳда 15-20 минутгача;

Ўрта гуруҳда 20-25 минутгача;

Катта гуруҳда 30-35 минут;

Тайёрлов гуруҳда 30-35 ўтказилади.

Тасвирий фаолият машғулотларининг муваффақиятли уюштириш, унга зарур бўлган материалларни ўз вақтида тайёрлашга ҳам боғлиқдир.

Бу тайёргарлик ишлари қуйидагилардан иборатдир:

1) Тарбиячи расм ва аппликация машғулоти учун керакли катталиқдаги ва рангдаги қоғоз варақларини тайёрлайди (тасвирланадиган предметнинг тузилишига кўра). Қоғоз варағига олдиндан орқа томонига болаларни исми, фамилияси, машғулот ўтказиладиган сана ёзиб қўйилади.

2) Тарбиячи олдиндан қалам учларини очиб қўяди (албатта 4-5 қалам ортиқча қилиб тайёрлаб қўйилади).

3) Катта тайёрлов гуруҳларида болалар кўпроқ акварель бўёғини ишлатадилар. Олдиндан бўёқлар ҳўлланган бўлиши лозим. Мўйқаламлар яхшилаб ювилади.

4) Машғулот учун латталар, идишчаларни тайёрлаш зарур. Сув банкаларга машғулот бошланиш арафасида қўйилади.

5) Аппликация учун рангли қоғоз йиғмаси тайёрланади (ортиқча микдорда).

6) Елимстер (ундан тайёрланади), ёки елим.

7) Лой иши машғулоти хафтада бир мартаба тайёрланади, полиэтилен плёнкаларда сақланади. Тарбиячи ҳар бир бола учун лой парчасини қўйиш учун тахтачалар, катта тайёрлов гуруҳлари учун кўргазмалар, ҳаракатланувчи тахтачалар тайёрлайди, ҳўл ёки нам латталар берилиши керак.

8) Пластин ҳам ранги бўйича тайёрланиб, рангдор майда қисмларни яшаш жараёнида берилади. Кўпроқ катта гуруҳларда берилади, олдиндан иссиқда юмшатиб қўйилади.

9) Мактабгача таълим муассасасидаги кўргазмали материаллар бўлиши лозим. Масалан: предметлар ўйинчоқлар, иллюстрациялар, халқ амалий декоратив санъат намуналари.

10) Ҳар бир гуруҳда болалар ишининг таҳлили учун кўргазмалар бўлиши керак. Машғулоти учун зарур бўлган материалларнинг ҳар бири аниқ, бир жойда, фаолият турларига қараб сақланиши керак, навбатчилар бунда уларни машғулоти учун тайёрлай олишлари лозим.

11) Ўрта гуруҳдан бошлаб болалар ҳам тарбиячи билан биргаликда машғулотида тайёрланиб, навбатчиликка жалб қилинади.

Ҳар бир гуруҳда, ҳар бир бола ёки навбатчилар вазифаларни тарбиячи томонидан режалаштирилади.

Кичик гуруҳда. Тарбиячи гуруҳда болаларни машғулотида кейин ўз жойини тартибга солишга, яъни қолган лойни, мўйқаламни, салфеткани, қаламни тарбиячига беришга ўргатадилар. Йилнинг бошида тарбиячининг ўзи материалларни

тайёрлайди, сўнг алоҳида болаларни материаллар тайёрлашга жалб этади. Бу навбатчилик эмас, балки баъзи болалар учун топшириқлар бериш ҳисобланади. (йил давомида тарбиячи ҳамма болаларни меҳнат топшириқларини бажаришга жалб этиши лозим). Машғулотида сўнг болалар, ҳар бир ўз столларидаги нарсаларни олдин умумий столга олиб келишга ўргатадилар, сўнг тарбиячи ўз ёрдамчилари билан мўйқаламларини ювади, салфеткаларни йиғиб олади.

Ўрта гуруҳда. Ўрта гуруҳда ҳам йилнинг бошида худди кичик гуруҳ каби топшириқлар берилади. Йилнинг иккинчи ярмида тарбиячи болаларни навбатчиликка жалб этади. Улар банкаларга сув қўядилар, бўёқларни қўйиб

чиқадилар ва бошқалар. Машғулотдан сўнг бўёқларни жойига олиб бориб, сув ва мўйқаламларни ювиб, жойига қўядилар.

Катта гуруҳда. Катта гуруҳдаги навбатчилар стол ва стулларнинг қай тарзда туришини назорат қилиб, машғулотдан сўнг столлар устини артиб чиқадилар, улар лой, бўёқни, мўйқаламларни стол устига қўйиб чиқадилар. Елим ҳам қўйиб чиқадилар. Тахталаларни йиғиб, банкачаларни

ювиб жойига қўядилар, қайчиларни тарқатиб, машғулотдан сўнг йиғиб чиқадилар.

Тайёрлов гуруҳида. Бу гуруҳда навбатчиликка катта мустақиллик берилади. Тарбиячи болаларга, навбатчиларга машғулот учун нималар керак бўлишини айтади, навбатчилар уларни тайёрлайди.

Тарбиячининг машғулотга тайёргарлиги.

Машғулотни бошлашдан аввал, тарбиячи албатта ўзи танлаган натура, ўйинчоқ, иллюстрация ва ўзи болаларга нисбатан қаерда туриши кераклигини аниқлаб олади. Машғулотдан олдин тарбиячи албатта чизишни, лойдан ясашни, қирқишни машқ қилиши лозим. Бу эса тарбиячига уни тасвир этишнинг йил ва воситаларини аниқлаб олиш ва қай бир мураккаб қисми устида кўпроқ ишлашни ва болаларнинг диққатини ҳам шу ерга кўпроқ тортиш имконини беради. Машғулотга тайёрланиш жараёнида тарбиячи методик адабиётларга мурожаат этади, қай бир метод ва усулларни қўллаш мумкинлиги устида ишлайди. Тарбиячи машғулотни ташкил этишга тайёр бўлгач, болаларни ўйин фаолиятидан аста таълимий фаолиятга кўчириб ўтади. Машғулотни ташкил этиш даври бир икки дақиқани ташкил этади. Бу қисм машғулотга қараб турлича уюштирилиши мумкин.

Масалан: болаларни тасвирлашлари керак бўладиган предмет ёки иллюстрацияларни кўришни, кичкинтойларга эса, ўша нарса билан ўйнаши, қўли билан тегиши мумкин бўлади. Кичик гуруҳдан бошлаб болаларни секин аста, шовқинсиз, стол атрофига ўтиришга ўргатилади. Машғулотнинг турига ва мазмунига қараб, болалар турлича ўтқазилиши мумкин. Масалан: кичик гуруҳда ярим ойсимон шаклда ўтказиш мумкин. Бунда тарбиячи ҳар бир болани кўради ва ёрдам кўрсатиш мақсадида ҳар бирининг олдига бориши мумкин.

Ҳамма машғулотлар уч қисмга бўлинади:

- машғулотнинг бошланиши–топшириқни тушунтириш;
- машғулотнинг бориши–топшириқни болалар томонидан бажарилиши;
- машғулотнинг якуни–болалар билан бажарилган топшириқни таҳлил қилиш.

I ва II қисмлар болалар ёши ва топшириққа қараб 2-5 минутгача давом этиши мумкин, **1-қисмда** тарбиячи болаларга улар бажарадиган топшириқни хабар этади. Тарбиячининг тушунтириши эмоционал, ижодий кайфият тугдириши лозим. **2-қисмда тарбиячи** болаларни берилган топшириқни бажаришга киришишларини текширади. Бола иши ўртасида пауза бўлмасин, бола бир топшириқни бажардим, кейингисига дарҳол ўтишлари, бажаришларини кузатиш лозим. Машғулот давомида болалар тинч ишлашга, ўз ўринларидан сўроқсиз турмасликка ўрганадилар. Катта гуруҳдаги болалар даставвал тарбиячи рухсати билан, кейин ўзлари сувни, мўйқаламни ўз жойига қўядилар. Кичик гуруҳда болалар мустақил бўлмаганлари учун кўпроқ тарбиячининг ўзи болалар олдига келиб туради. Ўрта гуруҳдан бошлаб болалар тарбиячига қўлларини кўтариб, мурожаат этишга ўрганадилар. Болаларни аста-секин мустақил ишлашга ўргатиб борилади. Бор бўлган қийинчиликларни ўзлари ҳал этиш йўлларини ўрганиб борадилар. Машғулотни якунига 5 минут қолганда болалар огоҳлантирилади. Бу нарса кичик гуруҳ болалари учун ортиқча ҳисобланади, чунки улар ҳали бу алоқани эгалламаган бўладилар. Кичик гуруҳдан бошлаб болаларга ишини олдинроқ тугатган бўлса, ўзи яна расмни элемент билан бойитишни таклиф этилади.

Машғулотнинг якуни–болалар билан бажарилган топшириқни таҳлил қилиш. Тарбиячи ишни тугатишни қатъиян таклиф этса, болалар ҳаммаси ишни тугатиши ва тарбиячи куннинг иккинчи ярмида болаларга ўз ишларини тугатиб олишга имкон яратиши лозим. Болалар ишини таҳлил қилиш муҳим методлардан бири бўлиб ҳисобланади. Болалар ишларини таҳлили таълимий-тарбиявий аҳамиятга эга. Болалар ишлари деворий рўзнома қилиб осилади. Болалар деворий рўзномадаги ишларини яхшилаб кўриб чиқадиладар. Тарбиячи болаларнинг фикрларини сўрайди ва болалар ишларига умумий баҳо беради. Машғулотдан сўнг болаларга ўз ишларини кўриб чиқиш учун яна бир бор имконият яратиб беради. Агар машғулот чўзилиб, вақт қолмаса, сайрдан кейин ёки куннинг иккинчи ярмида амалга ошириш мумкин. Болалар ишларида тарбиячи ота-оналар учун бурчак ташкил этади ва болалар ишларини у ерда кейинги машғулотгача қолдиради. Албатта, улар даставвал яхшилаб безатилади. Уларни турлича безатиш мумкин. Агар бурчак ташкил этишни иложи бўлмаса, болалар ишидан альбом қилинади. Биттадан варақ бир кишига ажратилади ва варақ устига конверт ёпиштирилади. Боланинг исми ёзиб қўйилиб, шу конвертга боланинг ҳар бир бажарган иши қўйилади. Аралаш ёш

гуруҳларда машғулоти ташкил этиш ўзига ҳос хусусиятга эгадир. Бу гуруҳни 2-3 юқори гуруҳга бўлиб, ҳар бири учун ўзининг дастур мазмуни аниқланади. (болаларнинг ҳаммаси, биргаликда, бир вақтда, бир фаолият билан шуғулланса ҳам).

Таълим–мактабгача тарбия ёшидаги болаларни элементар билимлар тизимини билан таништиришда, мактабгача таълим муассалари учун ишлаб чиқилган дастурларда назарда тутилган кўникма ва малакаларни шакллантиришда етакчи ролни ўйнайди. Таълим жараёнида болаларга янги билимларни мунтазам бериб бориш, улар жамғарган тасаввурларни аниқлаш ва тизимлаштириш, болаларнинг билиш жараёнлари ҳамда тафаккур фаолликларини ривожлантириш амалга оширилади. Таълим – икки томонлама жараён: машғулотлар кузатилар экан, тарбиячининг таълим бериш фаолиятини, унинг болаларга таъсир этиш имкониятларини ҳамда болаларнинг жавоб бериш реакцияларини, ўқув ҳаракатлари сифатини ҳам баҳолаш муҳимдир. Таълим жараёни болаларнинг жисмоний, маънавий, меҳнат ва эстетик ривожланишларига ҳар томонлама таъсир кўрсатади. Таълим жараёнининг муҳим вазифаси унинг болаларга тарбиявий, умумтаълим таъсирини (кузатувчанлик, зеҳнлилик, ақлий, нутқий ва ҳаракат фаоллиги, мустақиллик, ижодий ташаббуснинг ривожланишини) аниқлашдир. Педагог ҳар бир машғулотда таълим ва тарбиянинг ўзаро боғланган вазифаларини амалга оширишни эсда сақлаши муҳимдир. Масалан, болаларга расм чизиш усулларини тушунтирар экан, у болаларга предметни изчил таҳлил қилишни, кўрганларини тасвирлашни, ҳаракат усуллари ҳақида гапиришни, бўёқдан тартибли фойдаланишни, ўртоғига ҳалақит бермасликни охирида ҳамма нарсани ўзи жой-жойига олиб қўйишни ўргатади. Тасвирий фаолият машғулотларида болаларнинг ташқи дунё ҳақидаги тасаввурлари қандайлигини, улар ўз фикрларини эркин баён қила олишларини, уларнинг луғат бойликлари қандайлигини аниқлаш мумкин. Болалардаги маънавий тасаввур даражасини бажарилган ишларни баҳолаши ва шу кабилардаги фикрлари ҳамда луқмаларидан билиб олиш мумкин. Демак, кўрилган ҳар бир машғулотларда дастурнинг барча бўлимлари бўйича болалар билан олиб борилган ишнинг даражаси худди кўзгудагидек акс этади. Тарбиячи ўтказадиган машғулотларнинг муваффақияти уч шартга: дастурни яхши билишга, таълим методикасини эгаллаганликка, ўз гуруҳидаги болаларнинг ёш ва индивидуал хусусиятлари ҳамда имкониятларини билишга боғлиқ бўлади. Тарбиячини назорат қилиш ва унга ёрдам кўрсатиш учун мактабгача таълим муассасаси мудираси барча ёш гуруҳларининг дастурини ҳамда таълим методикасини билиши, мактабгача тарбия ёшидаги болаларнинг психо-

физиологик хусусиятларини тушуниши, янги илмий тадқиқотлар ва илғор педагогик тажрибадан хабардор бўлиши керак.

Назорат саволлари

1. Турли ёш гуруҳларда тасвирий фаолият машғулотларини ўтказиш вақтини айтинг?
2. Тасвирий фаолият машғулотларининг муваффақиятли уюштиришда тарбиячи тайёргарлигининг афзалликлари ҳақида маълумот беринг.
3. Тасвирий фаолият машғулотларининг қисмлари ҳақида изоҳ беринг.
4. Тарбиячи ўтказадиган машғулотларнинг муваффақияти нималарга боғлиқ?

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Такмиллаштирилган “Болажон” таянч дастури. Т.: 2016.
2. Мактабгача таълимга қўйиладиган давлат талаблари. Т.: 2017
3. “Билимдон” дастури. Т.: 2014
4. Амирова. Г.А., Сулаймонов А.П., Джураева Б .Р. Мактабгача таълим муассасаларда аппликация машғулоти. Т., 2014.
5. Д.Т Сабинова. Мактабгача ёшдаги болаларда тасвирий саводхонлик элементларини шакллантириш. (13.00.01.-Педагогика назарияси ва тарихи ихтисослиги бўйича ёзилган диссертациянинг автореферати). Т.2007
6. Логинова В.И, Самарукова Т.Г. таҳрири остида. Мактабгача тарбия педагогикаси. 2 қисм. 1- қисм. Т., Ўқитувчи. 1991. 127
7. Т.С.Комарова. Методика обучения изобразительной деятельности и конструированию. М.: Просвещение. 1991.
8. Джалалова Д.Х. Основные тенденции развития современной японской школы. Автореферат дис.к.п.н. 2004.
9. Титов В.А. Педагогика зарубежных стран (сравнительная педагогика). А-Приор, 2010.
10. Ишмухамедов Р., ва бошқ. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2008.
9. Хасанова Ш.Т. Эстетик тарбия методикаси.. Маърузалар матни Низомий номли ТДПУ., 2014.

4-мавзу: Мактабгача ёшдаги болаларнинг расм чизишга ўргатиш. (2 соат)

Режа:

1. Мактабгача таълим муассасасида болаларни тасвирий фаолиятга ўргатишда расм турлари.
2. Мактабгача таълим муассасасида алоҳида предметларнинг расмини чизишга ўргатишнинг вазифалари.
3. Мактабгача таълим муассасасида мазмунли расм чизишга ўргатишнинг вазифалари.
4. Мактабгача таълим муассасасида декоратив расм чизишга ўргатишнинг вазифалари.

Таянч тушунчалар: *графика-рассомлик, колорит, композиция.*

Мактабгача таълим муассасасида болаларни тасвирий фаолиятга ўргатишда расм турлари.

Расм чизиш — предмет ва ҳодисаларни графика-рассомлик усулида тасвирлаш бўлиб, унинг асоси колорит, шакл ва композициядир. Предметни кузатар эканлар, болалар расмда унинг характерли хусусиятларини ифодалайдилар; бадий образ яратар эканлар, мазмунни акс эттиришни ўрганадилар; расм чизиш техникасининг бошланғич малакаларини аста-секин эгаллаб, нақшнинг баъзи элементларини ўзлаштирадилар (декоратив расм чизишда):

Мактабгача таълим муассасасида болаларни тасвирий фаолиятга ўргатишда расм асосий ўрин эгаллайди ва унга турли ўз ичига олади:

- ☐ Алоҳида предметларни чизиш.
- ☐ Мазмунли расм чизиш.
- ☐ Декоратив расм чизиш.

Тасвирий фаолиятга ўргатишнинг асосий вазифаси—теварак-атрофдаги борлиқни тасаввур қилишда болаларга ёрдам бериш. Уларда кузатувчанликни ривожлантирмоқ, эстетик гўзаллик ҳиссини тарбияламоқ, ҳамда тасвирлаб бериш усуллариини ўргатмоқдир. Бу билан бирга тасвирий фаолиятнинг энг асосий вазифаси—маълум бир ёш учун мос тасвирий материаллари билан турли хил предметларнинг турли тимсолларини яратиш каби ижодий болаларда шакллантириш амалга оширилади.

Мактабгача таълим муассасасида алоҳида предметларнинг расмини чизишга ўргатишнинг вазифалари

Психологларнинг тадқиқотларига кўра, битта предметни бошқа предметлар орасидан ажратиб олиш учун болага шу предметни идрок қилишда предметнинг шаклини билишга ёрдам берар экан. Шаклларни тасвирлаш жараёнидаги хатоликлар фақатгина боланинг нотўғри тушунчалари ва кўникмаларнинг етарли эмаслиги эмас, балки предметни тўғри идрок этишни билмаслиги билан тушунтирилади. Боланинг тасвирлай олиш қобилияти ҳали яхши ривожланмагани учун унинг олдида фикр юритиб тасвирлаш каби қийинчиликлари ҳам туради. Расмда шакл тўғри контур билан чегаралаб чиқилган, лекин шу билан бирга ишнинг 1-босқичлари чизиқларни тўғри аниқ чизиш ва контурларни (аниқлаш) тасвирий, расмда ишлаш жараёнининг вазифаси бўлиб ҳисобланмайди. Агар умумий шакл топилмаган бўлса, контурни тўғри чизиқ билан чизиб бўлмайди, чунки у ҳар доим ўзгарувчан, шунга қараб уни чизиш ҳам ўзгаради, яъни натижаси, расмнинг охири йўналиши ҳам ўзгарувчандир.

Расмолар предметни тасвирлаётганда аввал асосий шаклнинг белгиларини қоғозда белгилаб олади. Мактабгача тарбия ёшдаги болага, айниқса, 3-4 ёшли болага тасвирлашнинг бундай усули жуда қийин, чунки у предметни бутунлигича тасаввур қила олмайди. Унга предметни аста-секинлик билан бир томонга чизиш

осонроқ. Тасвирлашнинг бу усули боланинг ишини осонлаштиради. олдин битта бўлагини танлаб, натурадаги кейинги бўлагини эслаб ёки кўриб шу бўлагини бўлакка бўлиб, расм чизишни давом эттиради. Аста-секинлик билан болаларга расмнинг умумий белгиларини қоғозга тушуриб чизишни ўргатиш зарур, чунки расмни бўлақларга ажратиб чизишнинг ўзига ҳос қийинчилиги

бор. Бунда керакли шаклнинг асосий бўлақлари ва иккинчи даражали бўлақларнинг ўзаро жойлашишлари ва фазодаги ўринларини аниқ пропорционал ҳолатда чизиш, аниқлаш қийин бўлади. Ҳамма ёш гуруҳлар учун расм чизиш фаолиятига ўргатишнинг асосий умумий вазифалари қуйидагилар:

1. Предметнинг шакли ва тузилишини тасвирлашга, уларнинг қисмларини ўзаро пропорциялашни кўрсатиб беришга, ҳаракат натижасида уларда ўзгатишларда ўргатиш.

2. Тасвирлашни образли ёрқин қиладиган баъзи бир характерли қисмларни тасвирлашга ўргатиш.

3. Предметнинг рангини, унинг мазмуни ва образ характерини ўзаро бирлаштириб беришга ўргатиш.

4. Бўёқ, рангли қалам ва бошқа материаллар билан чизишда техник кўникмаларни ривожлантириш.

Кичик гуруҳда ўргатишнинг мазмуни ва вазифалари. Икки ёшли бола қалам, мўйқаламни тўғри ушлаши мумкин, лекин унинг тажрибалари кам, бажара олиш ва билиш қобилиятлари йўқ, қўл ҳаракатлари етарлича ривожланмаган. Шунинг учун асосий вазифалар болаларга умумий тарбиявий таъсир қилиш билан боғлиқдир. Кичик гуруҳда ўргатишнинг вазифалари қуйидагилар:

- Расм чизиш жараёнига қизиқишни уйғотиш.
- Расм чизиш материаллари “қалам, бўёқлар” ва улардан фойдаланиш усуллари билан таништириш.

- Катта ёшли одам чизган расмни, предметнинг тасвири деб тушунишни ўргатиш.

- Тўғри ва эгри чизиқларни, шаклларни чизишни ўргатиш. Бу гуруҳнинг дастури кейинги гуруҳларнинг дастуридан босқичма-босқич мураккаблашиб бориши билан фарқланади. Расм чизишнинг биринчи машғулоти қоғоз ва қалам билан таништиришдан бошланади. Бу материалларнинг ўйинчоқлардан болаларга маълум бўлган турли хил предметлардан фарқ қилишини педагог

болаларга тушунтиради. Қаламлар билан турли фаолият турларини бажариш мумкин. Қоғоз тоза эди, қаламнинг ҳаракатланишидан унда излар пайдо бўлди. Қаламнинг очилган учи қоғозда из қолдиради. Икки учи эса, из қолдирмайди. Агар секин босилса, қоғозда унинг излари кўринмайди. Агар қаттиқ босилса, қоғоз йиртилиб кетиши мумкин. Бундай тушунтиришни ва ҳаракатларни кўрсатиб бериш болаларда расм чизишга қизиқишни ўйғотади. Булардан ташқари оддий техник кўникмаларни қалам, мўйқаламни тўғри ушлаш, улардан тартибли фойдаланиш. Бўёқни мўйқаламнинг учига олишни билиш кабиларни ўргатишни дастур ўз ичига олган

Бу гуруҳ болалар (3 ёшли болалар) психологик жиҳатдан ривожланади, турмуш тажрибалари ўсади. Тарбиячи бу ёшдаги болалар билан расм бўйича машғулоти олиб борганда болаларнинг расмга нисбатан қизиқишларини орттиради. Бу гуруҳда болаларнинг расм ишининг сифати эмас, балки иш жараёни қизиқтиради. Расм бўйича барча гуруҳ болалари тарбиячининг оғзаки кўрсатмаларини тинглашга, тарбиячининг кўрсатиб берган усулларини бажаришга ўрганиб борадилар. Бу ёшдаги болалар расм фаолиятида тезда ўйин фаолиятига ўтиш билан ажралиб туради.

Масалан: доирачалар чизиб, уни ичини қалам билан уриб чиқиб, уни куш дон чўқияпти деб ифодалайди. Бунда ёш болаларнинг ранг танлаш малакаси шаклланади. Боланинг диққатини уларга ёққан ранглар тортади. Болалар тасвирлаш жараёнида сўз билан ифодалашга ўрганадилар. Расмда тасвирлай

олмаган воқеаларни сўз билан тўлдиради. Болаларда мустақиллик, фаоллик ўсади. Тарбиячи болаларга машғулотида олган билим ва кўникмалардан мустақил фойдаланиш имкониятини туғдиради. Кичик гуруҳда болаларни нарсаларни тасвирлаш усулларига ўргатиб борилади. Болалар турли шаклдаги предметларни тасвирлашга ўргатилади, доира, тўғри

тўртбурчак, учбурчак ва турли йўналишдаги чизиқлар тўпламидан иборат нарсаларни чизадилар.

Предметларни шаклини тўғри тасвирлашга ўргатиш учун болаларни қўлларини шаклий ҳаракат қилишга ўргатиш лозим. Болаларни предмет шакли билан қўлнинг шакл ҳаракатлари ўртасидаги боғлиқликни ўргатиш лозим. Тарбиячи предметни тасвирлашга ўргатишдан олдин, уни машғулоти олдида кўриб чиқади, яъни кузатиш олиб боради. Болалар жону-дили билан турли рангдаги коптоклар, шарлар ва арча мунчоқларини тасвирлайдилар. Тўғри тўртбурчак шаклини тасвирлашга болалар бу гуруҳда қийналадилар, шунинг учун бу шакл йилнинг 2-ярмида берилади. Болалар арча, дарахт турса йиқилмас кўғирчоқ, аравагани тасвирлайди. Рангларни қизил, сариқ, кўк, яшил, қора, оқларни билишга ўргатилади. Шунингдек, ранг аралаштиришларни (пушти, ҳаво ранг ва зарғалдоқ, жигарранг) тавсия этиш мумкин. Бу гуруҳ болаларини рангларни тўғри аташ ва тасвирлаш аниқ талаб этилмайди, аммо тарбиячи аста-секин предметларни ранг тусини ҳаққоний тасвирлашга ўргатиб бориши керак. Масалан: кўм-кўк ўтлар ўсмоқда, ўтларда сап-сариқ жўжалар ўтлаб юришибди ва ҳоказо. Бу гуруҳда болаларнинг мазмун жиҳатидан жуда суст бўлади, яъни

ишлар мазмуни асосан сўзда ифодаланилади. Масалан: машина чизиб, сўз билан мазмун беради, у бу машина юриб кетди ёки юк олиб келяпти. Машғулот давомида болалар бир турдаги предметларни бир неча марта тасвирлашни ўрганадилар. Бу эса, болаларни техник кўникмаларини мустаҳкамлайди. Расм давомида ишни тезда тугатган болаларга тарбиячи расм мазмунини кенгайтириш мақсадида янги вазифалар бериши мумкин. Масалан: ўт устида юрган жўжалар ёнида дон ёки турли чувалчангларни чизишни тавсия этиш мумкин ва бу билан болалар чизган ишларини мазмунан бойитиб бориш ва болаларни ҳам шунга ўргатиб бориш лозим.

Кичик гуруҳда ўргатишнинг мазмуни ва вазифалари. Ҳаётни 4 йилида бола предметни яхшироқ ёки ёмонроқ тасвирлай олишни ҳам билмасалар ҳам, лекин улар расм чизишнинг маъносини биладилар. Улар ўзлари чизган шаклсиз расмларни предметнинг бирор бир белгисига асосан ўхшатиб чизадилар. педагог болаларнинг расм билан предметнинг ўхшаш белгиларини топишга уринишни рағбатлантириб туриши ва шу билан бир қаторда турли шаклларни тўғри тасвирийга ўргатиб бориш зарур. Бу ёшда тасвирий фаолиятни ўргатиш вазифалари бир режага қўйилган.

□ Содда предметларни асосий белгилари (ранг, шакл) бериб, турли хил тўғри ва айланасимон шаклларини тасвирлашга ўргатиш.

□ Рангни билиш сезгиси асосий рангларни ажратиш ва айтишни билишни ривожлантириш.

□ Композицион кўникмаларни, қоғозни ўртасига тасвирларни жойлаштиришни ривожлантириш.

□ Техник кўникмаларни ўзлаштириш.

Бу гуруҳда тўғри ва эгри чизикларни тўғри чизишга ўргатиш биринчи вазифа бўлиб қолади. Бунда турли чизикларни турлича чапдан ўнгга, тепадан пастга, кесишган чизикни чизишга ўргатилади. Буларни, масалан, тизимча, йўлакча, қалам, ёмғир шаклида чизиш мумкин. Икки кичик гуруҳ болаларига бир хил шаклдан (қорбобо, икки ёки уч айланадан иборат) ёки икки хил шаклдан иборат (қуйи битга айлана ва биргина тўғри чизикдан иборат) бўлган предметларни анча қийин, чунки уч ёшли боланинг таҳлил синтез қилиб фикрлаши яхши ривожланмагани учун бу гуруҳ дастурида фақат икки хил шаклдан иборат бўлган предметни, масалан, (куёшнинг нурлари, арчанинг игначалари) тасвири киритилган. Шакл қанчалик мураккаблашса рангдан фойдаланиши ҳам шунчалик мураккаблашади. Болалар расмда аниқ предметларни тасвири учун шу предметга мос рангни ишлата олишни ўрганадилар. Масалан, қизил ранг байроқ, яшил ранг арча ва бошқалар.

Ўрта гуруҳда расм чизишга ўргатишнинг мазмуни ва вазифалари

Бу гуруҳда ўргатишнинг вазифалари қуйидагилар:

- Тўғри тўртбурчакли ва айланасимон шаклдаги предметларни тасвирлаш уларнинг тузилишини, асосий қисми ва қисмларини беришга ўргатиш.
- Рангдан бадиий ифодалаш воситаси сифатида фойдаланишга ўргатиш.
- Қоғоз марказида предметни жойлаштиришда композицион укувини билишда ривожлантириш.
- Расмни қалам ва бўёқ билан бўяшда техник кўникмаларни мустаҳкамлаш.

Бу гуруҳда болаларга ритмик жойлашган предметнинг қисмларини тасвирлаш ўргатилади - юқорида, пастда, бир томонда, бошқа томонда ҳамда бир қанча пропорционал жойлашган қисмларни тасвирлаш ўргатилади. Бу алоҳида қисмларни ўзаро солиштириш ва таҳлил қилиш имконини беради. Масалан, Қорбобо ва арча 2 томонлама жойлашган новдалари билан. Бу гуруҳда тасвири қийин бўлган объект - одамни расмини чизиш машғулотларга киритилади. Одамни чизишдан олдин болалар соддароқ шаклларни, қорбобо, матрёшка, кўғирчоқларини чизиш эди.

Катта гуруҳда расм чизишга ўргатишнинг мазмуни ва вазифалари. Бу гуруҳда болаларни тасвирий ва ёрқин образларни яратиш қобилиятларини тасвирлаш турли усуллардан фойдаланиб чизишга ўргатилади. Қуйидаги вазифалар бор:

□ Предметнинг шаклини унинг белгиларини, ҳажмини ва қисмларининг жойлашишини ўргатишни давом эттириш.

□ Расмда содда ҳаракатларни тасвирлашга ўргатиш.

□ Ранг қобилиятларини ривожлантириш ва мустаҳкамлаш.

□ Қалам (штрихлаш усуллари) ва бўёқлар, мўйқалам ҳаракатларининг усуллари билан ишлашда техник кўникмаларни ривожлантириш.

□ Рангли бўрлар, кўмирлар, акварель бўёқ билан чизиш усулларини ўргатиш.

Бу ёшда болалар расмда бир хил предметни ўхшаш ва фарқли томонларини тасвирлаш ва топишга ўрганадилар. Масалан, 2та турли олмалар шакли ва ранги билан фарқланади ёки лавлаги билан турп, улар сабзавотлар учун умумий бўлган думалоқ шаклда. Бу гуруҳда болалар яна асосий спектр ранглари билан танишиб, расмда уларнинг чиройли турланишларини келтириб чиқаришни ўрганадилар. Болалар рангли қаламлардан ташқари оддий қора

қалам билан предметнинг умумий белгиларини чизиб олиш учун фойдаланадилар.

Тайёрлов гуруҳида расм чизишга ўргатишнинг мазмуни ва вазифалари. Бу гуруҳда тасвирлаш қобилиятига ва кўникмаларга ўргатиш яқунланади. Қуйидаги асосий вазифалар бор:

□Натурадан ва тасаввур қилишдан предметнинг характерли белгилари тузилишини, ҳажмини тасвирлашга ўргатиш.

□Шакл ва бўёқларнинг бойлиги тасвирлаб беришга ёрқин образлар яратишга ўргатиш.

□Композицион қобилиятларни ривожлантириш (предметнинг ҳажми ва шаклсининг характерини ҳисобга олиб предметни қоғозда жойлаштириш).

□Ранг қобилиятларини ривожлантириш (1 рангни турли ҳосила рангни бера олиш қобилияти).

□Техник кўникмаларни ривожлантириш (бўёқларни бошқачароқ бўёқ олиш учун аралаштириш, предмет шакли бўйича қаламда штрих ўтказиш).

Олти ёшли болаларда аналитик фикрлаш қобилияти яхши ривожланган бўлади.

Улардан турга мансуб предметлар белгисини ажрата олганликлари каби, уларнинг бир предметни бошқасидан ажратиб турувчи индивидуал хусусиятларини ҳам тасвирлай оладилар. Бу эса ижодий тасаввурни ривожлантиради.

Мактабгача таълим муассасасида мазмунли расм чизишга ўргатишнинг вазифалари

Мазмунли расм чизишнинг асосий мақсади боланинг атроф-муҳитдан олган таассуротларини ифодалашга ўргатишдир. Мазмунли расм-бу бир неча мазмуннинг маълум рангда тасвирланишини тушунилади. Болалар қайси мазмун бўйича расм чизадилар? Болалар кичик ҳикоя, эртак асосида ва болаларни ўраб турган теварак-атрофни, табиатни чизишга ҳаракат қиладилар. Болалар томонидан чизилган «Биз таътилда» ва «Кеч куз» расмлари бунга мисол бўла олади. Болалар билан олиб бориладиган бундай машғулотлар уларнинг ҳар томонлама камол топишига ёрдам беради. Бунда болаларнинг ақлий қобилияти ривожланади. Бу болада аста-секинлик билан ривожланади, шунинг учун мазмунли расм чизиш ўрта гуруҳдан бошлаб киритилган. Бунда ҳам ёнма-ён турган 2-3 та предметни тасвирий ўргатилади. Мазмунли тасвирлашда предметларнинг бир-биридан ажратиш учун унинг ўлчамини, фазодаги ўринларига қараб, предметларнинг катта ёки кичиклигини ўргатиш керак. Мактабгача ёшдаги бола учун предметлар орасидаги фазовий

муносабатларни фарқлай олиш жуда қийин. Мазмунли расм чизишни, ўргатишнинг умумий вазифалари қуйидагилар:

☐ Мавзунинг мазмунини ифодалашга унинг асосини ажратишга ўргатиш.

☐ Объектлар орасидаги ўзаро алоқани тасвирлашга ўргатиш.

☐ Объектлар орасидаги пропорционал жойлашувни тасвирлашга ва уларнинг фазодаги ўринларини кўрсатишга ўргатиш.

Ўрта гуруҳда мазмунли расм чизишга ўргатишнинг мазмуни ва вазифалари. Ўрта гуруҳ болаларига расм машғулотлари асосан йил бошидан ўта бошланади, сабаби кичик гуруҳ болаларига қараганда улар маълум мазмун асосида лўнда қилиб расм ишлай олиш қобилиятига эгадирлар. Болаларда расм чизиш малакасини ривожлантириш мақсадида 2-3 предметни кўрсатиш машқлари билан бошлаш мақсадга мувофиқдир. Расм ишлаш мазмуни қуйидагилардир:

☐ Мазмуни жиҳатдан бир-бирига ўхшаш 2-3 предметли расм чиздириш.

☐ Бир неча предметларнинг жойланишини белгилаш.

Бола 4 ёшдан бошлаб предметларнинг ёнма-ён жойланишини одамларнинг кўринишини фақат олд томондан, ҳайвонларнинг кўринишини фақат ён томондан бир йўлда чиза олиш қобилиятига эгадирлар. Масалан: "Болаларнинг қишки ўйинлари".

Ўрта гуруҳларда расм чизиш орқали болаларнинг оғзаки нутқини ўстириш билан уларни ўраб турган теварак-атроф билан ҳам таништириш мақсадга мувофиқдир. Бу ёшдаги болалар учун қуйидаги расмларни тавсия қилиш мумкин:

☐ “Қизча уй атрофида ўйнапти”.

☐ “Қиш, болалар қорбобо ясаптилар”.

☐ “Бўғирсоқ”, “Чипор товуқ”.

Ўрта гуруҳдаги болалар расм чизишни фақат бир йўналишда чизишларидан ташқари бир варақни тўлдириб чизиш малакаларини ҳам ривожлантириб боради. Маълум нарсани кўриб тасаввур қилган ҳолда расм чизади, унинг ақлий қобилияти ривожланади, ўсиб боради. Ҳар бир машғулот болаларнинг ақлий, эстетик руҳда тарбиялашга, жамоат ишларини бажара олишига асос бўлади. Бу машғулотларни ўтказиш асосан болаларнинг кузатувчанлиги асосида олиб борилади, шунда уларнинг оғзаки нутқи, мустақил фикрлай олиши, ҳар-хил мавзуларда расм чиза олиш кўникмалари ривожланади. Болаларида расм чизиш кўникмаси асосан оғзаки нутқ орқали амалга оширилади. Масалан: бола биронта қиз, уй расмларини чизиб, унга кичик эртақ ҳам тўқиши мумкин. Маълум мақсадли расм болага кўрсатилаётганда аниқ мақсадга эга бўлиши керак. Бола кўрсатилаётган расмни аниқ кўриб чиза олади, лекин уни ён томонини, устини чизишни билмаслиги

мумкин. Ишланган расмлар намунасидан қуйидагиларга алоҳида эътибор беришларини эслатиш керак. Масалан: предметларнинг пропорционал, симметрик жойланганлиги уйлар, дарахтлар, самолётнинг парвоз қилаётганини чиздириш орқали болаларда таҳлил-синтез усулидан фойдаланиш муҳимдир. Юқорида қайд қилинганидек, қуйидагиларга аҳамият бериш керак:

□ Мавзунинг мазмуни аниқ бўлишига;

□ Объектлар орасидаги боғланишга;

□ Маълум мақсадга йўналтирилган мавзу бўлишига эътибор бериш керак.

Бу ёшдаги болаларга рангли қоғозлар берилиб мақсад айтилади. Масалан, бола

кўк рангда-ўтларни, ҳаво рангда-сув, сариқ рангда-кум кўринишида тасвирлай оладилар. Масалан, “Балиқлар сузаяпти”, “Жўжалар ўт устида ўйнаяптилар”ни кўрсатиш. Болаларнинг ақлий қобилиятларини текшириш мақсадида тарбиячи бир предмет ёки жисмни кўрсатиб унинг варақ устида жойланишини

сўроқлар берган ҳолда суҳбат орқали аниқ мақсад асосида расм чиздириш керак. Бунда албатта тарбиячининг билимдонлиги катта маҳорат талаб қилади. Болаларнинг бир ярим йилда чизишган расмлари ўлчовлари асосан бир хил бола чизган расмларини паст ва баландлигини кўрсатиш ва фарқини тушунтириш лозимдир. Тўрт ёшли болаларда расм чизиш кўникмалари ўсиб боради, улар катталар чизган расмларни томоша қилган ҳолда тақлид қилиб расм чизишга урина бошлайдилар. Хоҳ ота-она, хоҳ тарбиячи бола томонидан чизилган расмларни бола олдида баҳолаши керак. Болалар ўртоқларининг чизган расмларини яхши, ёмон ва хатоларини кўрсатишлари керак.

Қуйидаги вазифалари бор:

□ Бир-бирига мазмунан боғлиқ 2-3 та предметни тасвирлашга ўргатиш.

□ Композицион қобилиятларни ўстириш (1 та чизикда бир нечта предметни жойлаштириш ёки ёнма-ён ёки бутун варақда осмон ва ерни чизиш). Болаларга бериладиган мавзулар қийин эмас: уй, уйнинг ёнида дарахти ўсяпти, скамейка турибди; уй ёки дарахт ёнида қизча сайр қилиб юрибди, ўтлоқда жўжалар сайр қилишяпти; ўт, гуллар, қуёш нур сочяпти. Бу расмларда мазмунли ривожланишни болалар кўрсатишмайди. Болалар 2-3 предметни ёнма-ён чизишади. улар орасида ҳеч қандай ҳаракат боғланмаган.

Катта гуруҳда мазмунли расм чизишга ўргатишнинг мазмуни ва вазифалари. Бола беш ёшдан бошлаб маълум мавзудаги расмларни чиза олиш қобилиятига эга бўлади. У теварак-атрофни ўзгаришларини тасаввур қила

олади ва чизишга ҳаракат қилади. Бу ёшдаги болаларга қуйидаги мавзудаги расмлар чизиш тавсия қилинади:

“Болаларнинг кишки ўйинлари”.

“Боғчада сенга нималар қизиқарли, шуларни чиз”.

“Мен онамга гулдаста совға қиялман”.

“Қурувчилар янги уй қуряптилар”

“Она болани боғчага олиб кетяпти”

“Болалар қорбобо ясаяптилар”.

Катта гуруҳдаги болалар бадиий асарлардан олинган таассуротлари асосида ва эртак мазмунини тушунган ҳолда қуйидаги мавзуда расм чиза оладилар. Масалан, “Икки очкўз айикча”, “Айёр тулки ва кулранг бўри”, “Мушук, хўроз ва тулки” ва бошқалар. Бу чиздирилган расмлар аниқ ва конкрет масалада бўлишига аҳамият бериш керак. Масалан, “14 январь - Ватан ҳимоячилари куни”, “8 март-Оналар байрами”, “21 март-Наврўз байрами”. Катта гуруҳда ўтказиладиган расм машғулоти қизиқарли, саволларга жавоб олган ҳолда, асарда қатнашаётган ҳар бир персонажга тавсиф берган ҳолда рангларни танлай олиш ва вараққа жойлаштириш вазифаларини белгилаш керак. Болалар томонидан ишланаётган ҳар бир расмда предметларнинг ҳажми, ўлчовларини чамалаш билан бирга ўзоқ-яқин, олдинма-кетин, устма-уст, кетма-кет жойлаш мумкинлигини тушунтириш керак. Бу ёшдаги болалар айниқса эртак мультфильмларни томоша қилишни яхши кўрганликлари сабабли шу мавзудаги расмлар чизишни яхши кўрадилар. Бола расм чизишни варақнинг энг четидан бошлаб чизиш билан бирга предметларни жойланишини кўрсатиши керак ва бўёқларни танлай олиши ҳам муҳим аҳамиятга эгадир. Болани расм машғулотига тайёрлаш учун унга керакли расм анжомларини ҳозирлаган ҳолда, биронта куй эшиттириб акварел бўёқ бериб маълум мавзу ва мақсад асосида расм чизиш ишини бошлаш лозим.

5-6 ёшли болалар расмларининг мазмуни анча бой бўлади. Бунда болалар фақат предметларни чизишмайди, балки предметларнинг атрофдаги шароитни ҳам тасвирлайди.

Қуйидаги вазифалари бор:

- ☐ Объектлар орасидаги ўзаро мазмунан боғлиқликни тасвирлашга ўргатиш.
- ☐ Композицион қобилиятларни ривожлантириш (бунда қоғозда горизонтал чизиғини белгилаб чизиш).

□ Ранг қобилиятларини ривожлантириш.

Бу ёшдаги болаларда ҳар бир мавзунинг мазмуни олдиндан конкрет аниқланган бўлиши керак. Уларга масалан, “Байрам” мавзусини бериш керакмас, чунки бола ё мавзуга алоқадор бўлмаган нарсани чизиш, ё ўзининг имкониятига тўғри келмайдиган, кучи етмайдиган масалани қўйиш мумкин.

Тайёрлов гуруҳда сюжетли расм чизишга ўргатишнинг мазмуни ва вазифалари. Катта гуруҳда болалар орқали эгалланган кўникма ва малакалар тарбиячига 6-7 ёшли болага ўргатиш вазифаларини мураккаблаштириши имкониятини беради. Бунинг учун қуйидагилар керак:

□ берилган мавзу бўйича расмларнинг сюжетини бойитиш ва болаларга сюжетни мустақил ҳолда аниқлашга ўргатиш;

□ ҳаракат натижасида предметнинг шаклини ўзгартиришга ўргатиши (масалан, энгашишни, югуришни);

□ композицион қобилиятларни ривожлантириш; предметларнинг жойлашиши, яқиндагиларни қоғознинг пастга, узоқдагиларни тепасига (ҳажмларини ўзгартирмаслик). Ранг қобилиятларини ривожлантириш мустақил ҳолда сюжетга мос рангни беришга ўргатиш. Бу ёшда болаларнинг аналитик фикрлаши яхши ривожлангани учун тарбиячига берилган мавзуга мос мазмунни мустақил ҳолда танлашга болаларга имконият яратиб беради. Масалан, “Уй қуриш” мавзуси бўлса, болалар ўзлари қанақа уй, ким қуряпти, қаерда қаби саволларга жавоб берадилар. Болалар ҳаракатдаги предметнинг шакли ўзгаришини билишади шу ўзгартиришларни тасвирлай оладилар.

Мактабгача таълим муассасасида декоратив расм чизишга ўргатишнинг вазифалари

Декоратив расм чизиш тасвирий фаолиятнинг бошқа турлари қаби болада эстетик туйғуни ривожлантиради. Болаларни халқ амалий санъати намуналари билан таништиришда тарбиячи уларда ватанпарварлик руҳини шу санъат асарларини яратаётган одамларнинг меҳнатига ҳурмат қаби туйғуларни тарбиялаш керак.

Декоратив расм чизиш қуйидаги умумий вазифаларни ўз ичига олади.

□ Нақшнинг турлича шакллари бoғлиқ ҳолда композицион ҳисни болаларда шакллантириш.

□ Ранг қобилиятларини ривожлантириш.

□ Халқ амалий санъатининг стилларининг фарқлашга ва уларнинг алоҳида элементларини болаларнинг ўз ижодида фойдаланишга ўргатиш.

□ Қалам ва мўйқалам билан чизишнинг техник кўникмаларини мустаҳкамлаш. Болаларни декоратив расм чизишга ўргата туриб, педагог болаларда бутун нақш компонентлари, ранглари, композициялари, шакл

элементлари ўртасидаги боғлиқликни кўра олиш малакасини ривожлантириши зарур. Бола предметни шаклига ва нима мақсадда ишлатилишига қараб, уни безайдиган орнаменти, нақши ўзгаришини ҳис қилиши ва албатта, тушуниши зарур. Шундан келиб чиққан ҳолда, у нақш билан безашнинг аҳамиятини, мақсадга мувофиқлигини, шакл билан мазмун ўртасидаги боғлиқликни билиб, тушуниб боради. Болаларни декоратив расм чизиш билан таништира туриб, ритм нима ва симметрия нималиги ҳақида тасаввур ҳосил қилишга ўргатиш зарур. Чунки декоратив санъат олами ритм ва симметриясиз мавжуд бўла олмайди. Декоратив расм чизишда асосий вазифалардан бири – рангни ҳис қилишни ривожлантиришдир. Ранг – нақш орнаментида композиция билан чамбарчас боғланган, нақш безагида уларни бир-биридан ажратиб бўлмайди. Мактабгача ёшдаги болалар рангларнинг бир-бирига мос келиб уйғунлашишининг барчасини ўзлаштира олмайдилар. Лекин, ранг ҳисси уларда боғчагача бўлган ёшдан бошлаб ривожлана бошлайди. Декоратив расмда ранглардан фойдаланиш вазифаси ҳар бир гуруҳда мураккаблашиб боради: ёрқин, контраст рангларнинг мослашувидан бошлаб, илиқ ва совуқ ранглар жилоси (оттенек) нинг турли уйғунлашувига қадар. Бу вазифани амалга оширишни болалар энг содда тасвирий шаклларни чизишни ўрганиб бўлганларидан кейингина, болалар диққатини янги вазифага концентрациялаш, яъни қаратиш лозимдир: бу – шу оддий - содда шаклларни нақш ҳосил қилиш учун маълум бир кетма-кетликда жойлаштиришдир.

Бошлангич тасвирлаш кўникмаларга болалар биринчи ва иккинчи кичик гуруҳда эга бўладилар. Иккинчи кичик гуруҳда айрим вазифалар декоратив характерга эга. Масалан: “Рўмолчанинг четини чизиклар билан бега”. Лекин бундай машғулотнинг асосий мақсади – нақш ҳосил қилиш эмас, тўғри чизикларни турли йўналишда ўтказиш малакасини мустаҳкамлашдир.

Ўрта гуруҳда декоратив расм чизишга ўргатишнинг мазмуни ва вазифалари. Декоратив расм чизиш болаларга 4 ёшдан бошлаб ўргатилади. Ўрта гуруҳда декоратив расм чизишга ўргатишнинг вазифалари қуйидагилар:

- Чизикда, квадратда, доирада шаклларни ритмик жойлаштиришнинг композицион малакасини ривожлантириш;
- Ранглар ҳиссини ривожлантириш, яъни контраст, ёрқин рангларни чиройли мослаштириш;
- Турли йирик ва майда шаклларни – нақшнинг содда элементларини чиза олиш малакасини ривожлантириш;

□ Мўйқаламдан фойдаланишнинг техник кўникмаларини ривожлантириш, қоғозга енгил текказиб, нуқталар ҳосил қилиш;

□ Мўйқаламнинг бошчасидан тўғри чизиқлар ўтказишда ҳамда доғчалар ҳосил қилиш усулида мўйқаламдан тўлиқ фойдаланиш; ранг – нақш орнаментида композиция билан чамбарчас боғланган, нақш безагида уларни бир-биридан ажратиб бўлмайди. Мактабгача ёшдаги болалар рангларнинг бир-бирига мос келиб, уйғунлашишини албатта, барчасини ўзлаштира олмайдилар. Лекин, ранг ҳисси уларда боғчагача бўлган ёшдан бошлаб ривожлана бошлайди. Декоратив расмда ранглардан фойдаланиш вазифаси ҳар бир гуруҳда мураккаблашиб боради: ёрқин, контраст рангларнинг мослашувидан бошлаб, илиқ ва совуқ ранглар жилоси (оттенки) нинг турли уйғунлашувига қадар. Бу вазифани амалга оширишни болалар энг содда тасвирий шаклларни чизишни ўрганиб бўлганларидан кейингина, болалар диққатини янги вазифага концентрациялаш, яъни қаратиш лозимдир: бу–шу оддий-содда шаклларни нақш ҳосил қилиш учун маълум бир кетма-кетликда жойлаштиришдир.

Бошланғич тасвирлаш кўникмаларга болалар биринчи ва иккинчи кичик гуруҳда эга бўладилар. Иккинчи кичик гуруҳда айрим вазифалар декоратив характерга эга. Масалан: «Рўмолчанинг четини чизиқлар билан беа». Лекин бундай машғулотнинг асосий мақсади – нақш ҳосил қилиш эмас, тўғри чизиқларни турли йўналишда ўтказиш малакасини мустаҳкамлашдир.

Ўрта гуруҳда декоратив расм чизишга ўргатишнинг мазмуни ва вазифалари. Декоратив расм чизиш болаларга 4 ёшдан бошлаб ўргатилади. Ўрта гуруҳда декоратив расм чизишга ўргатишнинг вазифалари қуйидагилар:

- чизиқда, квадратда, доирада шаклларни ритмик жойлаштиришнинг композицион малакасини ривожлантириш;

- ранглар ҳиссини ривожлантириш, яъни контраст, ёрқин рангларни чиройли мослаштириш;

- турли йирик ва майда шаклларни – нақшнинг содда элементларини чиза олиш малакасини ривожлантириш;

- мўйқаламдан фойдаланишнинг техник кўникмаларини ривожлантириш, қоғозга енгил текказиб, нуқталар ҳосил қилиш;

- мўйқаламнинг бошчасидан тўғри чизиқлар ўтказишда, ҳамда доғчалар ҳосил қилиш усулида мўйқаламдан тўлиқ фойдаланиш;

- ўрта гуруҳда декоратив расм чизишнинг композицион вазифаси тайёр шаклларни елимлашга ўхшашдир. Бошланғич машғулотларда, болалар мўйқалам билан текис чизиқлар чизиб, уларнинг орасида мўйқалам ёрдамида доғчалар ҳосил қилишни, нуқталар ҳосил қилишни ўрганадилар. Бунда

доғчаларнинг рангларини ва нақш мураккаблашган сари, ўрнини ўзгартирадилар. Мўйқалам ёрдамида доғчалар ҳосил қилиш усули (мазок) бажариш учун енгил бўлган декоратив элементдир. Бу аниқ бир ҳаракатни талаб қилмайди ва мўйқаламни қоғозга ботириб олишдан ҳосил бўлади. Шунинг учун нақш чизишда аввал ботириб олиш усули киритилади, сўнг нуқта ҳосил қилиш усули киритилади. Нуқта ҳосил қилиш мўйқалам билан ишлашда янги усулни талаб қилади: мўйқаламни вертикал ҳолатда ушлаш лозим, шу билан бирга болада координацион ҳаракат етарлича ривожланган бўлиши керак, чунки мўйқалам қоғозга фақатгина учи билангина теккизилади. Бошланғич расмларнинг композицияси ҳам соддадир: биргина элементни ритмик қайтариб, нақш чизиш. Фақатгина инсонлар учун хос бўлган қўлнинг ритмик ҳаракати ана шу машқларни қайтаришни енгиллаштиради ва тасвирий шаклдаги ритмни етказиб беришга ёрдам беради.

Алмашинув — композициянинг мураккаблашган усулидир. Чунки у бир нечта шаклларнинг ўзаро мослашувига асосланади. Ўрта гуруҳдаги болалар учун иккитагина элементни шакли ва ранги билан навбатма-навбат алмаштириш етарли бўлади. Дастурдаги материалнинг мукаммаллашиб бориши мураккаброқ композиция билан нақшда янги тасвирий элементларни киритиш ҳисобидан ҳосил бўлади. Нуқталар чизиш ва мўйқаламни ботириб олиш усулидан ташқари, болалар нақшда доирачалар, халқалардан фойдаланиб чизишни ўрганадилар. Бу элементларни болалар кичик гуруҳларда тасвирлашни ўрганганлар. Декоратив расмда бу шаклларни чизиш анча ўзгаради: улар анча кичик ҳажмда, чизаётганда шакллар бир-бирига ҳажми жиҳатдан мос бўлиши керак; ундан ташқари, бу шакллар предмет образи билан боғлиқ эмас, бу албатта бола учун тасвирий жараёни мураккаблаштиради. Болалар яна нақшни фақат бир чизиқда эмас, балки тўртбурчак шаклида, доирада ҳам жойлаштиришни ўрганадилар. Бу шакллар нақшда бошқа композицияни талаб қилади. Квадратда, тўғри чизиқда

жойлаштирилган нақшни чизиш ярамайди, чунки квадратнинг тўртта томони, бурчаги, маркази мавжуд; доирада эса марказ билан чекка айлана чегараси бор.

Қуйидаги вазифаларни ўз ичига олади.

- Айлана, квадрат, тўғри тўртбурчак ичига нақш чизишда шаклларнинг ритмик жойлаштиришда қўлланадиган композицион қобилиятни ривожлантириш.

- Ранг қобилиятини ривожлантириш, контраст рангларни мос ҳолда ишлатишни ўргатиш.

- Нақшнинг оддий элементларини чизишга ўргатиш.

- Мўйқаламдан фойдаланишнинг техник кўникмаларини ривожлантириш (қоғозда енгил юрғизиш, нуқталар қўйиш, чизиқлар чизаётганда мўйқаламнинг бутун усти билан чизиш).

- Аввал болалар мўйқалам билан тўғри чизиқларни чизишни ва уларни орасига нуқталар қўйиши, рангларни кетма-кет алмаштириб чизишни ўргатадилар. Ундан ташқари болалар, думалоқ ва айлана шаклларни чизишга ўрганадилар.

Катта гуруҳда декоратив расм чизишга ўргатишнинг мазмуни ва вазифалари. Беш ёшдаги болалар учун декоратив расмда анча мураккаброқ топшириқларни бериш мумкин. Чунки бу ёшда болаларнинг эстетик ҳиссиётларининг ривожланиш даражаси анча юқоридир. Болаларга қуйидагиларни ўргатиш зарур:

- Қоғоз шаклига ёки ҳажмли предметга нисбатан нақшни симметрик жойлаштириш;

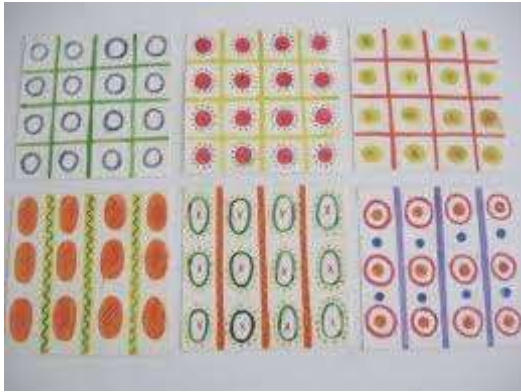
- Нақшда турли хил тўғри, доирасимон чизиқлардан, шакллардан ҳамда ўсимлик элементларидан фойдаланиш;

- Асос (фон)га нисбатан рангларнинг чиройли мослашувини топиш;

- Мўйқаламдан маҳорат билан фойдаланиш (учи билан чизиш, бошчаси билан тўлиқ чизиш, мўйқаламни турли йўналишда ҳаракатлантира олиш). Бошланғич машғулотларда ўрта гуруҳда ҳосил қилинган малакалар мустаҳкамланади. Улар қуйидагилардан иборат: турли шаклларда мўйқалам ёрдамида тўғри чизиқ чизиш, ботириб олиш усули билан чизиш, нуқталар

чизиш. Бу - ўрта гуруҳ материални оддийгина қайтариш эмас. Болаларнинг ихтиёрига бир неча хил ранглар ҳамда нақшда бир-бирига мослашадиган элементларнинг турли ҳажмлари ҳавола қилинади. Йилнинг бошида болаларга доира ичида нақшни чизишнинг янгича усули ўргатилади, яъни марказ ҳамда концентрик айлана бўйлаб симметрик элементлар чизилади. Доира ва квадратдан ташқари нақшни тузиш учун болаларга—овал, учбурчак, розета (тўпбарггул шаклидаги безак), олтибурчак каби шакллар берилади.

Катта гуруҳда композицион усул сифатида элементларни навбат билан алмашиб чизиш принциpidан фойдаланилади; бундай усул нақшни янада декоративлаштиради. Навбат билан алмашиб чизишда нақш ўз ичига турли хил шаклдаги

ва рангдаги 2-3 хил элементни олиши мумкин. Нақшнинг безак элементи сифатида болалар турли чизиқ шакллари (энли ва энсиз чизиқлар, ботириб олиб чизиш, нукталар, доирачалар, айланалар чизиш) ва мураккаброқ бўлган — ўсимлик шакллари (барглар, мевалар, гуллар) дан фойдаланишни ўрганадилар. Бундай ўсимлик шаклидаги элементларни бир неча марта қайтариб чизиш болалар учун анча мураккаблик қилади. Болаларга яна мўйқаламдан фойдаланишнинг янгича усули кўрсатиб берилади, яъни қоғозга мўйқаламни ён томони билан ботириб олиш усулидир. Бундай ботириб олиш натижасида ҳосил бўладиган босмалар барг шаклида бўлади ва улардан гулларнинг, баргларнинг нақшини чизишда фойдаланиш мумкин. (мўйқаламнинг рақамини инобатга олган ҳолда: № 3, № 5, № 6.)

Катта гуруҳда болалар рангли фонга мослаштирган ҳолда турли ранглар жилосидан фойдаланишни ўрганадилар. Декоратив расмда мазмунли расмга нисбатан фоннинг ранги жуда ҳам турли хил бўлиши мумкин. Ёрқин рангларнинг мослашувидан ташқари, болалар рангларнинг чиройини маълум бир ранглар мажмуи (гамма) да (кўк, ҳаво ранг, оқ, қизил, олов ранг, сариқ ва ҳоказолар) кўришни ўрганадилар. Болалар бир хил рангдаги, сидирға нақшларни ҳис қилиш лаёқатига эгалар. Масалан: қор парчасининг нақши, турнинг жимжимадор нақши. Катта гуруҳда болаларни ҳажмли буюмларда нақшларни ҳосил қилишга ўргатилади. Бундай расм чизишнинг мураккаблиги шундаки, нақш композициясини

кузатиш қийин, негаки чизувчи уни қисман кўра олади ва нақш элементларининг шакли буюмнинг юзаси қавариқлигидан озмунча ўзгаради. Масалан: кўзани ёки бирор ўйинчоқни безатиш. Шунинг учун болаларга нақш билан безаш учун бериладиган ҳажмли буюмлар содда шаклга эга бўлиши керак.

Масалан: Ҳамро буви ўйинчоқлари намунаси асосида лойдан ясалган – кушлар, отлар. Ҳамро буви ўйинчоқларининг нақши содда ва ритмикдир – турли кенгликдаги тўғри ва тўлқинсимон чизиқлар билан нуқталарнинг, доирачаларнинг, халқачаларнинг мослашувидан иборат. Бу орнаментлар ранги жиҳатдан оқ фоннинг бир неча асосий ёрқин ранглар билан оддий контраст (кескин) мослашувини беради.

Болаларни қуйидаги вазифаларга ўргатиш керак.

- Варақнинг шаклига мос қилиб нақшни симметрик чизиш.

- Нақшда турли тўғри, эгри чизиқ ва шакллардан ўсимлик элементларидан

фойдаланиш.

- Фондан келиб чиқиб, рангларнинг турли жиоларидан фойдаланиш.

- Мўйқалам билан ишлаш (учи билан, бутун учи билан, турли йўналишларда эркин ҳаракатлантириш).

Болалар тўғри тўртбурчакка, айланага, квадратга нақшни чизишни ўрганиб борадилар. Булардан ташқари овал, учбурчак ва олтибурчак ичига нақш чизишни ўрганади.

Тайёрлов гуруҳда декоратив расм чизишга ўргатишнинг мазмуни ва вазифалари. Олти ёшдаги болаларни декоратив расм чизишга ўргатиш вазифалари қуйидагича:

-Композициялаш ҳиссини ривожлантириш: ясси ва ҳажмли шаклларда предметнинг аҳамиятлилигига ва белгиланган мақсадига нисбатан нақшларни тузиш.

-Ранглар ҳиссини ривожлантириш: турли хилдаги ранглардан, уларнинг нозик ранг жилоси (оттенки) дан турли мослашувларда фойдаланиш.(Қизил-пушти ранг; кўк-мовий ранг; яшил-оч яшил ранг; қора-кул ранг).

-Халқ декоратив нақшларининг турли кўринишларининг аҳамиятини кўра олишни ўргатиш; расмларда халқ нақшининг алоҳида элементларидан фойдаланиш;

-Қалам ва бўёқлар билан чизиш техник кўникмаларини такомиллаштириш.

Мактабга тайёрлов гуруҳига юмалоқ тўғри бурчакли шаклларда нақш чизишнинг асосий принциплари билан таниш бўлган болалар келади. Уларга янги шакллар – тўғри тўртбурчак ва кўпбурчак, ҳамда турли хилдаги ясси шаклли предметлар – вазалар, кўза (кувшин) лар, пиёла (чашка) лар, қўлқоплар, шапкалар ва ҳоказолар тавсия қилинади. Бу предметлар тўғри геометрик шаклга эга эмас, ва уларда нақш чизиш турли принциплардан фойдаланишни талаб қилади. (Масалан: кўзача бўйнининг четига–чизиқли орнамент (нақш) чизилса, юмалоқ қисми эса–марказда чизиладиган нақшдан фойдаланилади). Ундан ташқари симметрия ҳақидаги тушунча ҳам мураккаблашади. Бир хил шаклни чап ва ўнг томонга жойлаштириш билан танишадилар. Ундан сўнг болалар тўрсимон безак принципи асосида бир турдаги нақш билан–элементларни шахмат кетма-кетлигида қайтариб, галма-гал чизиш билан бутун шаклни тўлдириш усулини эгаллайдилар. Болалар матолар учун, кўғирчоқнинг кўйлаги учун турли нақшларни чизадилар. Учбурчакдаги нақш фақат четларида, бурчакларида бўлмай, балки бир бурчакдан бошланиб, бутун учбурчак бўйлаб тарқалиши мумкин. Бундай ҳолларда тенг томонли учбурчак шакли эмас, балки ён томонлари тенг бўлиб, тугри ёки утмас бурчакли учбурчак шакли олинади. Болалар уларда учбурчак шаклга эга бўлган рўмолча нақшини чизадилар. Нақшни чизиш учун болалар турли табиий шакллардан (ўсимликлар, ҳайвонлар) фойдалана бошлайдилар. Мактабга тайёрлов гуруҳ болалари халқ декоратив нақш безакларининг элементларидан ўз нақшларида фойдаланишлари мумкин. Бунда асосий усул сақланиб қолиши керак. Тарбиячи болаларни халқ санъатининг намуналарига қараб, нақш жимжималарини, майда ва йирик шаклларни ўзаро мослаштиришни, уларни ўтсимон безак билан безашни, берилган нақшга ҳос равишда ранглардан маълум мослашувда фойдаланишни ўргатади. Хамро буви уйинчоқлари намунасида лойдан ясалган

ўйинчоқларни безашдан ташқари, болалар яна папье-машедан ясалган катта-кичик ликобчаларни, пиёлаларни нақшлар билан безашлари мумкин.

Тайёрлов гуруҳда болалар фақат бўёқдан эмас, балки рангли қаламлардан ҳам фойдаланишни ўрганадилар. Кичикроқ гуруҳларда рангли қаламлардан фақат мазмунли расм машғулотларида фойдаланилар эди, чунки болалар қалам билан керакли ранглари меъёрига етказа олмасдилар; бу эса декоратив расмда жуда катта аҳамиятга эга. Озода, бир текисда ёрқин штрихлаш каби техник қийинчиликлар кўпгина диққатларини ва кучларини олиб кўяр эди.

Тайёрлов гуруҳидаги болаларда маълум кўникмалар мавжуд бўлиб, улар қаламдан турли ранг жилоларини ҳосил қила оладилар. Масалан: гулнинг ҳар бир гулбаргини марказдан қалам билан турли хил босимда штрихланади. Болалар фақат ёрқин рангларнинг мослашув гўзаллигини эмас, балки нозик, сокин ва бир вақтнинг ўзида кўзлар учун ёқимли бўлган рангларнинг гўзаллигини кўришга ўрганадилар. Тайёрлов гуруҳида бу вазифа қалам ҳамда бўёқлар билан чизишда хал қилинади. Декоратив расмда барча гуруҳларда фақатгина гуашьдан фойдаланилади, чунки гуашьда бир ранг устига бошқа ранг билан чизиш имкони бор; декоратив расмда кўпинча бундай устма-уст чизиш талаб қилинади ва акварель бўёқ бундай имконга эга эмас.

Назорат саволлари

1. Расм чизишга изоҳ беринг.
2. Мактабгача таълим муассасасида расм чизиш турлари ҳақида маълумот беринг.
3. Мактабгача ёшдаги болаларни расм чизишга ўргатишда машғулоти тузилмасига изоҳ беринг.
4. Кичик гуруҳда ўргатишнинг мазмуни ва вазифалари ҳақида сўзлаб беринг.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Такмиллаштирилган “Болажон” таянч дастури. Т.: 2016.
2. Мактабгача таълимга қўйиладиган давлат талаблари. Т.: 2017
3. “Билимдон” дастури. Т.: 2014
4. Амирова. Г.А., Сулаймонов А.П., Джураева Б.Р. Мактабгача таълим муассасаларда аппликация машғулоти. Т., 2014.

5. Д.Т. Сабирова. Мактабгача ёшдаги болаларда тасвирий саводхонлик элементларини шакллантириш. (13.00.01.-Педагогика назарияси ва тарихи ихтисослиги бўйича ёзилган диссертациянинг автореферати). Т.2007
6. Сакулина Н.П. Рисунок, аппликация, работа с глиной в детском саду. М.: Просвещение. 1993.
7. Джалалова Д.Х. Основные тенденции развития современной японской школы. Автореферат дис.к.п.н. 2004.
8. Титов В.А. Педагогика зарубежных стран (сравнительная педагогика). А-Приор, 2010.
9. Ишмухамедов Р., ва бошқ. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2008.
10. Хасанова Ш.Т. Эстетик тарбия методикаси.. Маърузалар матни Низомий номли ТДПУ., 2014.

5-мавзу: Мактабгача таълим муассасаларида лой иши машғулоти. (2 соат)

Режа.

1. Моделлаштириш-бадий ижодиётнинг аниқ шакли.
2. Лой ишида қўлланиладиган усуллар.
3. Моделлаштириш техникаси.

***Таянч тушунчалар:** моделлаштириш, конструктив услуб, ҳайкалтарошлик услуби.*

Пластин, лой иши, чинни хамир тасвирий санъатнинг ҳайкалтарошлик ва амалий санъатнинг муҳим турларидан бўлган кулолчилик, сополдўзлик халқ ҳунаромандчилиги санъатлари билан мустаҳкам боғлиқдир.

Моделлаштириш - бадий ижодиётнинг энг аниқ шаклидир. Бола яратган нарсанини нафақат кўради, қўлига олади, пайпаслайди, керак бўлса ўзгатиради. Моделлаштиришнинг асосий асбоби қайчи, қалам, мўйқалам эмас балки қўлдир, тўғрироғи икки қўлидир, шу сабабли маҳорат даражаси ўз қўлларнинг эгалик даражасига боғлиқ. Шу нуқтаи назардан қараганда, моделлаштириш техникаси оддий, содда ва ўзини ривожлантириш учун энг қулай восита деб ҳисоблаш мумкин.

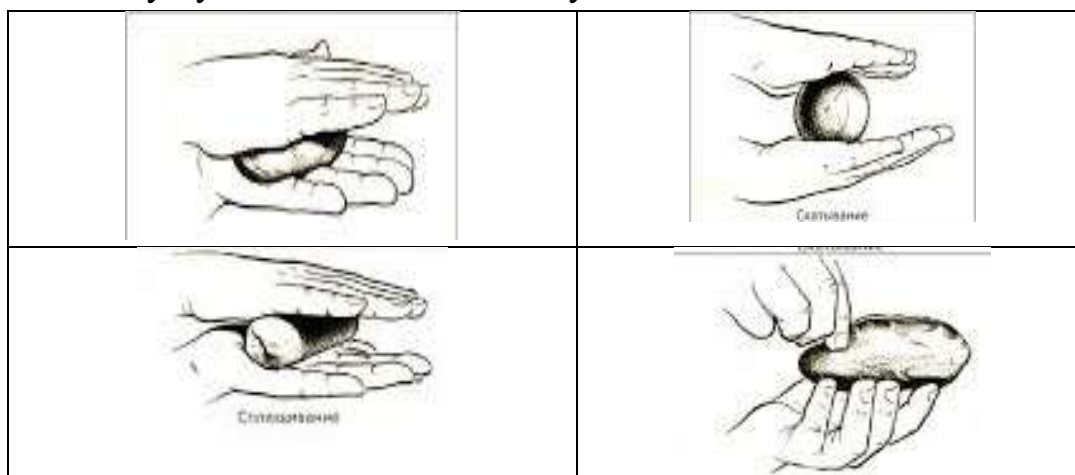
Моделлаштириш, яъни лой иши машғулоти, бола ривожланишида комплекс таъсир этади:

- Шакл, ҳажм, пластик, рангни идрок этиш ҳиссиётини, сенсор сезувчанлигини ривожлантиради;

- Майда қўл моторикасини, фазовий таффакурни ва тасаввурни ривожлантиради;
- иккала қўл ишини синхронлаштиради;
- ишни режалаштириш, амалга ошириш, натижани башоратлаш ва унга эришиш, керак бўлса ўзгартириш киритиш ишларида қўникма, малакалари шаклланади;

Лой ишида қўлланиладиган усуллар

1. Юмалоқлик – бир бўлак лойдан кафтда айлана ҳаракатлар билан шар ясалади.
 2. Шар яшаш, сўнгра узунасига ҳаракатлар билан уни тухум, устун кабиларга айлантириш.
 3. Яссилаш – шарикдан ясси нон ясалади, қўлнинг ҳолати доимо ўзгариб туради.
 4. Чўзиш – шарикнинг бир қисми чўзилади.
 5. Суриш (ямаш) буюмнинг айрим қисмларини ўзаро бириктириш.
- Лой билан ишлаш машғулотларини ташкил этиш ва ўтказишда иш жойини бекаму-кўст жиҳозланганлиги муҳим аҳамиятга.

МОДЕЛЛАШТИРИШ ТЕХНИКАСИ

Моделлаштириш техникасининг усул ва методларнинг хилма-хил, ранг-баранглигига қарамай мактабгача ёшдаги болалар осон эгаллаб олишади.

Конструктив услуб

Моделлаштиришнинг бу услуби конструктор қисмларидан каби алоҳида қисмлардан яратилади (номи ҳам шундан келиб чиққан).

Тарбиячи даставвал болаларнинг диққатини ўша предметнинг йирик қисмларига, унинг майда қисмларига, шаклига, рангига жалб этади. Дастлабки машғулотларда тарбиячи тасвирлашнинг техник усулларини кўрсатиб тушунтириб беради.

Шунингдек,

тарбиячи болаларни лойдан нарсалар яшашда кўпроқ ўйин усулларадан фойдаланади. Бу гуруҳда лой машғулотлари предмети характерга эга бўлади, яъни болалар алоҳида, яқка предметларни ясайдилар, бу гуруҳда болалар ишига ёки фаолтятига баҳо бериш ҳам муҳим усуллардан ҳисобланади. Тарбиячи албатта болаларни, улар қандай ишлаганларини ва ишни қандай бажарганларини айтиб ўтиш лозим.

Бола ўйлаб топган образни тасаввур қилиб, қандай қисмлардан иборатлигини аниқлаштириб, ясайди. Конструкторлик услуби билан болалар 2-3 ёшдан бошлаб яшани бошлайдилар ва кўпинча ўзларига бу “янгиликни” мустақил “очишади”.

Кўп ҳолларда кичик ёшдаги болаларда моделлаштириш қуйидаги вариантларда намоён бўлади:

- иккита бир хил шаклни бирлаштириш (мунчок, девор);

- ўхшаш, аммо турли ҳажмдаги шаклларни бирлаштириш (ҳалқачалар, пирамида, қорбобо, сарак-сарак қўғирчоқ, минора);

- турли шаклларни бирлаштириш (қўзқорин, капалак, қуш)

Ҳайкалтарошлик услуби

Бу услубни яна пластик ёки бутун бўлақдан моделлаштириш деб аташади. Болаларни лой бўлагининг майда қисмларини

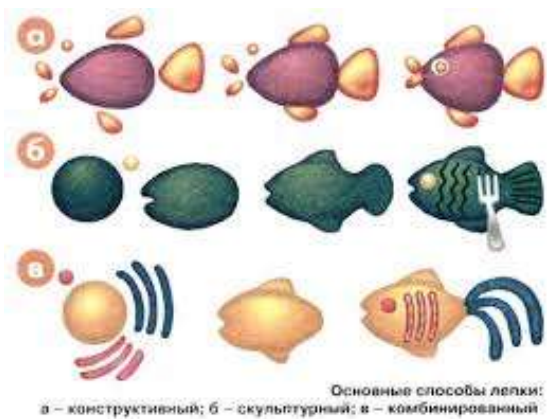

чўзиб чиқаришга, бармоқ билан чуқурча ҳосил қилишга, буклашга, бириктирилган қисмини маҳкам қилиб ёпиштиришга ўрганадилар. Чимдиб чнқаришга болалар жўжа, қушларни яшашда ўрганадилар. Шу жараёнда болалар предметларни, уларнинг қисмларини, шакл

каттали жиҳатдан таққослашга ўрганадилар. Масалан: балиқни олдин танасини овал шаклида ясаб оладилар, сўнг балиқнинг бир томонини салгина чўзиб ва думалоқлаб, бошини, қарама-қарши томонини кўпроқ чўзиб чиқариб, япалоқлаб, унинг думини ясайдилар, сузгичларини чимдиб чиқарадилар. Шунингдек болалар лой бўлагини бир неча бўлакка бўлишга ўрганадилар. Масалан, қушни яшашда юқоридагилардан ташқари идишлар яшашга ўрганадилар. Улар идишларни якка усулда: яъни юмалоқсимон ва цилидрсимон шаклларни бармоқ билан босиб чуқурча ҳосил қилиш, бандини эса алоҳида лой бўлагидан ёки асосий лой бўлагидан чўзиб чиқариб яшаш мумкин. Болалар олган билим ва малакаларни ўстириб мустаҳкамлайдилар. Болалар тарбиячи билан бирга типратикан, сичқон, мева солинган идишча, қўзиқорин солинган саватча кабиларни ҳам лойдан яшашга ўргатиб боради. болалар бошлаган ишларини охирига етказишга мустақил ишлашга, ўз ишларини янги қисмлар билан бойитиб боришга ўрганадилар.

Комбинациялашган услуб

Бу услуб иккита услубни ўз ичига олади: конструкциялаш ва ҳайкалтарошлик услубларидир. Бола ҳаётининг 6-чи йилида унинг теvarак-атроф ҳақидаги билимлари, турмуш тажрибаси кенгая боради. Унинг қўл мускуллари мустаҳкамланиб тараққий этади. У қўл бармоқлари билан нозик ҳаракатларни бажара оладиган бўлади. Унинг психикасида ҳам сифат ўзгариши юз беради. Хотираси ўсади, барқарор бўлади, диққат ҳам тобора барқарор бўлади. Болалар олдин предметни яшашда унинг қисмларини ва қисмларнинг шакли, унинг хусусиятларини аниқ тасаввур эта оладилар. Шу билан биргаликда болалар предметларни кўпроқ ҳаракатда тасвирлашга ҳаракат қиладилар. Болаларни лой ишларига ўргатишда қуйидаги вазифалар туради: предмет шаклини, пропорциясини, унинг тузилишини, характерли қисмларини

ва
ҳаракатини
тасвир этиш
ва
бошқалард
ир. Болалар
идишлар
ясаб, сўнг

уни бўйидилар, декоратив плстинкалар ясаб
уларни безайдилар. Бу гуруҳда болалар сюжет мазмун асосида яшлайдилар.
Техник усуллар ҳам бу гуруҳда мураккаблашади. 4 ёшли болалар қисмлардан
ясашса, 5-6 ёшга келиб бутун бир лой бўлагидан ясайдилар. Шу билан бирга
стек билан ишлашга ҳам кенг имконият ёки ўрин ажратилади. Болалар
даставвал ўзларига таниш бўлган содда предметларни ясайдилар. Улар лой
билан ишлашнинг икки усули: конструкторлик ва ҳайкалтарошлик усулларида
фойдаланиб, турли хил мева ва сабзавотлар ясайдилар. Бодринг, лавлаги,
сабзи, олманинг икки хил сорти.

Болалар шу икки усулда одам; фигурасини ва ҳайвонларни ясайдилар. Бу
ишларнинг мазмуни асосан ҳали ўйинчоқларидан олинади.

Образни жиҳозлаш, декорациялаш восита ва усуллари

Пластик материаллар билан ишлашда турли ёрдамчи усул ва методлардан
фойдаланилади. Болаларни предметнинг сифатларини лойдан тасвирлашга
ўргатиб борилади. Масалан: узун, қисқа, ингичка, калта, шунингдек,
предметларни вертикал, тик ҳолатда ўрнатадилар, қисмларни маҳкам
бириктиришга, бирлаштирилган қисмларни силлиқлашга ўргатадилар. Болалар

аста-секин ўз ишларига мазмун беришни кенг тадбиқ этадилар, асосан бир бутун лой бўлагидан ҳайкалтарошлик усулида ясайдилар. Масалан: мушук, кучук, қуён ва бошқалар. Бутун бир лой бўлагидан лентасимон усули билан идишлар ясайдилар, сўнг уларни безайдилар. Болалар ўзларига таниш техник усуллар ёрдамида турли нарсаларни ясайдилар. Масалан: хўроз, товук, ўрдак, жўжа ва бошқаларни ясаб, паррандалар шаклини мазмунида ишлайдилар. Кўпроқ натура асосида, ихтиёрий лой ишларини бажарадилар. Даставвал предметни ёки натурани кузатиб, кўриб чиқилади. предметнинг шаклини, қисмларини, пропорциясини бармоқ ҳаракатлари билан кўриб чиқишлари мумкин. Агарда болалар яшаш усулини билишса, унда мушакил ясайдилар, агарда билишмаса, унда тарбиячи қисман кўрсатиб бериши мумкин. Ишларни бажаришда турли востилардан фойдаласа бўлади. Фломастер, турли идишларнинг қалпоқчаларидан ясалган балиқнинг “тангачаларини” из қолдириш учун ишлатиш тавсия этилади.

Стек ёрдамида кўп ҳаракатлар бажариш мумкин. Масалан: ясалган буюм устида штрихлар, “қанотчаларни” бўрттириб чиқарса бўлади.

Ясалган ўйинчоқларга мунчоқлар, тугмалар, қушлар патлари, чиғаноқлар ёрдамида майда қисмларни безаклар бериб комбинациялшатириб бўлади.

Назорат саволлари

1. Пластин, лой иши, чинни хамир билан ишлаш қайсиамалий тасвирий санъатнинг турлари билан боғлиқ?
2. Моделлаштиришдаги пластик материалларни афзалликлари ҳақида маълумот беринг.
3. Лой ишида қўлланиладиган усуллар ҳақида сўзлаб беринг.
4. Мактабгача ёшдаги болаларни лойиши машғулоти тузилмасига изох беринг.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Такмиллаштирилган “Болажон” таянч дастури. Т.: 2016.
2. Мактабгача таълимга қўйиладиган давлат талаблари. Т.: 2017
3. “Билимдон” дастури. Т.: 2014
4. Амирова. Г.А., Сулаймонов А.П., Джураева Б.Р. Мактабгача таълим муассасаларда аппликация машғулоти. Т., 2014.

5. Д.Т Сабирава. Мактабгача ёшдаги болаларда тасвирий саводхонлик элементларини шакллантириш. (13.00.01.-Педагогика назарияси ва тарихи ихтисослиги бўйича ёзилган диссертациянинг автореферати). Т.2007

6. Сакулина Н.П. Рисунок, аппликация, работа с глиной в детском саду. М.: Просвещение. 1993.

7. Сакулина Н.П. Рисунок, аппликация, работа с глиной в детском саду. М.: Просвещение. 1993.

8. М.Нурматова, Ш.Хасанова. Д.Азимова. Устахонада амалий машғулот. «Чўлпон». Т., 2010 й.

9. Джалалова Д.Х. Основные тенденции развития современной японской школы. Автореферат дис.к.п.н. 2004.

10. Титов В.А. Педагогика зарубежных стран (сравнительная педагогика). А-Приор, 2010.

11. Ишмухамедов Р., ва бошқ. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2008.

6-мавзу: Мактабгача таълим муассасида аппликация ишига ўргатишнинг вазифалари ва турлари. (2 соат)

Режа

1. Кичик гуруҳларда аппликация қилишга ўргатиш.
2. Ўрта гуруҳда аппликация қилишга ўргатиш.
3. Катта гуруҳда аппликация қилишга ўргатиш.
4. Тайёрлов гуруҳида аппликация қилишга ўргатиш.

Таянч тушунчалар: фазовий тушунчалар, борлиқни тасаввур қилиш, тимсол

Аппликация ишига ўргатишнинг асосий мақсади—теварак-атрофдаги борлиқни тасаввур қилишда болаларга ёрдам бериш. Уларда кузатувчанликни ривожлантирмоқ, эстетик гўзаллик ҳиссини тарбияламоқ ҳамда тасвирлаб бериш усулларини ўргатмоқдир. Бу билан бирга тасвирий фаолиятнинг энг асосий вазифаси — маълум бир ёш учун мос тасвирий материаллари билан турли хил предметларнинг турли тимсолларини яратиш каби ижодий болаларда шакллантириш амалга оширилади.

Кичик гуруҳларда аппликация қилишга ўргатиш. Аппликация сўзи лотинча сўздан олинган бўлиб, «жойлаштириш» деган маънони англатади. Аппликация тасвирий фаолиятнинг бир туридир. Аппликацияда ишлатиладиган ашё ўзига хослиги билан ажралади. Қоғоз, сомон, қуритилган ўсимлик ўрамга жойлаштирилиб, турли хил елим билан елимланади. Мато, чарм, жун, пахмоқ – уларга эса тикилади. Аппликация бир хил рангли ёки рангли бўлади. Бир хил аппликация график тус берса, кўп ранглиси эса гўзаллик. Уни ҳам буни ҳам бадиийлик бўлади. Аппликациянинг чамалаш асосий белгиси бўлиб ҳисобланади.

Аппликация ўзига хослиги катта доирачалардан иборат. Ранг аппликациянинг ифодалаш даражасини оширувчи воситадир. Шунинг учун аппликация ишида рангларнинг уйғунлашувига мос тушиши хаёлий ва декоратив композициянинг ифодалилиги гармониясини излаб топишдир. Аппликация қоғозда композицион уқувни билишга шароит яратади. Тарбияланувчи тайёрлаган аппликация иши эстетик талабга жавоб бериши керак. Аппликация предметнинг умумий, типик ва индивидуалдан белгисини кўра олишига ўргатади, уларни ўзаро боғлиқлиги, бутун, қисмлар, симметрик чамалаш ривожланади, предметнинг шаклини, рангини босқичма–босқич кўрсатиш малакасини кўрсата олади.

Мактабгача таълим муассасасида аппликация машғулотлари биринчи кичик гуруҳдан бошлаб олиб борилади. Бу гуруҳда барча машғулотларда болалар катталар томонидан қилиб берилган тайёр шаклларни қоғозга тўғри, турли хил жойлашишда териб чиқиб ва ёпиштиришга қаратилгандир. Бу гуруҳда асосий вазифа - болаларни елимлаш усулларини ўргатишдир.

Катталар учун оддий ҳисобланган, бу малака қатор ҳаракатларни кетма-кет бажаришдан иборат бўлади, яъни мўйқаламни тўғри ушлаб, унда озгина елим олиш, шаклни тескарисини билан қўйиб, елимни бутун шаклга текис қилиб суриб чиқиш, сураётган чап қўлининг бармоғи билан шаклни тутиб туриш, сўнг мўйқаламга эҳтиёткорлик билан қўйиб, шаклни секин ранг томони билан ўгириб, қоғоз варағининг керак жойига қўйиш ва салфетка ёрдамида секин босиш, четларидан чиқиб кетган ортиқча елимни секингина артиб олиш. Бу ёшдаги болаларга ана шу ҳаракатларни эгаллаб олиш, албатта осон эмас. Энг содда шакл - квадрат ва доира унинг учун шу шакллардан ишни бошлаш

лозим. Йил давомида болалар шу шаклларни номини тўғри айтишни эгаллаб олишлари лозим. Лекин бутун йил давомида ўтказиладиган аппликация машғулотида фақат шу шакллар билан кифояланиб қолиш бўлмайди. Бу гуруҳда болаларда дастлаб бир; кейин 2-3 қисмдан тузилган предметларни (кўзиқорин, байроқча, қорбобо, уй) ёпиштиришга ўрганадилар. Шунингдек, йил охирига бориб болалар олти-етти хил рангни қизил, кўк, сариқ, яшил, жигаррангни тўғри айтиб беришлари лозим. Бу гуруҳ болаларига қайчи берилмайди, чунки болаларнинг кўл ҳаракати етарли тараққий этмаган ва ҳали қуриш назорати етарли бўлмаганлиги сабабли болалар қўлидаги қайчи хавф туғдириши мумкин.

Кичик гуруҳда болаларни аппликация қилишга ўргатишида иш учун бериладиган материаллар ва машғулоти ташкил этиш аҳамиятига эгадир. материалнинг ранги болаларни диққатини тортиб уларни жалбитади. Шунинг учун дастлабки машғулотларда материал алоҳида пакетларда, тушунтирилиб бўлгандан сўнг тарқатилади. Тарбиячи мавзунини тушунтириб бўлганидан сўнг материал тарқатилиб, болалар материални топшириққа мос равишда кесмага териб чиқадиладар. Тарбиячи дастлаб элементларни қўйиб чиқилганини текширади, шундан кейингина болаларга елим ишлатиш учун берилади. Бу

гуруҳда тарбиячи болалар билан натурани кузатиш намуна билан биргаликда олиб бориш керак. намунани кўрсатиш жараёнида тарбиячи шаклнинг рангини аниқ аташ ва бармоғи билан уни кўрсатиб, шу шаклнинг хусусиятларини болага аниқ кўрсатиб беради. Тарбиячи томонидан ишни бажарилишини кўрсатиб берилиши, болаларни турли малака ва ўқувини вужудга келишида муҳимдир. шунингдек, тарбиячи иш тартибини ҳам бошидан кўрсатиб боради. Қандай шаклни олди, қандай ишлаб қўйиб елим суртди ва бошқалар. Тарбиячи ўзининг ҳар бир ҳаракатини сўз билан биргаликда олиб боради.

Кичик мактабгача тарбия ёшдаги болалар эса тайёр шаклларни ва уларнинг рангини бир-бирига мослаб, танлаб ёпиштирадилар. Жуда яхши эстетик эффект билан қилинган ишлар, айниқса декоратив безаклар гуруҳ хонасини безатиш мумкин. Шундай қилиб, олиб борилган текшириш ишлари шуни кўрсатадики, яхши уюштирилган аппликация машғулоти, болаларни бошқа

машғулотларга, декоратив, предметли ва сюжетли машғулотларига ижобий таъсир этади. Болаларда сенсор маданият ошади, қўл билан таҳлил қобилияти ўсади ва бадиий дидлари шаклланади.

Ўрта гуруҳда аппликацияга ўргатиш. Бола ҳаётининг 5ёшида ҳам психологик, ҳам жисмоний томондан ўсади. Бу эса боланинг аппликация бўйича бажарадиган ишнинг сифат жиҳатидан ўзгаришига олиб келади. Болалар тузилиш жиҳатдан анча мураккаб бўлган предметларни тасвирлашга ўрганадилар.

Ўрта гуруҳ болалари кичик гуруҳга нисбатан малака ва кўникмаларини анча эгаллаган бўладилар. Бу гуруҳ болалари 2-3 қисмли эмас, балки 4-5 қисмдан иборат предметларни тузишга ўрганадилар. Дастлаб, бу гуруҳга қайчи билан ишлаш киритилади. Болалар қайчини тўғри ушлашга, уни ричагини ёпишга ва очиш тўғри қирқим олишга ўрганадилар. Бунинг учун олдин эскиз, кейин эса энли ёки кенг қоғоз ленталар қирқишга ўрганадилар. Бу

гуруҳда болалар елимлаш малакасини эгаллаши давом эттирадилар. Бола ҳаётининг 5 йилида доира, квадратдан ташқари учбурчак, овал, ўзун тўғри тўртбурчакни биладилар. Трапеция шаклини эса кичик гуруҳда бўлгани каби образли тасвирида давом этади. Масалан: том, қайиқча, кичик гуруҳга яна қўшимча ҳаво ранг, пушти, кулрангни сезишга ва тўғри

айтишга ўрганадилар. Улар қоғоз варағида тез ва осонлик билан мўлжал олишга ўрганадилар. Улар орқада, кетма-кет, тенг масофада ва бошқа фазовий тушунчаларни эгаллайдилар. Болалар тўғри кесмалар қирқишдан ташқари айланавий шакллар қирқишга ўрганадилар. Улар квадрат ва тўғри тўртбурчакнинг бурчакларини думалоқлашга ўрганадилар. Ана шу қирқиб олинган айланавий шакллардан қўзиқорин, минорча, қорбобо каби предметларни ҳосил қилишга ўрганадилар.

Ёпиштириладиган қисмлар сони ҳам кўпаяди, масалан: уйчани тасвирида фақат девори эмас, балки эшик ва деразаларни ҳам тасвирлайдилар. Шакл ва ранг билан ишлаш ҳам ривожланади: тўртбурча, квадрат, доира, учбурчак, пушти ранг, кулранг, ҳаво ранг ва бошқалар. Бу гуруҳда қоғоз варағида тўғри мўлжаллашга ўрганадилар ва қуйидаги тушунчалар билан танишиб борадилар. Масалан, орасида, чеккада, бир хил масофада ва бошқалар. Ўрта гуруҳда

тарбиячи ўзининг асосий диққатини болаларни қайчи билан ишлашга қаратилади. Йил давомида тарбиячи болаларни қирқишнинг турли усуллари билан таништиради. Тарбиячи қайчини, қоғозни тўғри ушлашга ўргатиб боради. Ёпиштириш малакаси эса мустаҳкамланиб боради. Бу гуруҳда асосий вазифа болаларни қирқиш техникасини эгаллаб олишга қаратилгандир. Бу гуруҳда тарбиячи болаларни предметли декоратив, мазмунли аппликацияга ўргатиб борадилар. Содда предметлардан мураккаб предметларни тасвирига ўргатилади. Тарбиячи болаларни қайчи билан ишлашга, уни тўғри ушлашга ўргатиб борилади.

Болалар қайчи билан ишлашга дарҳол ўзлаштира олмайди. Шунинг учун тарбиячи қайчи билан ишлашга ўргатишда дастлаб энли, энсиз кесмалар қирқишга ўргатиб, машқлантиради, ҳар бир аппликация машғулотларининг мавзу ва мазмуни турлича бўлиши лозим. Масалан: дастлабки машғулотларда тарбиячи болаларга «дўкон» учун чипта, чеклар қирқишни таклиф этади. Қирқилган кесмалардан уйча, дарахт, панжара, нарвон каби предметларнинг оддий кўриниши тасвир этиши мумкин. Бу эса, болаларни машғулотга қизиқишини оширади ва машғулотни бир хил тарзда бўлишини олдини олади. Бир-иккита машғулотни ўтказгач, кейинги машғулотларни болаларни ижодий фаоллигини ўстириш учун тавсия этиш мумкин. Масалан, болаларни ўзлари қирқиб олган рангли кесмачалардан турли хил предметларнинг кўринишини тасвир этадилар. Масалан: юлдузлар, байроқчалар, гуллар. Кейинги аппликация машғулотларида болаларни тўртбурчак, квадратни диагонали бўйича, трапеция ва учбурчак ҳосил қилишга ўргатилади. Шарф, сочиқни квадрат ва учбурчаклар билан безайдилар, шунингдек, квадрат - гиламга, даструмолча, доира-тахсимчани ҳам безайдилар. Тайёр силуэтлар ҳам бериш мумкин. Болалар овал ва доира шаклини ҳосил қилиб қирқишга анча қийналадилар. Улар доиравий шаклдаги предметлардан: турса йиқилмас кўғирчоқ, мева-сабзавотлар, пирамида ва бошқаларни қирқиб ёпиштирадилар. Ўқув йилининг давомида болаларга мазмунли аппликация ишларини ҳам таклиф этиши ҳам мумкин. Масалан: Бўғирсоқ йўлдан думалаб кетаяпти, ўтлоқдаги жўжалар, кўзиқоринлар ва ҳоказо.

Бу гуруҳда болаларни жамоа бўлиб ишлашга ўргатамиз. Масалан: катта гилам ёки сабзавот мевалардан ташкил топган витринани ёки ҳавода, осмонда самалётларни тасвир этишлари мумкин. Бундан ташқари болалар ўз хоҳишлари бўйича хилма-хил аппликация ишларини бажарадилар. Масалан: онам учун совга, тайёр силуэтни нақшлар билан безатиш мумкин. Масалан: фартук, қўлқоп, шапкани қирқиб ёпиштириш ёки безатиш мумкин.

Тарбиячи бу гуруҳда ҳам хилма-хил метод ва усуллардан фойдаланади. Мухим бўлган методлардан бири иншаклцион - рецептив ҳисобланади. Бу метод тасвири лозим бўлган предметни ҳар томонлама кўриб чиқиш ва таҳлилни ўз ичига олади. Тарбиячи бу гуруҳда кўпроқ болаларнинг ўзларига тасвирланаётган предмети ҳақида гапириб беришни, унинг сифат, белгисини конкрет айтиб беришга, тасвирий йўллари мустақил билишга ўргатиб боради. Болалар предметининг тасвирини тузиш орқали, ўша предмет шаклини қирқишга, унинг тузилишини тўғри тасвирига, қисмларнинг катталигини тўғри беришга ўрганиб борадилар. Бу гуруҳда қирқиш биринчи марта киритилади.

Шунинг учун энг муҳим диққат-эътиборни қайчини ушлашга, қирқиш усулларини кўрсатишга боғлиқ бўлади.

Дастлабки машғулотларда тарбиячи қайчи билан қандай ишлаш кераклигини кўрсатиб беради (ричагини очиб, ёпишни қандай, қаердан ушлашни кўрсатиб беради). Қоғоз қирқишни болаларга намоиш қилиш орқали қайчини олдинги қандай қилиб ҳаракат қилишни кўрсатади. Болаларни квадратлардан доиравий шакллар қирқишда уларнинг фақат бурчакларини қирқиш кераклигини кўрсатиш керак ва қоғозни қўлда биров ҳаракат қилдириш кераклигини намоиш қилиб беради. Бу усулда болаларга оқ қоғоз, сўнг рангли қоғоз бериш тавсия этилади. Тарбиячи таниш бўлган қирқиш усулларини бирорта болани чақириб, болалар учун намоиш қилиб беришни таклиф этиш мумкин. Ҳар бир ҳаракатни тарбиячи сўзи билан тушунтириб бориши керак.

Агарда мураккаб аппликацияни тузиш керак бўлса, тарбиячи фланиграфдан ўша нарсани иллюстратив расмларни кўриб чиқишни таклиф этиш мумкин. Масалан: кўзқорин, унинг оёқчаси ва шапкачаси бор, оёқчаси пастда, шапкаси юқорида жойлашган. Сўнг тарбиячи болаларга саволлар

беради, образли сўзлардан фойдаланади, қўл билан шакл кўринишини тасвирловчи ҳаракатларни бажаришлари мумкин. Шунингдек, тарбиячи намуна кўрсатишда фойдаланади.

Машғулотда энг муҳим методлардан бири ёпиштиришни кўрсатиш ва тушунтириш ҳисобланади. Ёпиштириш жараёнини ҳамма болаларга кўринадиган қилиб, намоиш қилиш лозим. Бунинг учун доска ёки мольбертдан фойдаланиш мумкин. Шунингдек, ёпиштириш жараёнида кетма-кетликни болалар яхшлаб ўзлаштириб олишса, уни болаларнинг ўзларига таклиф этиш мумкин ёки кўрсатишни ўрнига, фақатгина оғзаки тушунтириш билан қифояланиб қолиш мумкин. Бу ёшдаги болалар билан ишлашда ўйин усулдан кенг фойдаланиш мумкин ва лозим. Чунки бу усул болаларни машғулотга нисбатан қизиқишни уйғотиб, уларни фаоллаштиради. Бу ёшдаги болалар билан ишлашда индивидуал ишлаш, муҳим роль ўйнайди.

Тарбиячи бир болага ёпиштиришни кўрсатса, иккинчисига нимасини қилиш кераклигини тушунтириб беради. Болалар ишини кўриб чиқиш ҳам муҳим метод ва усуллардан бири бўлиб ҳисобланади. Тарбиячи болалар ишини кўриб чиқиш ва таҳлил қилиш фақатгина барча болаларни ишини мақташ лозим. Кейинги машғулотларда тарбиячи болалар ишини таҳлил қилишда ишнинг озода бажарилганлиги, рангнинг тўғри танланганлиги ва қоғозда тўғри жойлаштирилганлигини ҳисобга олиб, таҳлил қилади ва болаларни ҳам шунга ўргатиб боради. Масалан: болалар турса йиқилмас қўғирчоғини ичида чиройли, сингиллари ҳам борлигини айтишга ўрганадилар. Бунга тарбиячи болаларни йилнинг II яримидан бошлаб ўргатиб боради.

Ўрта гуруҳда болалар тайёр шакллардан аппликация тузиш билан бирга ўзлари ҳам мустақил қирқиб ёпиштирадилар. Натурани таҳлил қилишда болаларни диққати фақатгина ранг ва шаклга тортилмай, балки қисмларнинг ўлчами ва сонига ҳам тортилади. Масалан: турса йиғилмас қўғирчоқ у

шарчалардан катта, ўртача ва икки шардан иборатлигини аниқлайдилар. Мураккаб топшириқларни бажариш жараёнида уларга материал алоҳида берилади.

Масалан, уйни ёпиштириш. Унинг девор, том ва ойнага мос бўлган ўлчамдаги рангли қоғозлар берилади. Бу гуруҳда натурани кўриб чиқиш намунаси билан

бирга олиб борилиши шарт эмас. Намунани таҳлилини ўзи етарли бўлади. Намунани қуриб чиқишда тарбиячи болаларининг диққатини уни яхшлаб қуриб чиқишга тортиб, қуйидаги саволларни беради: Предмет қандай шакллардан тузилган? Бу қандай шакл? Ранги қандай? ва бошқалар.

Тарбиячи предметнинг қисмларини ёки нақш элементларини ёпиштириш тартибини кўрсатиб беради. Бу гуруҳда тарбиячи фақатгина қисмини кўрсатиб беришдан ҳам фойдаланади. Масалан: уйни ёпиштиришда уни томини қирқиши кўрсатиб беради, холос қолганини болаларнинг ўзлари бажарадилар. Бу гуруҳда алоҳида аҳамият қайчи билан ишлашга берилади. Тарбиячи болаларга қайчи билан ишлаш техникасини кўрсатиб тушунтиради. Қўлни қайчининг ричагини қандай ҳаракатлантиришини ўргатади. Қайчи билан дастлабки машқларни яхшиси 8-10 бола билан ўтказган маъқул, чунки уларни кузатиш ва ўз вақтида ёрдам кўрсатиш мумкин бўлади.

Машғулотнинг охирида тарбиячи болалар билан биргаликда бажарилган аппликацияни кўриб чиқади: предметга ўхшайдими, шакллар тоза ёпиштирилганми? Тарбиячи болаларнинг таҳлилига яқин ясаб, болалар диққатини яхши ишларга жалб этади.

Катта гуруҳда аппликация қилишга ўргатиш. Катта гуруҳларда кўпинча машғулотининг маълум бир қисми икки ва ундан ортиқ болалар билан бирга ишлайдиган жамоа иш сифатида ташкил этиш лозим. Болалар биргаликда олдида турган вазифани

муҳокама қиладилар, иш тартибини режалаштиришади, бир-бирларига ёрдам кўрсатадилар. Аппликация машғулоти шартсиз равишда болаларда ижодий қобилиятларининг ўсишга таъсир кўрсатади.

Бола ҳаётининг 6-йилида кузатишлар, ўйин сенсор тарбиянинг таъсири остида болаларда предметнинг ранги, шакли, катталиги ва бошқа сифатлари тўғрисида билим ва тасаввурлари шакллана боради. Бу ёшга келиб болаларда тасвирий ўқуви ва техник усуллари мавжуд бўлади, қўл мускуллари ривожланган бўлиб, қайчи билан қиладиган ҳаракатлари анча аниқ ва ишончли бўлади, бу эса ўз-ўзидан аппликацияга ўргатишнинг анча мураккаб вазифаларини ҳал этишни тақозо этади. Аппликация машғулотлари жараёнида предмет тўғрисида хилма-хил маълумотлар бериб борилади. Болалар хилма-хил

шаклларни аташга, квадрат, тўртбурчакни бир-биридан фарқ қилишга, уларнинг асосий белгиларини тўғри аташга ўргатиб борилади. Шунингдек, болаларни овал, доира, учбурчакни тўғри ажратишга фарқ қилишни ўргатади. Шундай қилиб, болалар фақат шакллар билан эмас, балки ранглар билан танишиб борадилар. Масалан: оч, тўқ, ёрқин ранглар ва бошқалар. Булар орқали болалар рангни сезишга, уни танлай билишга ўрганиб борадилар. Аппликация жараёнида фигураларни бир-бири билан таққослашга ўрганадилар, баланд-паст, кенг-тор яъни қалин-ингичка каби тушунчаларни эгаллаб, тушуниб борадилар. Шунингдек, қоғоз варағини мўлжаллай билиш билан боғлиқ бўлган тушунчалар, тепада, пастда, ўртасида, кетма-кет тушунчаларни эгаллашга ҳаракат қиладилар. Бу ишда болаларни қайчи билан қирқиш усулларига ўргатиб бориш давом эттирилади. Бу билан ўргатиб бориш давом эттирилади, бу билан болалар ўрта гуруҳда эгаллаган қирқиш усуллари тақрорлаб, мустаҳкамлайдилар ва янги қирқиш усуллари эгаллайдилар. Булар қуйидагилар: қоғозни 2 буклаб бир хил шакллар қирқиш усули, симметрик шакллари ҳам бир неча марта буклаб (гармошка қилиб тахлаб) қирқишга ўрганадилар. Масалан: гуллар, барглар ва ҳоказо.

Бу гуруҳда тарбиячи болаларнинг диққатини доимо ишнинг сифатига қаратиб боради. Чунки қирқиш ва ёпиштиришнинг сифати бутун бир ишнинг, аппликациянинг сифатига таъсир этади. Ўқув йилининг бошида болалар билан доиравий шаклларни қирқиш устида ишланади, чунки болалар бу усулни ўрта гуруҳда етарли даражада эгалламаган бўладилар. Болалар предметларни қисмларга бўлиб, қирқиб ёпиштиришни ўргангач, уларнинг қирқишнинг рационал усули, яъни гармошка усулида қоғозни буклаб қирқишга ўрганадилар. Аммо йилнинг бошида думалоқ шаклидаги предметларни қирқишни мустаҳкамлашга тарбиячи қуйидаги мавзуларда ишлар бериши мумкин. Масалан: кузги барглар, сабзавот, мевалар, қўзиқоринлар ва ҳоказо. Ўқув йили давомида болалар предметли аппликация ишларини бажарадилар. Масалан: самолёт, ракета, машинава ҳоказо. Қоғозни гармошка усулида буклаб қирқишга турли хил предметларни таклиф қилиш мумкин. Масалан: баргли шохча, гуллар, арча ўйинчоқлари. Шунингдек, декоратив аппликация бўйича ҳам шар, сочиқ, квадрат, гилам, доира, тарелка ва шунингдек тайёр силуэтларни зонтик, чойнак, фартук кабиларни безатишни таклиф этиш мумкин. Болаларни симметрик фигураларни

қирқишга ўргатишда тарбиячи симметрик тузилишга эга бўлган предметларни таклиф этади. Масалан: гулдон, нок, капалак, масхарабоз ва ҳоказо.

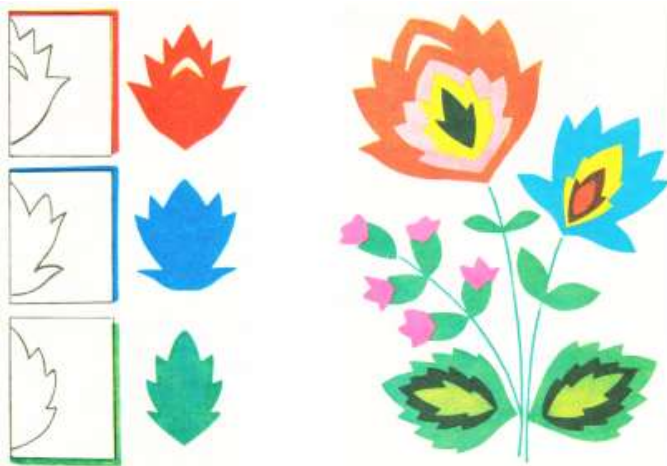
Болалар предметли, декоратив аппликациядан ташқари мазмунли аппликация ҳам бажарадилар. Масалан: кўённинг бўғирсоқ билан учрашуви, қор босган уйча, қиз байроқ ушлаб турибди ва ҳоказо. Катта гуруҳда болалар ўз ихтиёрлари билан ҳам аппликация ишларини бажарадилар. Болалар олган билим, малакалар асосида ўзлари мустақил аппликация ишларини бажарадилар. Аппликация машғулотларида болалар жамоа ишлар бажарадилар. Гуллар ва афсонавий қушлар тасвирланган гилам, севимли ўйинчоқлари ва бошқалар.

Катта гуруҳда ҳам аппликация машғулотида тасвирлаш керак бўлган предметларни таҳлил қилишга катта ўрин ажратилади ва унда болаларни саволлар билан фаоллаштирилса, катта гуруҳларда эса болаларни мустақиллигини кўпроқ таъминлайди. Таҳлил жараёнида болалар предметнинг шаклига, рангига, турли хил хусусиятларига эътибор бериши лозим. Халқ амалий санъати асарларини кўриб таҳлил қилишга, болаларга ранглар гармониясининг гўзаллигини сезишга, кўпинча композициянинг мазмундорлигини очишга ўргатилади. Бу гуруҳдан намунадан айрим ҳолларда, яъни ишнинг якунини намоиш қилишда фойдаланиш мумкин. Ҳар бир қирқиш усулларини кўрсатиб беришга мақсадга мувофиқ бўлмади. Тарбиячи кўпроқ болаларнинг ўзларини фаоллаштириб, болаларнинг ўзларига мустақил равишда қирқиш йўллари, ёпиштириш тартибини қидириб топишга ундайди. Агарда янги қирқиш йўллари киритиладиган бўлса, тарбиячининг ўзи қирқиш йўллари кўрсатиб беради. Масалан: қат-қат усулида қирқиш, айниқса, симметрик фигураларни қирқишда болалар анча қийналадилар. Шунингдек, тарбиячи айрим предметнинг қоғоздаги тасвиридан фойдаланиш мумкин (қўл ҳаракатлари билан юргизиб чиқиш). Дастлаб тарбиячи «предметнинг ярми» деб тушунтириш асосида болалар усулни тушуниб етадилар. Бу гуруҳда болалар қоғозни қўл билан йиртиб, майда бўлакчалардан фойдаланиб тасвирини ҳосил қилишга ўрганадилар. Тарбиячи болаларни мустақил, ижодий ишлашга ўргатиб, мазмундор аппликация яратишга, тайёрлов гуруҳга ўтгач уларнинг аппликация бўлими анча мураккаблашади. Улар қирқимнинг янги усулларини эгаллай бошлайдилар. Бу усуллари - бир неча марта букланган қоғоздан қирқиш ва силуэт қирқиш ҳисобланади. Шу билан бу гуруҳ болаларни турли хил шаклларда декоратив нақш тузишга ва бир неча қисмдан тузилган предметларни тузишга ҳамда мазмунли аппликация тузишда предметларни жойлаштиришга ўрганадилар. Шу билан бирга ранг спектрининг барча рангларида фойдаланишга ўрганадилар.

Силуэт қирқиш - энг мураккаб усуллардан биридир. Силуэт киритиш жараёнида бола доимо предметнинг образни хотирасида тутиб туришга ва

унинг конструкцияси ва пропорциясини кузатиб туришга, қўл ҳаракатини ҳосил қилинаётган шаклнинг йўналишига мослашишга тўғри келади. шунинг учун болаларни силуэт киришга ўргатишни содда шаклларида баллиқлар, сабзавот, мевалардан бошлаш лозим.

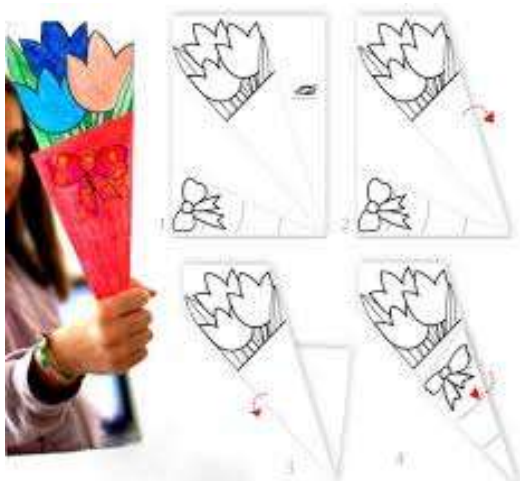
Катта гуруҳда болаларни аппликация қилишга ўргатишда қуйидаги вазифалар туради: Болаларни тўғри ҳаракат бўйлаб қирқиш, думалоқ шаклларни ва иккига букланган қоғозни қирқишга ўргатилади. Бир нечта

қисмдан тузилган предметларни ҳосил қилишга, геометрик шаклларида чиройли декоратив нақш тузишга ўрганадилар. Демак, бу гуруҳда асосий вазифа қирқишнинг хилма-хил усулларини эгаллашдан иборат экан. Олдин бу гуруҳда ҳам ўрта гуруҳдаги каби мавзуларда, фақат қисмлар сони кўпайтирилиб қорбобо, қалпоғи

бошида ёки қўлида халтаси билан, самолёт эса қанотларида юлдузи билан ва қорбобонинг юз қисмидан майда қисмларини: бурун, кўз ва бошқалар. Бу гуруҳда болалар баъзи шаклларни иккига букланган қоғоздан, шохчаси барглари билан. Бу усулларни ишлатилиши вақтни анча тежайди ва чиройли мазмун ёки композицияни тайёрлаш мумкин. Қоғозни иккига буклаб қирқиш, бир-бирига симметрик шаклларни қирқишни осонлаштиради. Бу усулдан фойдаланиб болалар ваза, барглари, сабзавот ва меваларни шаклини қирқадиладар. Катта гуруҳда болалар шаклларни қоғознинг учини қўли билан текислаб, бармоқларда қирқишга ўрганадилар. Катта гуруҳ болаларнинг ишлайдиган иш мазмуни шу болаларда қирқишнинг кўникма ва малакасини ривожлантиришдир. Декоратив аппликация ишларида эса, бу гуруҳда фақатгина тайёр геометрик шакллар берилмай, балки хилма-хил ўсимлик шаклларида барг гуллар ва бошқаларни элементлари киритилади.

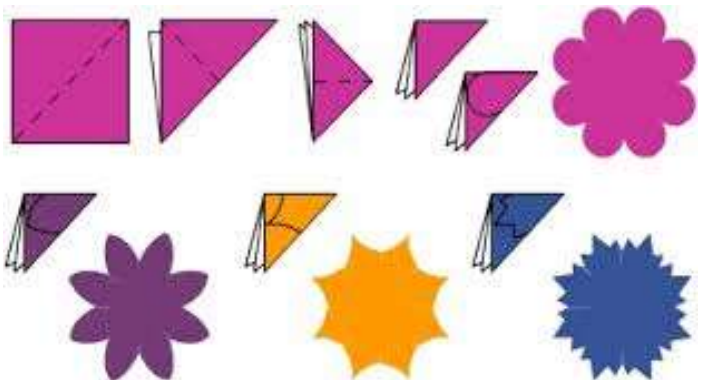

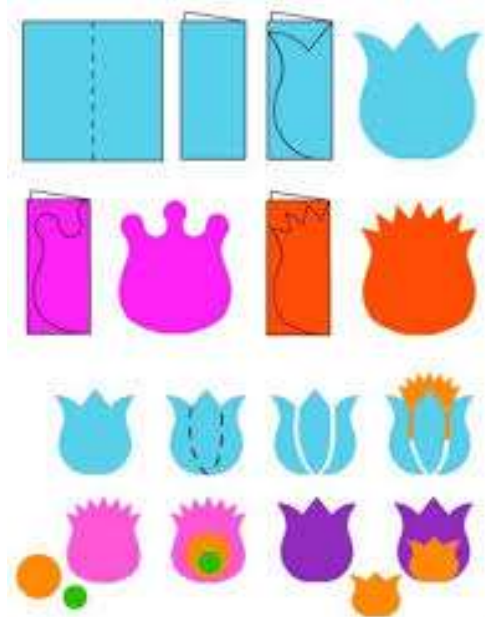
Тайёрлов гуруҳга ўтгач, уларнинг аппликация бўлими анча мураккаблашади улар қирқишнинг янги усуллари эгаллаб бошлайдилар. Бу усуллар-бир неча марта букланган қоғоздан қирқиш ва силует қирқиш ҳисобланади. Шу билан бирга бу гуруҳ болаларини турли хил шаклларда декоратив нақш тузишга ва бир неча қисмдан тузилган предметларни тузишга ҳамда мазмунли Аппликация тузишда предметларни

жойлаштиришга ўрганадилар. Шу билан бирга спектрнинг барча рангларидан фойдаланишга ўрганадилар.

Силуэт қирқиш - энг мураккаб усуллари билан биридир. Силуэт қирқиш жараёнида бола доимо предметнинг образини хотирасида тутиб туришга ва унинг конструкцияси ва пропорциясини кузатиб туришга, қўл ҳаракатини ҳосил қилишаётган шаклининг йўналишига мослашишга тўғри келади. Шунинг учун болаларни силуэт қирқишга ўргатишни содда шакллари билан (балиқлар, сабзавот ва мевалар) билан бошлаш лозим.

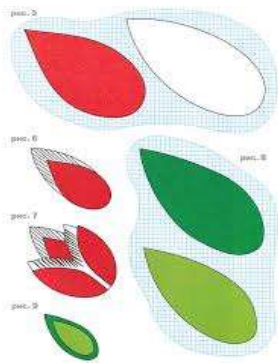

Катта гуруҳ болаларини аппликация қилишга ўргатишда қирқимнинг турли усуллари эгал

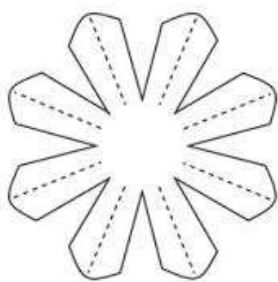
лаш муҳим аҳамиятга эгадир. Болаларнинг тасаввурига асосланган ҳолда тарбиячи болалар билан натурани, унинг қисмлари, тузилишини таҳлил қилиб, алоҳида қимларга ажратиб кўрсатади. Намунада болалар предметни биринчи марта тасвирлаётган бўлишса фойдаланиш мумкин. Уни таҳлил қилишни болаларнинг ўзига топшириш мумкин бўлади. Агар болалар ўзларига таниш предметни бир неча қисмлари билан тасвирланаётган бўлишса, намуна ўрнини натура билан алмаштириш мумкин бўлади. Масалан, оддий уйни эмас, афсонавий уйни ёки байрамга безатилган уйни;

катта ва тайёрлов гуруҳларда бир неча намуналардан фойдаланиб, кўрсатиш

тавсия этилади. Чунки бу нарса болаларнинг ижодий фаоллигини тарбиялайди. Бу гуруҳда болалар қоғозни ингичка буклаб симметрик шакллар қирқишга ўрганадилар. Бу албатта қийин усул, шунинг учун И.А.Гусакова болаларни бу усул билан дастлаб таништиришда қоғозни буклаб чизилган контур беришни тавсия этади. Болалар бу усулни эгаллаб олгач уларни кунт билан чамалаб қирқишга

ўргатилади. Катта гуруҳда жамоа бўлиб аппликациялар бажарилади. Масалан: «Аквариумдаги балиқлар», «Ўтлоқдаги гуллар», «Кўчадаги уй ва машиналар». Ҳар бир бола ишнинг қайсидир қисмини бажаради. Кейин ҳар бир қисм умумий фондга бирлаштирилади. Тарбиячи ишни болаларни ҳоҳишига қараб тақсимлайди. Баъзи жамоа ишларни бажаришда болалар 4-5 та бўлиб, гуруҳчаларга бирлашишади.

Тайёрлов гуруҳида аппликация қилишга ўргатиш. Тайёрлов гуруҳ болалари билан дастурда мазмунли аппликацияларни бериш кўзда тутилади. Улар кўча, аквариум каби мавзуларда шунингдек, «Бўғирсоқ» каби эртақларга иллюстрациялар бажаришлари мумкин.

Тайёр шаклларни ёпиштириш тайёрлов гуруҳида ҳам давом эттирилади. Симметрик шакллардан нақшлар тузишда уларга турли размер ва рангдаги тайёр шакллар берилади ва бу гуруҳда ҳам катта гуруҳдаги каби қоғозни қўл билан йиртиш усулидан фойдаланиш давом этади.

Тайёрлов гуруҳ болалари билан дастурда мазмунли аппликацияларни бажариш кўзда тутилган. Улар «Кўча», «Аквариум» каби мавзуларда, шунингдек, «Бўғирсоқ» каби эртақларга иллюстрациялар бажаришлари мумкин. Тайёр шаклларни ёпиштириш тайёрлов гуруҳида ҳам давом эттирилади. Симметрик шакллардан нақшлар тузишда турли ўлчам ва рангдаги тайёр шакллар берилади. Бу гуруҳда ҳам катта гуруҳдаги каби қоғозни қўл билан йиртиш

усулидан фойдаланиши давом этилади. Иккинчи кичик гуруҳда болаларни аппликация қилишга ўргатишга иш учун бериладиган материаллар ва

машғулоти ташкил этиш муҳим аҳамиятга эгадир. Материалнинг ранги болаларни диққатини ўзига тортиб уларни чалғитади. Шунинг учун дастлаб машғулотларда материал алоҳида пакетларда тушунтирилиб бўлгандан сўнг тарқатилади. Тарбиячи мавзунини тушунтириб бўлгандан сўнг материал тарқатилиб, болалар материални топшириққа мос равишда қоғоз варағида териб чиқади. Тарбиячи дастлаб элементларни қўйиб

йиғилганлигини текширади, шундан кейингина болаларга елим ишлатиш учун берилади. Бу гуруҳда тарбиячи болалар билан натурани кузатиши намуна билан биргаликда олиб бориши керак. Намунани кўраётган жараёнида тарбиячи шаклнинг рангини аниқ аташи ва бармоғи билан уни кўрсатиб, шу шаклнинг хусусиятларини болага аниқ кўрсатиб беради. Тарбиячи томонидан ишни бажарилишини кўрсатиб берилиши болаларни турли малака ва ўқувини вужудга келишида муҳимдир. Шунингдек, тарбиячи иш тартибини ҳам бошидан кўрсатиб беради. Қандай шаклни олди, қандай қилиб қўйиб елим суртди ва бошқалар. Тарбиячи ўзининг ҳар бир ҳаракатини сўз билан биргаликда олиб боради.

Тайёрлов гуруҳда ишнинг дастур материалига силуэт қирқиш усули киритилади. Шунинг учун ўргатиш усуллариининг характери бир мунча ўзгаради. Натурани таҳлил қилишда тарбиячи уларнинг диққатини предметни контурига тортади, бармоқ ҳаракати орқали. Бунда ҳаракатни қирқиш қайси қисмдан бошланадиган бўлса ўша қисмдан бошлаш лозим. Бу гуруҳда болалар энди предмет контурига қандайдир қисм қирқишга ўрганадилар (типратикан иғналари билан). Албатта болаларга бу қийин. Шунинг учун бу ишда икки этапдан фойдаланилади. Олдин тайёрланган қоғоздан умумий контур қирқилади. Сўнгра унинг қисмлари, масалан: оёғи ёки сузгичлари қирқилади. Баъзи вақтларда силуэт қирқиш олдиндан чизилган контур асосида қирқилади. Бу нарсани кўпроқ мураккаб ўсимлик элементларидан декоратив шакллар тузишда қўлланилади. Бу гуруҳда қоғозни иккига буклаб қирқишнинг мураккаброқ усули билан таништирилади. Масалан: арча, одам, ҳайвон шакллари. Яна бу гуруҳда қирқишнинг мураккаб усули-қоғозни бир неча марта буклаш орқали қирқишга ўргатиш усули ўргатилади. Бу усул салфетка, қор парчалари ҳосил қилишда қўлланилади.

Назорат саволлари

- 1.Аппликацияга ўргатишнинг асосий мақсадини айтинг.
- 2.Аппликация турлари ҳақида маълумот беринг.

3.Аппликация ишини бажаришда ишлатиладиган керакли асбоб ускуналарга бўлган талаблар ҳақида маълумот беринг.

4.Мактабгача ёшдаги болаларни табиий ва ташландиқ материаллар билан ишлашга ўргатишда машғулоти тузилмасига изоҳ беринг.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Такмиллаштирилган “Болажон” таянч дастури. Т.: 2016.
2. Мактабгача таълимга қўйиладиган давлат талаблари. Т.: 2017
3. “Билимдон” дастури. Т.: 2014
4. Амирова. Г.А., Сулаймонов А.П., Джураева Б .Р. Мактабгача таълим муассасаларда аппликация машғулоти. Т., 2014.
5. Д.Т Сабирова. Мактабгача ёшдаги болаларда тасвирий саводхонлик элементларини шакллантириш. (13.00.01.-Педагогика назарияси ва тарихи ихтисослиги бўйича ёзилган диссертациянинг автореферати). Т.2007
6. ”М.Нурматова, Ш.Хасанова. Д.Азимова. Устахонада амалий машғулоти. «Чўлпон». Т., 2010 й.
7. Джалалова Д.Х. Основные тенденции развития современной японской школы. Автореферат дис.к.п.н. 2004.
8. Титов В.А.Педагогика зарубежных стран (сравнительная педагогика). А-Приор, 2010.
9. М.А.Гусакова. Аппликация. М., «Просвещение» 1977.

7-мавзу: Мактабгача таълим муассасининг турли ёш гуруҳларида қуриш-ясашга ўргатиш методлари, турлари. (2 соат)

Режа

1. Қуриш - ясаш машғулотида бола ривожланишидаги аҳамияти.
2. Қуриш - ясаш материалларининг турлари.
3. Кичик гуруҳларда қуриш - ясашга ўргатишнинг вазифалари.
4. Ўрта гуруҳларда қуриш - ясашга ўргатишнинг вазифалари.
5. Катта гуруҳларда қуриш - ясашга ўргатишнинг вазифалари.
6. Мактабга тайёрлов гуруҳларда қуриш - ясашга ўргатишнинг вазифалари.

Таянч тушунчалар: ташаббускорликни уйғотиш, реал воқелик, горизонтал ҳолда жойлаштириш.

Қуриш-яаш лотин тилидан олинган бўлиб, турли предметларни, қисм ва элементларни маълум бир ҳолатга келтириш, деган маънони билдиради. Болаларни қуриш-яашида қурилиш материалларидан, қоғоздан, картон, дарахт ва бошқа материаллардан турли хил ўйинчоқлар яаш ўргатилади. Ўз характериға кўра болалар қуриш-яаши кўпинча тасвирий ва ўйин фаолияти билан ўхшашдир—бу теварак атрофда акс этади. Болаларнинг ясаган нарсалари асосан амалиётда ишлатилади. Масалан: ўйинлар, арчани ясатиш учун, оналарға совға учун.

Қуриш-яаш фаолияти—амалий фаолият бўлиб, олдиндан белгиланган, бирор мақсадға қаратилган реал воқеликдир. Қуриш-яаш фаолиятиға ўргатиш жараёнида болаларда ақлий, ахлоқий, эстетик ва меҳнат тарбияси янада шаклланиб боради, ҳамда уларда теварак-атрофдаги предметларни таҳлил қилиш кўникмаси, мустақил фикрлаш, бадиий дид, шахснинг иродавий

сифатларидан (мақсадға интилиш, қатъийлик ва ҳоказо...) таркиб топа бошлайди, буларни барчаси болаларни мактабда ўқишға тайёрлайди. Мактабгача таълим муассасасида болаларни қурилиш материаллари ёрдамида ўйин ва машғулотлар ўтказишнинг аҳамияти катта. Ёш авлодни ҳар томонлама тарбиялашда

мактабгача таълим муассасасида қурилиш материаллари ёрдамида ўтказиладиган ўйин ва машғулотлар катта ўрин эгаллайди. Болаларнинг қурилиш ўйинлари ролларға бўлиниб, ўйналадиган ўйинларнинг ажралмас бир қисми ҳисобланади. Қурилиш ўйинларида ҳам болалар теварак атрофдаги нарсаларни, катталарнинг фаолиятларини акс эттирадилар.

Қурилиш ўйинларининг мазмуни болаларнинг ўзлари яратадилар. Болалар кўпинча катталарнинг қурилишдаги фаолиятларига тақлид қилиб, «Қурувчи ишчи» ролини бажарадилар. Болаларнинг қурилиш ўйинлари қизиқарли ижодий фаолиятдир. Улар ўз ўйинларида қурилишларни транспорт ҳаракати, катталарнинг меҳнати ҳақидаги таассуротларини акс эттирадилар. Бундай ўйинлар болаларда ташаббускорликни уйғотишға, уларни фикр юритиш ва ҳаракат фаолиятларини фаоллаштиришға кенг имкон яратади. Машғулот ва

ўйин вақтида болалар бир–бирлари билан турлича муносабатда бўладилар. Улар ролларни ўзаро бўлишиб оладилар, ишларни бажаришда бир бирларига ёрдам берадилар ва маслаҳатлашадилар. Қурилиш ўйинларида ҳаракат элементлари кўп бўлиб, у болаларнинг ҳаракат қилишга

нисбатан бўлган талабларини қондиришга ёрдам беради. Бола бирор нарсани кура бошлаганда қурилиш материалларини тегишли жойга олиб боради, уларни стол ёки пол устига жойлаштиради, энгашади, бу вақтда унинг қўллари фаол ҳаракат қилади, яъни маълум миқдорда жисмоний куч сарфлайди.

Майда қурилиш материаллари билан ўйнаганда қўлнинг майда мускуллари яхши ривожланади. Қурилиш ўйинлари ўйнаш натижасида болаларнинг кузатувчанлиги ортади, техникага бўлган қизиқишлари ўсиб боради. Бундан ташқари улар ўйин жараёнида оддий геометрик шаклларнинг тузилиши билан ҳам танишадилар. Қурилиш ўйинларининг тарбиявий таъсири болалар акс эттирадиган ходиса ва нарсаларнинг ғоявий мазмуни ўз аксини топади. Мактабгача тарбия ёшдаги болаларда тафаккурнинг таҳлил ва синтез, таққослай билиш каби жараёнлари ҳали суст ривожланган бўлади. Қурилиш материалари ёрдамида ўтказиладиган ўйинлар эса болаларнинг тафаккурини, ижодий қобилиятини ўстиради.

Тарбиячининг кўрсатган нарсасини эсда сақлаб қолиш ва уни қайта эсга солиш болаларни нарсаларни бир–бирига солиштиришга, таҳлил ва синтез қилишга, ўхшашини топиб қўйишга ва фарқини ажрата билишга мажбур қилади ва қурилишдаги вазифаларни пала–партиш бажармасликка, тасодифий хулоса билан қониқиб қолмай, балки мақсадга мувофиқ йўл тутишга ўргатади. Болалар билимини мавзули равишда қурилиш ўйинлари фақат теварак–атрофни билиб олиш воситасигина бўлиб қолмай, балки ахлоқий сифатларни тарбияловчи восита ҳамдир. Болалар бевосита кузатаётган қурилишдаги конкрет мисоллар болаларнинг ўзбек халқи ўз меҳнатини қанчалик севишини тушунишларига ёрдам беради. Қурилиш ўйинлари орқали тарбиячи болаларда меҳнатсеварлик, мустақиллик, ўз ишига жавобгарликни ҳиссини тарбиялаб боришга ҳаракат қилиди.

Болалар жамоасини тўғри ташкил этишда қурилиш материаллари билан ўтказиладиган ўйин ва машғулотлар катта аҳамиятга эга. Қурилиш материаллари билан ўтказиладиган ўйин ва машғулотлар болаларни мактабга тайёрлаш ишини амалга оширишда ҳам ёрдам беради. Бу ўйин ва машғулотлар

жараёнида болаларда диққатни бир жойга тўплаш, олдига қўйган мақсадга чидам ва сабот билан эришиш, олган билими ва малакаси асосида ижодий ташаббускорлик кўрсатиш хусусиятлари шаклланиб боради. Қурилиш ҳақидаги асосий билимни болалар қуриш–ясаш машғулотида эгаллайдилар. Ана шу машғулотларда улар нарсаларнинг элементар кўринишларини, қурилиш қисмларидан мақсадга мувофиқ фойдалана олишни ўрганадилар ва қурилишни бадий жihatдан безашнинг оддий усулларини ўзлаштириб оладилар.

Мактабгача тарбия ёшидаги кичик болалар қуриш–ясашга бир неча бор уринадилар, улар фақат қурилиш тўпламларидаги материалларни япалоқ томони билан қўйиб териб чиқадилад ёки бир-бирининг устига қўядилар. Тарбиячи болаларни ҳар хил нарсалар қуришга ўргатган бўлса, кичик ёшдаги болаларнинг қурилиш ўйинларида у ўз аксини топади. Қурилиш материаллари

билан ўтказиладиган ўйин ва машғулотлар учун зарурий шароитлар. Болалар қуриш техникасини яхши ўзлаштириб олишлари учун гуруҳларда зарур шарт–шароитларни яратиш лозим. Бунинг учун аввало гуруҳда етарли миқдорда қурилиш материаллари бўлиши, яъни ҳамма болалар бир вақтда ёки ҳеч бўлмаганда ярим гуруҳ болалар машғул бўла оладиган даражада материал бўлиши зарур. Намунага қараб қуриш машғулотида ҳам болаларни материалдан чеклаб қўймай, балки ҳар кимга керагини тақсимлаб бериш лозим. Материал ҳар доим зарур бўлганини олиб ишлата билишни ўргансинлар. Болалар қуриш–ясаш малакаларини эндигина эгаллай бошлаганлирида, яъни иккинчи кичик гуруҳдан бошлаб қуриш машғулотларини ўтишга рухсат берилади. Машғулотларда қуриш–ясашга ўргатиш учун стол устида ўйналадиган қурилиш тўпламидан фойдаланган маъкул, чунки бу қурилиш материаллари бир вақтнинг ўзида кўпчилик болалар қуриб ўйнаш учун йирик қурилиш материалларидан фойдаланилади. Бу материаллар болаларни кўпчилик бўлиб қуришга, ўйнашга ўргатади. Гуруҳдаги болаларнинг ҳаммаси қуриш усулларини яхши ўзлаштириб олишлари учун машғулот вақтида столларни ҳар

хил жойлаштириш мумкин. Қурилишни якка–якка бажараётганда столларни одатдаги тартибда ёки П ҳарфи шаклида териб қўйиш мумкин, агар болалар бир қурилишни гуруҳ бўлиб бажарсалар, 2-3 столни бирлаштириб қатор қилиб қўйиш керак. Машғулот вақтида болаларга қурилишнинг энг зарур усуллари кўрсатилади, шунинг учун машғулот узоқ чўзилмаслиги (10–12 минутдан ошмаслиги) керак. Қуриш–ясаш машғулотларини ўқув йилининг биринчи ярмида ўтказиш мақсадга мувофиқдир, иккинчи ярмида эса ўйинлар билан чегараланса ҳам бўлади. Болаларни қуриш–ясашнинг ҳамма усуллари кўрсатишдан иборат. Қурилишни қуришда қуриш–ясашнинг ҳамма усуллари кўрсатиш ва ҳаракат билан тушунтириш, тайёр қурилган нусхани кўрсатиш ва унга кирган элементларни таҳлил қилиш. Намуна сифатида қурилиш материалларидан нималар ясаш мумкинлигини кўрсатувчи тайёр қурилишдан фойдаланиш.

Болалар бино, иншоотни қурилиш билан олишлари учун (баланд пойдеворнинг устини қандай бекитиш, бир қисмини қандай қилиб бошқаси билан алмаштириш, текисликни қандай кенгайтириш ва шу кабилар) қурилишнинг айрим қисмларини кўрсатиш. Тарбиячи томонидан бажарилаётган қурилишнинг айрим қисмини давом эттиришни болаларга таклиф қилиш.

Қуриладиган объект ҳақида тушунча бериш, масалан, қурилишнинг ҳажмини (катта–кичиклигини) аниқлаш, бунда қурилишнинг ўйинчоқларга мос бўлишини айтиш. Болаларни ўзлари ижод қилиб қуришга ўргатиш учун зарур шароитлар ва ашёлар билан таъминланган бўлиши керак.

Қуриш-ясаш материалларининг турлари. Мактабгача тарбия муассасаларида болаларга қуриш-ясаш фаолиятини ўргатишда қурилиш материали, конструктор, қоғоздан, табиат, ташландик материалларидан ва бошқалардан фойдаланилади. Материални тури қуриш ясаш турини аниқлаб беради. Қурилиш материали – майда ва йирик-геометрик фигуралардан (куб, цилиндр, призма ва ҳоказо...) иборат.

Машғулотларда қурилиш материалларидан турли хил майда тўпламлардан фойдаланилади. Машғулот пайтида материаллар кўп бўлиши керак. Тарбиячи

қурилиш материалларидан қуриш-ясаш фаолиятини ташкил этаётган одам, ҳайвон, ўсимлик ва транспортни ифодаловчи майда ўйинчоқларни танлаши мақсадга мувофиқдир.

Мактабгача тарбия ёшидаги болалар теварак атрофдаги конкрет нарсаларни, яъни қуён учун уй, машиналар ва йуловчилар учун кўприк ясайдилар.

Ўйинчоқларни қуриш-ясашда ишлатиш катта аҳамиятга эга, ўйин фаолиятини ривожланишига катта таъсир кўрсатади. Қурилиш материалларни маълум бир шкафларда, тартиб билан сақланади.

Конструкторлар. Катта мактабгача ёшдаги болалар машғулотдан ташқари конструкторлардан (тахтали, пластмасса, металл ва керамика) фойдаланадилар. Бу тўпламлар орқали турли конструкциялар ясаш мумкин. Тарбиячи раҳбарлигида болалар оддий бирлаштириш усулидан суратлар бўйича турли хил ҳаракатли конструкциялар ясайдилар. Асосий диққат болаларни маълум қисмларини бирлаштириш малакаларини шакллантиришга қаратилади. Бунда болаларни қўлларини мускуллари иштирок этади, бу ёшда қўл мускуллари хали яхши ривожланмаган бўлади. Тарбиячи аввал конструктор йиғишни методик кўрсатмаларини ўрганади. Тарбиячи раҳбарлигида қурилиш materiali ва конструкторлар болаларга кетма-кет берилади. Катта мактабгача ёшдаги болалар машғулотдан ташқари вақтда турли хил конструкторлардан: ёғочли, пластмассали ва металлдан тайёрланган конструкторлардан фойдаланадилар. Бу тўпламлар ёрдамида қисмларнинг жойлаштирилиши анча мураккаб бўлган қурилмалар ясайдилар.

Тарбиячи раҳбарлиги остида болалар янги бирлаштириш йўлларини ва турли хил характердаги конструкцияларни расмга, чизмага қараб яратишга ўрганадилар. Бу ишларни болаларга таклиф этишдан олдин, тарбиячининг ўзи бу конструкторлар, уларга берилган методик кўрсатмалар билан яхшилаб танишиб, ўрганиб чиқиши зарур. Болаларга қурилиш материаллари ва конструкторлар тўплами ҳаммаси бирданига берилмайди, балки аста-секин, кетма-кет болаларнинг ўзлаштиришларига қараб берилади.

Кичик гуруҳларда қуриш-ясашга ўргатишнинг вазифалари.

Болаларга қурилиш материали – кубик, ғиштча, турли хил шаклдаги шакллар билан, уларнинг қандай ҳолатда жойлашганлиги (ғиштча ётибди, турибди) билан таништирилади. Бундан ташқари кубикларни горизонтал ҳолда жойлаштириш, бир-бирини устига қўйиш, дарвоза, уйча қуриш кабилар ҳам ўргатилади. Тарбиячи қурилмалар ва теваарак оламдаги таниш предметлар ўртасидаги ўхшашликни топишни болалардан сўрайди.

Болаларга асосий қурилиш материалларини (кубик, ғиштча, пластилин) фарклаш билан бирга уларни номини айтиш, катта, кичик, узун, қисқа, баланд, паст каби сўзларни маъносини тушуниб айтиш, ғиштчаларни орасини тенг масофада жойлаштириш кераклиги тушунтирилади. Болаларга 8-10 қурилмалар қуриш ўргатилади: мебель (стол, стул, диван, кроват), зинапоя, кўприк, уйча. Биринчи машғулотларда болалар олдинги гуруҳларда ясалган қуриш-ясаш ишларини қайтарадилар, сўнг болалар мебель кўрадилар. Аввал болалар алоҳида предметларни турли вариантларда, сўнг 2-3 қурилмаларни бирданига қуришни ўрганадилар (стол ва стул, диван ва ҳоказолар). Кейинги машғулотда

болалар катта уй курадилар, 3-4 кубиклардан, сўнг 6 кубик ёки ғиштчадан зинапоя курадилар. Ишнинг кейинги этапи – кўприк қуриш, 2 кичик призмадан кўприк қуриш. Дастлабки машғулотлар ғиштчаларни 1 текисда йўлакча қилиб териб чиқиш малакаларини ривожлантириш, мустаҳкамлашга қаратилади. Болалар қисқа йўлка,

кенг йўлкалар курадилар. Кейинчалик трамвай йўли қуришни болалардан талаб қилиш мумкин. Бу машғулотларнинг асосий мақсади–болаларга ғиштчаларни бир текисликда жойлаштиришга ва узун-қисқа, тор-кенг каби тушунчаларини ўргатиш. Кейинги машғулотларда болалар ғиштчаларни вертикал ҳолда жойлаштиришни ўрганадилар. Шундан кейин болаларга тарбиячи дарвозани турли вариантда ясашга ўргатади. Ғиштчалардан, кубик, пластилиндан, буларни болалар маълум кетма-кетликка асосланган ҳолда бажарадилар. Тор-кенг, баланд-паст тушунчалари дарвоза қуриш жараёнида болаларга тушунтириб борилади: кенг дарвоза – юк машинаси учун, тори эса – енгил машина учун, баланд дарвоза – катта кўғирчоқ учун, пасти эса – кичик кўғирчоқ учун мўлжалланган. Болаларга бир неча машғулот давомида мавзули равишда уйчани янги конструкцияси бериб борилади. Тарбиячи ҳар гал янги конструкцияни олдинги конструкция билан солиштиради, улар ўртасидаги

ўхшашлик ва фарқларини топади. Болаларни намунага қараб уйчани қуриш малакаси ҳосил бўлганлигини текшириш учун, намунани ўзлари мустақил тарзда қуриб беришларини тарбиячи илтимос қилади. Масалан: тарбиячи боладан худди намунада қурилган уйчани, фақат баланд қилиб қуриб беришни сўрайди. Масаланинг бу тури болаларда ақлий фаолликни янада оширади. Биринчи кичик гуруҳда тарбиячи даставвал болаларни қурилиш материаллари—куб, ғишт, билан уларнинг шакли катта-кичиклиги, текис стол юзасида турлича жойланиши (яъни, ғишт ётибди, ғишт турибди) ва унинг мустаҳкамлиги, ҳолатига боғлиқ эканлиги билан таништириб боради. Ғиштлирни кетма-кет горизонтал жойлаштириб (поезд, йўлкача) бир-бири устига қўйиш орқали оддий тўсиқлар (дарвозалар, уйларни) қуришга ўргатиб борилади. Тарбиячи болаларни ўз қурилмалари билан ҳаётдаги таниш предметлар ўртасидаги ўхшашликни топишга, аниқлашга ўргатиб боради. Иккинчи кичик гуруҳда болаларни фақатгина қурилиш қисмлари (куб, ғишт, пластина) ни билишга фарқ қилишга уларни тўғри аташга ўргатиб борилади. Масалан: катта-кичик, ўзун-қисқа, паст-баланд ғиштлирни бир биридан бир хил масофада дойра, тўғри

тўртбурчак бўйлаб (панжара) уларни энсиз томони билан қўйиб чиқишга ўргатиб борилади. Биринчи кичик гуруҳда болаларни 8-10 оддий бўлган қурилмаларни барпо этишга ўргатилади, (стол, стул, диван, кроват, минорача, кўприкча, уйча, трамвай) кабиларни қуришга ўргатилади. Дастлабки машғулотларда болалар олдинги гуруҳда бажарилган қурилмаларни қайтаддан қурдилар, сўнг мебель қуришга ўрганадилар. Олдин бу предметлар алоҳида турли хил вариантларда қурилади, сўнг болаларга биратўласига 2-3та қурилмаларни қуриш таклиф этилади. Стол, стуллар, стол ва диванлар, бу қурилмалар билан болалар ўйин ўйнашлари учун болаларга турли хил қўғирчоқлар, идишлар берилади. Кейинги машғулотларида болалар уйча, қуришлар учун 3-4 кубикдан бир-бирининг устига қўйиш 3 ёкли призма билан устини қоплаш орқали қурадилар. Сўнг кубикдан ёки ғиштлир юқорига тахлаш орқали нарвонча қурадилар. Болалар бу қурилмаларни қуриш йўллариини ўзлаштириб олишгач, улар тарбиячининг сўзи орқали қурилмаларни қуришга 2 та кубикдан пластиналар ва икки кичик уч ёкли призма ёрдамида кўприк

ўрганадилар. Тарбиячи болаларни боғча участкасида ва гуруҳ ҳовлисида машғулот жараёнида ўрганган қурилмаларни кўриб, улар билан ўйинлар ўйнашга нисбатан қизиқиш уйғотиш керак. Иккинчи кичик гуруҳда дастлаб биринчи кичик гуруҳда олган билим ва малакалари мустаҳкамланади. Болалар кенг ва тор йўлкачаларни, ғиштларни қаторасига текисликда жойлаштириш орқали қурадилар. Кейинчалик поезд учун ҳар бир бола калта йўлкачани, ҳаммаси бир бўлиб поезд йўлини қурадилар. Бу машғулотлардан мақсад болаларни ғиштчаларни тартибли қилиб бир-бирига улашга ёки бирлаштиришга уларнинг фазовий белгиларини тўғри аташга узун қисқа, кенг-торлигини ўрганадилар. Кейинги 2-3 та машғулотларда болаларни ғиштларни бир-бирига зич ёки маълум бир ораликда вертикал жойлаштиришга ўрганадилар. Бунда ғиштларни узунасига ёки энсиз қисқа томони билан жойлаштиришга ўрганадилар. Масалан: шу мақсадда болалар ўз ҳайвонлари ўрдакча, кучукча учун панжаралар қурадилар. Кейинги машғулотларда болалар дарвозаларнинг турли вариантлари билан танишадилар. Буларни куб ва пластиналардан қурадилар. Тарбиячи болаларни кенг ва тор ҳақидаги тушунчаларни эгаллашлари учун, юк машинаси учун кенг дарвоза енгил машина учун тор дарвозалар қуришни таклиф этади. Битта қурилма қисмларни ўзгартириш орқали унинг қурилиш йўллариини ўзгартириш мумкинлигини болалаларга тушунтириш мақсадида тарбиячи бир нечта машғулотлар уюштиради. Ҳар бир машғулотда қатъий сисмавзу асосида янги қуриш конструкцияси билан таништирилади ва уни эски конструкция билан солиштирилиб, улар орасидаги фарқ аниқлаштирилади. Болалар тарбиячининг намунасига қараб қуришни ўзлаштириб олишгач, тарбиячи болалар олдига худди шундай уйча аммо баландроқ ёки узунроқ қилиб қуришни таклиф этиши мумкин. Аввало, тарбиячи шу конструкцияни сақлаб қолиб, фақатгина уни узунроқ ёки баландроқ қилиб қуриш йўллариини олдиндан тушунтириб беради. Бу эса болаларни ақлий фаоллигини ўсишга олиб келади. Биринчи ва иккинчи кичик гуруҳда болаларни қуришга ўргатишда кублар, ғиштлар, пластина ва уч ёқли призмалар тўпламидан иборат қурилиш тўпламларидан фойдаланадилар. Йил давомида тарбиячи биринчи кичик гуруҳда тўртта олтитадан бўлиб машғулотларни уюштиради. Аста-секин гуруҳчалар сони кўпайтирилади, йилнинг иккинчи ярмидан бошлаб бутун гуруҳ болалари билан ўтказилади. Кичик гуруҳ болаларини қуришга ўргатишда турлича методлардан фойдаланилади. Болаларни нимани қуриш ва қандай қуриш кераклиги билан таништирилади. Шу мақсадда тарбиячининг қуриш намунасидан қуриш йўллариини кўрсатиш ва тўғри тушунтириш жараёни билан биргаликда фойдаланилади. Болаларни у ёки бу қурилмани қуришда ўргатишдан олдин тарбиячи болаларни ўша предмет, унинг қисмари билан уларнинг амалий

белгилари билан таништириб борилади. Масалан: тарбиячи сайр вақтида болалар билан арғимчоқни кузатади, у икки қисмдан иборат: биринчи қисм зинапоя, яъни болаларнинг тепасига чиқишлари учун, иккинчи қисми эса тушиши учун сирғалувчи қисми. Бундай мақсад сари кўриб чиқишлар, уюштиришлар ёрдамида болалар бу нарсаларни ўз қурилмаларида ижобий ҳал қилишларига ёрдам беради. Тарбиячи болаларни қуришга ўргатишда ўз намуналарини кўриб таҳлил қилиб чиқади. Олдин намуна яхшилаб кўриб чиқилади, бутун бир ҳолда, сўнг эса уларни қисмма-қисм кўриб чиқилади. Масалан: уйча деворлари, тўсиқлари ва томи. Сўнг уларнинг шакллари ва бири-бирига нисбатан жойланишлари кўриб чиқилади. Сўнг ҳар бир қисмнинг қайси қисмлардан қурилганликлари кўриб чиқилади. Масалан: уйчанинг томи, қаторма-қатор қуйилган призмалардан иборат ва ҳ.з.

Намунанинг бундай тартибда кўриб чиқиш, қурилмани бундай бунёд этишда кетма-кетликка риоя қилишга ёрдам бериб, болалар учун ҳам қуриш яшаш жараёнини анча осонлаштиради. Тарбиячи болаларни қуриш яшашнинг техник усулларига ўргатишда, болаларни ўзлари мустақил равишда ҳаракат қилишлари учун қуриш яшашнинг хилма-хил вариантларидан ва уни қуришнинг турли йўлларида фойдаланишга ўргатиб борилади. Бу вақтда тарбиячи репродуктив ва эвристик методлардан биргаликда фойдаланади ёки қўллайди. Ҳар бир машғулот охирида тарбиячи болаларни ўзи қурган ишларини ёки қурилмалари билан ўйин ўйнашлари учун икки-уч минут ажратиб берилади бу эса болаларда ўйин жараёнига нисбатан қизиқишни уйғотади, унда фойдаланадиган ўйинчоқлар эса болаларни қуриш-яшашга чалғитмай, балки қуриш яшашга нисбатан қизиқиш ҳавас пайдо қилади. Тарбиячи болаларни қурилиш материаллари қисмлари номини фақатгина машғулотларда эмас, балки машғулотдан кейин уларни йиғиб қўйиш жараёнида ҳам бу нарсани ҳам амалга оширади. Масалан: қурилмаларни йиғиб терганда, олдин кублар, сўнг пластиналарни ва болалар қуриш-яшаш жараёнида шеър, қўшиқлардан, эртаклар мазмунидан эртагида улар мебель қуришда фойдаланиш болалар қурилиш ишларини яна ҳам қизиқарли бўлишига олиб келади. Шунингдек, қуриш-яшаш жараёнида баъзи болаларга саволларни амалий ҳаракат

орқали бериш мумкин. Агарда кўнгилли болалар вазифани бажаришга қийналсалар ёки билмаса унда тарбиячи қайтатдан тушунтириб беради. Болалар ишларини таҳлил қилишда фақатгина болалар ишларидан тоза ва туғрилиги кўрсатиб ўтилмай балки барча жараён, яъни, намуна қандай кўриб чиқишлиги материал

қандай танланганлиги айрим ҳаракатлар қандай бажарилганлиги ҳақида тарбиячи гапириб ўтади. Ҳар бир машғулотдан сўнг тарбиячи болаларга қурилмани қандай жой-жойига тахлашни, қандай иш қўйишни мавзули равишда кўрсатиб беради. Қуриш-ясашнинг оддий қурилмаларини ясашда болалар техник малакаларга эга бўладилар;

Йилнинг бошида кичик гуруҳда ўтилган мавзуларни такрорловчи машғулотлар ўтказилади. Масалан: Дарбоза қуриш (кенг-тор, баланд), мебель, ўйинчоқларни катталигига қараб гараж қуриш. Тарбиячи гараж қуриб кўрсатишдан аввал болаларга машинани катта-кичиклигига эътибор беришни илтимос қилади. Юк машинаси учун катта гараж, енгил машина учун кичик гараж қуриш керак. Кейинги машғулотларда болалар тарбиячини кўрсатмаси ва намунаси асосида кўприк, автобус, юк машинасини кўра бошлайдилар. Шунда болалар цилиндр билан, ундан қурилмада қандай фойдаланиш кераклиги билан танишадилар. Ҳар бир қурилмани ўрганиш учун бир нечта машғулотлар ўтказилади. Дастлабки машғулотларда болалар намуна бўйича, кейингиларида эса мустақил қуришни ўрганадилар. Масалан: Болалар намуна бўйича кўприк қуришни ўрганиб бўлганларидан сўнг, уларга мустақил тарзда баланд, кенг кўприк қуриш таклиф этилади. Бунда болалар ўзлари қурилиш материали танлаб, кўприкни конструкциясини ўйлаб топадилар. Ҳар бир мавзу, конструкция борган сари мураккаблашиб боради. Ҳар бир машғулот тарбиячи раҳбарлигида олиб борилади, баъзи бир вариантларни болалар ўзлари мустақил бажарадилар, шу орқали болаларда мустақил фикрлаш малакаси ривожланади.

Йилнинг иккинчи ярмида болалар ўз ўйлаган, истаган нарсаларини яшашлари мумкин. Бундан мақсад ҳосил бўлган малакаларни мустаҳкамлаш, мустақил фикрлашга ўргатиш ва ўйлаган нарсаларини ижодларида қўллашга ўргатиш. Биринчи ва иккинчи кичик гуруҳларда қуриш-ясашга ўргатишнинг метод ва усуллари. Биринчи ва иккинчи кичик гуруҳларда кубиклар, ғиштчалар, пластилин, призмалардан фойдаланилади. Йил бошида тарбиячи 4-6 нафар болалар гуруҳи ташкил қилади. Секин-аста гуруҳлар сони кўпайиб боради, йилнинг 2 ярмида эса машғулотлар бутун гуруҳ билан биргаликда

олиб борилади. Кичик гуруҳда куриш-ясашга ўргатишда тарбиячи турли методлардан фойдаланади. Асосий методлар инновацион-рецептив ва репродуктив методлардир. Болаларга нимани, қандай яшаш кераклигини тушунтирилади, тарбиячи болаларга намуна кўрсатиб, тўла тушунча беради. Ўргатишдан аввал тарбиячи тасвирланадиган предметни яхлит ўзини, унинг қисмларини болаларга тўлалигича кўрсатиб тушунтирилади. Болалар предметни кузатишлари асосида ўз қурилмаларини кўрадилар.

Масалан: Тарбиячи сайр вақтида болаларга аввал зинапоядан тепаликка кўтарилиб, сўнг сирпаниб тушиш кераклигини айтади. Машғулоти бошида намуна яхлитлигича кўрсатилади. Сўнг намунани қисмлари, унинг шакли қандай, жойлашганлиги тушунтирилади. (Уйнинг– девори, томонлари, томи ва ҳоказо) Тарбиячининг бундай тушунтириши болалар ишини анча осонлаштиради. Болалар олган билимлари асосида ўз қурилмаларини мустақил тарзда яшай олишлари керак. Шунинг учун бирор бир қурилмани турли хил

вариантларда кўриб кўрсатиш лозим. Ҳар бир машғулоти якунида тарбиячи болаларга бу қурилма билан қандай ўйнаш мумкинлигини кўрсатади. (2-3 мин) Бу пайтда болаларда ўйин фаолиятига қизиқиш уйғонади. Бу ўйин фаолияти болаларни куриш-ясаш жараёнидан чалғитади, лекин

кичик гуруҳда бу янада қизиқарли ўтиши учун тарбиячи болалар билан ишлаганда эртақ парчалари, топишмоқ шеърлардан кенг фойдаланиши лозим. Бу тарбиячининг маҳоратига боғлиқ. Тарбиячи куриш-ясаш жараёнида болаларни ишларини тўғри бажаришларини, материалдан тўғри фойдаланишларини кузатиб боради. Агар тарбиячи болаларни бирон бир хатоларини кўрса, у пайтда қайтадан тушунтириб, кўрсатиб бериши мумкин. Болаларни иш фаолиятини таҳлил қилганда тарбиячи фақатгина натижаларнигина эмас, балки болалар намунани қандай кўзатганликлари, материални танлаб, бажара олишларини ҳам ҳисобга олади. Машғулоти якунида педагог болаларга қурилиш материалларини йиғиб жойига жойлашни ҳам кўрсатиб беради.

Ўрта гуруҳларда куриш-ясашга ўргатишнинг вазифалари. Ўрта гуруҳда болаларга таниш бўлган қисмларни (кубик, ғиштча, пластилин) номлаш билан бирга, уни бир-биридан фарқлашга ҳам ўргатилади. Болалар

қурилмаларни мустақил таҳлил қилишни ўрганадилар: унинг асосий қисмларини ажратиш, уни катта кичиклиги, тузилишини фарқлаш, нарсаларни қандай жойлашганлигини ўрганадилар. Болалар кичик гуруҳда тарбиячини намунаси асосида кўрган бўлсалар, ўрта гуруҳда эса, мавзунини

номланиши, ўзлари ўйлаганлари бўйича қурадилар. Шунинг учун болалар диққати қурилмани олдиндан режалаштириб, унга керакли бўлган шаклларни танлашга қаратилади. Ўрта гуруҳда қуриш ясаш предметларини фарқлаш, уларни хусусияти билан танишиш, шу хусусиятига асосланиб предметларни гуруҳларга ажратишни ўрганадилар.

Қурилмаларни қуриш ишнинг кетма-кетлигини режалаштиришга болаларни олдиндан қисмларни шаклига, катта-кичиклигига ва мустаҳкамлигига қараб танлашга ўргатилиб борилади. Буларни қуриш жараёнида болалар цилиндр номини тўғри айтишга уни ўз ўрнида тўғри фойдаланишга ўрганадилар.

Болаларнинг ҳар бир конструкциясини ўзлаштириб олишлари учун бир неча машғулот ўтказилади. Биринчисида болалар намунага қараб қуришга ўрганадилар, кейинги машғулотларда эса, бу намунани ўзлари мустақил ҳал қилишга яъни конструктив масалани ҳал қилишга ўрганадилар. Масалан: болалар намуна асосида кўпроқ, қуришни ўрганиб олишгач, масалан, кўприкнинг таянч қисмини, кўприк қуриламларини ва машиналар учун пластик қисми, яъни тушувчи қисмини билиб олишгач, уни қуриш учун қандай қисмлардан фойдаланиш кераклигини ўргатиш орқали болаларга шу усулда кўприк, аммо баланд ёки кенг кўприк қуриш тавсия этилади. Кейинчалик, болалар ўзларида бор бўлган қурилиш материалларидан кенг фойдаланиб, ўзлари янги кўприк конструкциясини ўйлаб топадилар. Тарбиячининг раҳбарлигида болалар битта конструкцияни бир неча мураккаблашган кўринишларда қуришга ўрганадилар. Бу эса болаларда қуришнинг турли йўллари ҳақидаги тасаввурларини шакллантиради, фикрлаш қобилиятларини ўстиради.

Йилнинг иккинчи ярмидан бошлаб болаларга юқоридаги вазифалардан ташқари, болаларга ўз ихтиёрлари бўйича қуриш ясашлар берилади. Бу ихтиёрий қуриш машғулотлари давомида болалар қуриш бўйича олган билим

малакалари ривожланади, мустақиллик ва ташаббускорликлар ўсади. Ўз мақсадларини ва қуриш яшаш ишларида амалга ошириш ўқувлари шаклланади. Машғулотларини уюштирганда турли-туман майда ўйинчоқлардан (одамлар, ҳайвонлар, ўсимликлар, транспорт) фойдаланадилар. Бу эса болалар қурилиш ўйинларини янада бойитади, уни мақсад сари йўналтиради ва ўйин фаолиятларини янада ривожланишига олиб келади. Қурилиш материаллари алоҳида-алоҳида бўлакчаларга ёки бўлимларга ажратилган шкафларда сақланиши мумкин. Ҳар бир қурилиш материалларининг тури бир-биридан алоҳида сақланади, тузилишига, яъни шаклига қараб, чунки болалар ўзлари тезда ва осонликча керак қурилиш материалларини ажратиб оладилар ва ҳар бир шаклни тезроқ, ўзлаштириб олишларига ёрдам беради.

Йилнинг иккинчи ярмидан “Шаҳарча” мазмунли тўпламидан фойдаланилади, бу набор призма, кубик ва дарахт силуетларидан иборат. Тарбиячи болаларга янги билим бераётганда, болаларга иллюстрацияни кўрсатиб, унинг асосий қисмларини ажратиб кўрсатади. Намунани кузатиш пайтида тарбиячи болаларга улар ўртасидаги фарқ, ўхшашликни тушунтириб беради. Болаларни таҳлил қилишга жалб қилиш лозим, қурилма нимадан

иборат, унинг қисмлари қайси қисмлардан иборатлиги сўралади. Тарбиячи агар болалар хато қилса тўғрилайди, қийналса йўлланма беради. Тарбиячи болаларга кўприк конструкциясини ўйлаб топиш вазифасини бераётганда болалар билан

қисқа суҳбат ўтказади: кўприкни асосий қисмлари нимадан иборатлиги эслатиб ўтилади. Мавжуд материалдан қурилма учун керакли бўлган қисмларни танлаб олиш таклиф этилади.

Қуриш-яшаш машғулотида болаларга таниш бўлган материаллар стол устига қўйилади, уни ёнига турли хил майда ўйинчоқлар: қўғирчоқ, ҳайвон, транспорт териб қўйилади. Машғулотни бошида тарбиячи болаларни нима ясамоқчи эканликларини, ким учун, қандай материалдан фойдаланишларини билиб олади. Бунинг учун болалар керакли материални танлаб олиб, кейин қуришни бошлашлари лозим. Тарбиячи болалар ишини кузатиб, уларга ёрдам беради, рағбатлантиради. Болаларни ўзлари ўйлаб топган қурилмаларни асосан таҳлил қилинади. Болаларни қуриш-яшашга ўргатишда тарбиячи ҳар бир болага берилган вазифани мустақил бажаришга имконият берилади.

Катта гуруҳларда қуриш-ясашга ўргатишнинг вазифалари. Катта гуруҳда предметни таҳлил қилиш уларни характерли, белгиларини солиштиришга ўргатиб борилади. Бу гуруҳда ўргатиш фаолиятининг оддий элементлари катта аҳамиятга эга; яъни вазифанинг тушуниши уларни мустақил бажариши. Болаларга сўзлаб бериш орқали қуриш-ясашга ўргатади. Тарбиячи болаларга ўз сўзлари орқали мавзунини расм, иллюстрациялар кўрсатиб тушунтириб беради. Асосий диққат болаларни ўз ўйлаганлари бўйича ишлашга қаратилади. Болаларда қурилмаларни мустақам қуриш ғишчаларидан устунча қуриш каби янги малакалар шаклланади. Жамоа қурилмаларни қуришда (ҳайвонот боғи, кўча, болалар боғчаси) болалар бир бирлари билан бирга бажаради. Юқоридаги малакаларни болалар турли қурилмаларни ясашда эгаллаб борадилар. Баъзи қисмларни алмаштириб ясаш учун турли мавзулар танланади: уйлар, транспорт, кўприк. Бу пайтда тарбиячи мавзунини номлашни болаларга айтади. Шундан сўнг тарбиячи тайёр қурилмани болаларга кўрсатиб, худди шундай бажаришлари кераклигини айтади. Бундай машғулотларда болалар бор бўлган материаллардан мустақил равишда конструктив вазифаларни бажаришни ўрганадилар. Болаларда олдиндан, қуриладиган материални ориентирлаш малакасини шакллантириш унинг деворчалар қуриш-ясаш машғулотларини ўтказиш мумкин. Дастлабки машғулотларда болаларга оддий вазифа, яъни деворни наъмуна орқали қуриш вазифаси берилади. Тарбиячи устунчаларни қуриш, сўнг ғишталарни тўғри жойлаштиришни кўрсатади. Кейинги машғулотда эса болалар 2 уй қурадилар. Бу вазифа наъмунасиз бажаради. Вазифани шу тариқа берилиши ва унинг аста-секин мураккаблаштириб бориш болаларни кейинги бўладиган фаолиятга тайёрлаб беради. «Тепалик қуриш» машғулотларда болалар аввал тарбиячинини наъмунасини кўриб, тепаликни баландлигини белгилаб оладилар. Шундан сўнг бу тепаликдан коптокчани думалатиб кўрадилар. Тарбиячи болаларга тепаликни баланд, пастликка кўра коптокчаларни тезва секин думалатишни тушунтириб беради. Болаларга топшириқ берилади, яъни баланд тепалик ва паст тепалик қуриш. Бу машғулотдан болалар коптокчани тез ёки секин думалатиш тепаликни баланд пастликка боғлиқлигини аниқлайдилар, яъни баланд тепаликдан копток тез думалайди, паст тепаликдан эса секин думалайди. Бундай машғулотлар болаларни мустақил фикрлаш қобилиятини ўстиради.

Катта гуруҳларда қурилиш материалларидан, наборларидан фойдаланиш мумкин. Болалар намуна орқали тасвирлайдилар, тарбиячи тушунтиради, сайрда мақсадга қаратилган кузатишлар олиб боришади. Тарбиячи бу методлар ёрдамида болаларда мустақилликни ривожлантиради. Сўзлашув усули ҳам болаларда фаоллик, мустақилликни ўстиради. Тарбиячи мавзу номини айтиб

намунани кўрсатади (кема). Болалар моделни кузатиб топшириқни бажарадилар. Тарбиячи эса олдиндан бир қанча қисмларни тўплайди ва уларни болалар олдинга қўяди. Топшириқни бажараётганда тарбиячи болаларга саволлар бериб, болаларни мустақил фаолиятга ундайди. Тарбиячи болаларга гапириб беришини ўргатгандагина улар ўзлари ўйлаганлари бўйича қурилмаларни қуришлари мумкин. Қурилмаларни таҳлил қилаётганда шуни кўрсатиб ўтиш керакки, бир предметни турлича қилиб қуриш мумкин.

Мактабга тайёрлов гуруҳларда қуриш-ясашга ўргатишнинг вазифалари. Тайёрлов гуруҳда болаларга предметни умумий ва индивидуал хусусиятларини ажратишга ўрнатади. Болалар нарсаларнинг қисмларини пропорциясини, симметриясини аниқ чамалашга, нарсаларни чиройли безашни ўргатадилар. Бу ёшдаги болалар олдиндан кўрмоқчи бўлган нарсаларини тасаввур қилиб, уни қандай тузилишини гапириб бера олишлари керак, бунинг учун қандай материални танлаб, ишни қандай бажарилишини билишлари лозим. Тарбиячи болаларга комплекс нарсаларни коллектив бўлиб қуришни, гуруҳ билан қуришни ўргатиб боради. Болалар бундан ташқари мавзунини аниқлаб, керакли материаллар танлаш, бир-бирлари билан маслаҳатлашиб бирга фикрлаб қуришни ўргатадилар. Тайёрлов гуруҳ тарбияланувчилари берилган топшириқ бўйича, расмлар орқали мураккаб бўлган турли нарсаларни ясайдилар. Қуриш - ясаш жараёнида предметлар шакли орасида боғлиқликни ўрганиш, уларни қўлланилиши алоҳида қисмларни катта-кичиклиги, конструкциясини болалар эгаллаб борадилар. Тайёрлов гуруҳда болалар транспортнинг турлари билан, бинолар билан танишиш катта аҳамиятга эга. Педагог асосий диққатини бинокорларни нима учун қўлланилишга (айтилади) қаратади. Болалар олган билимларини ўз ишларида қўллайдилар. Тайёрлов гуруҳда болалар предмет шакли ўртасидаги боғлиқликни ўргатадилар. Тарбиячи машғулот ўтишдан аввал болаларни транспортни тури билан таништиради. Бундан ташқари болалар кемаларни турлари билан ҳам таништиради: катта ва кичик, юк, ҳарбий, пассажир кемалари. Тарбиячи кемаларни турларини солиштириб болаларга тушунтиради; тез юрар кемалар, узун ингичга асосга эга, юк кемаси-кенг асосли, пассажир кемаси ҳарбий кемага қараганда кенг бўлади. Биринчи машғулотда болалар ҳарбий кема, кейингисида пассажир кемасини ясайдилар. Шу чизма асосида “шаҳар транспорти” мавзусида машғулот ўтказилади. Кузатиш пайтида болаларда шаҳар транспортининг турли-туманлиги ҳақида тасаввури ривожланади. Тарбиячи транспортнинг ҳар бир турини нима учун қўлланилиши таъкидлаб ўтади. Кейинчалик болаларда предметнинг қўлланилишига кўра конструкциясини ажратиш, конструкцияни ва предметнинг алоҳида қисмларининг катта кичиклигини аниқлаш малакаси шаклланади. Бу вазифани кўприк қуриш

жараёнида ҳал қилиш мумкин. Болалар бир нечта конструкцияси билан танишадилар ва қуйидаги фикрга келадилар: Қурилмаларнинг ўлчами, уларнинг қўлланилиши бўйича аниқланади. Кемалар қатнайдиған кенг ва чуқур дарёга баланд ва кенг кўприк қурилади. Кўприкнинг тепа қисмида транспорт ва йўловчилар учун йўлаклар қурилади. Биринчи машғулотда тарбиячи болаларга йўловчилар учун ва транспорт учун кўприк қуришни таклиф қилади. Иккинчи машғулотда болалар, ҳам йўловчи ҳам транспорт учун умумий кўприк қурадилар. Учинчи машғулотда эса болаларни ўзлари мустақил конструкция ўйлаб, уни нима учун қўлланилишини тушунтириб берадилар. Тайёрлов гуруҳда болаларда турли бинолар ҳақида тушунча бўлади: кўп қаватли бино, театр, вокзал, эртақ-уйчалар.

Педагог асосан болалар диққатини фазовий жойлаштириш, қурилмаларини фазовий жойлаштиришга қаратади. «Кўча, шаҳар майдонларни қуриш» мавзунини ўтишдан аввал педагог болаларни шаҳар бўйлаб экскурсияга олиб боради ва болалар диққатини шаҳарни қурилиши ва эстетик тузилишига қаратади. Машғулотда болаларни гуруҳчаларга бўлиб, ҳар бир гуруҳга бирор бир майдон, кўчалари қуриш топширилади. Болалар турли биноларни қураётганларида уларда предметнинг асосий қисмларини ва

таниш бўлган геометрик шаклларни ажратиш малакаси шаклланиб боради. Кинотеатрга экскурсиядан сўнг болалар томошабинлар зали, фойега кириш қисмини куб, призма, ярим доира шаклига эга эканлигини кўрадилар ва ўзлари кинотеатр қурганларида шу нарсаларга эътибор берадилар. Тарбиячи томошабинлар зали ва фойени қурилиш усулини кўрсатиб беради. Болалар жамоа бўлиб бирга турли мавзуларда нарсалар қурадилар (кўчалар, темир йўллар, вокзал, ҳайвонот боғлари, кинотеатрлар ва ҳоказо).

Тайёрлов гуруҳ болалари асосан қуриш-яшашнинг қуйидаги усулидан фойдаланадилар, яъни тарбиячининг топшириғи бўйича бола ўз тасаввурига таянган ҳолда расм, фото расмлардан фойдаланади. Кўпгина қурилма мавзуси берилади. Катта гуруҳга қараганда бу гуруҳга бериладиган шартлар мураккабдир. Намуналар кўпинча расм, фото расм бўлиб, бу расмда болалар ишлатилмайдиган қурилиш материалдан қурилган қурилмалар акс этган бўлади. Баъзида тарбиячинини ўзи ясаган нарсани намуна сифатида кўрсатиш мумкин. Лекин бу усул бу ёшдаги болаларга тўғри келмайди. Тарбиячи

топшириқни тушунтираётганда қуриш-ясашни янги усулини қисман кўрсатиб ўтади. Тайёрлов гуруҳида экскурсия ва суҳбатлар болаларни қуриш-ясаш объектларини тасаввурларини қилишларига ёрдам беради. Ҳар бир экскурсия болаларни кейинги машғулотга тайёргарлигини оширишга қаратади.

Фотогалерея бўйлаб сайрда тарбиячи асосий диққатни майдон, кўчаларни тузилишини, биноларни чиройли қурилганлигига қаратади. Бирор бир майдонни тарбиячи болалар билан фазовий жойланишини, биноларни таҳлил қилади. Машғулотда эса топшириқни тушунтириб, болалар билимини фаоллаштиради. Машғулотни бошида ўтказиладиган суҳбатлар - болалар билимини фаоллаштиради. Тарбиячи кўприк қураётганида болаларга эслатиб ўтилади: кўприклар ҳар хил бўлади. Йўловчилар учун ва транспорт учун ҳам кўприклар. Машғулотни бошида, кинотеатр қуришда тарбиячи суҳбатида бинонинг асосий қисми томошабинлар зали, фойени ажратади, унинг асосий шакли, фазовий жойланишини аниқлайди. Агар машғулот бошқа бўлса-тарбиячи болалардан ўйлаган қурилмаларини, унинг нима учун қўлланиши танланган материаллар ҳақида гапириб беришни илтимос қилади.

Назорат саволлари

1. Қуриш-ясаш машғулотларини бола ривожланишидаги аҳамияти ҳақида маълумот беринг.
2. Кичик гуруҳларда қуриш-ясашга ўргатишнинг вазифалари ҳақида маълумот беринг.
3. Ўрта гуруҳларда қуриш-ясашга ўргатишнинг вазифалари ҳақида маълумот беринг.
4. Катта гуруҳларда қуриш-ясашга ўргатишнинг вазифалари ҳақида маълумот беринг.
5. Мактабга тайёрлов гуруҳларда қуриш-ясашга ўргатишнинг вазифалари ҳақида маълумот беринг.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Такмиллаштирилган “Болажон” таянч дастури. Т.: 2016.
2. Мактабгача таълимга қўйиладиган давлат талаблари. Т.: 2017
3. “Билимдон” дастури. Т.: 2014
4. Амирова. Г.А., Сулаймонов А.П., Джураева Б .Р. Мактабгача таълим муассасаларда аппликация машғулотлари. Т., 2014.
5. Д.Т Сабирова. Мактабгача ёшдаги болаларда тасвирий саводхонлик элементларини шакллантириш. (13.00.01.-Педагогика назарияси ва тарихи ихтисослиги бўйича ёзилган диссертациянинг автореферати). Т.2007
6. “Бола шахсини ривожланишининг долзарб муаммолари”. Халқаро илмий – амалий анжуманининг теъзис ва мақолалар тўплами. 2008 йил.

7. Джалалова Д.Х. Основные тенденции развития современной японской школы. Автореферат дис.к.п.н. 2004.
8. Титов В.А. Педагогика зарубежных стран (сравнительная педагогика). А-Приор, 2010.
9. Ишмухамедов Р., ва бошқ. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2008.
10. Хасанова Ш.Т. Эстетик тарбия методикаси. Маърузалар матни Низомий номли ТДПУ., 2014.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

**1-амалий машғулот: Тасвирий
фаолият машғулотларини ўтказиш
технологиялари. (2 соат)**

Ишнинг мақсади.

Мактабгача таълим муассасаларида тасвирий фаолият билан таништириш машғулотларини ўтказишнинг ўзига хос хусусиятлари билан таништириш. Мактабгача таълим муассасаларида болаларни тасвирий фаолият билан таништириш орқали меҳнатсеварлик, мустақиллик кўникмаларини шакллантиришда турли шакл, усул ва воситалардан фойдаланиш.

Ҳар бир болани ҳаётда, давлатимизнинг моддий ва маънавий ривожланишида фаол иштирок этадиган қилиб тайёрлаш учун унга фақат билим бериб тарбиялашгина камлик қилади, унинг шахсий қобилиятини ривожлантириш, янгилик яратишни ўргатиш, гўзаллик қонуни бўйича яшаш ва ижод қилишни шакллантириш лозим. Ҳаёт гўзаллигини кўришга интилиш инсонни олижаноб қилиб тарбиялайди, унинг кундалик ишини эстетик роҳат-фароғат манбаига айлантиради. Болалар кўнглида гўзаллик ва юксак ғоялар ҳиссини уйғотишга даъват этишда тасвирий фаолиятнинг ўрни ғоят каттадир.

“Болажон” таянч дастурида катта ёшдаги болаларда меҳнатсеварлик, мустақиллик, меҳнати натижасидан қониқиш сифатларини шакллантириш, ҳунармандчиликка қизиқтириш, халқ амалий санъати турлари билан таништириш таъкидлаб ўтилган.

Тасвирий фаолияти бўйича ишни маълум бир вақтга режалаштиришда, шу даврда фаолиятнинг бошқа турлари бўйича ҳам амалга ошириладиган таълим-тарбиявий ишларни ҳам назарда тутмоқ лозим. Тасвирий фаолияти бўйича машғулотларни режалаштиришда, албатта тасвирий фаолият машғулотлари ўртасида ўзаро боғлиқликни ҳам ҳисобга олмоқ зарурдир.

Тасвирий фаолиятнинг ҳар бир тури ўзига ҳос вазифаларни ҳал этади, аммо қандай бўлсада, уларни бир йўналиш, мақсад бўйича (теварак-атроф ҳаётни хилма-хил ўзига ҳос кўринишларида тасвирий) бирлашадилар.

Мактабгача таълим муассасаларида тасвирий фаолият билан таништириш орқали болаларда меҳнатсеварлик, кўникмаларини шакллантиришда турли шакл, усул ва воситалар ёрдамидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Масалан, кўргазмали метод орқали расмлар, касблар билан таништирилади. Оғзаки методларга тарбиячининг болалар билан ва болаларнинг ўзаро суҳбатлари киради. Амалий методда болалар ўзлаштирилган билимларини турли ўйинлар орқали мустаҳкамлайдилар. Бу усуллар орқали машғулотларни ранг-баранг ҳамда қизиқарли ташкил этилади. Шунингдек, меҳнат билан таништириш орқали болаларда меҳнатсеварлик кўникмаларини шакллантиришга йўналтирилган педагогик фаолиятнинг узлуксиз, изчил, мақсадга мувофиқ ташкил этилиши ҳам тарбияланувчиларнинг машғулотлар жараёнида фаол иштирок этишларини таъминлайди.

Мактабгача таълим муассасаларида тасвирий фаолият машғулотларида болалар билим ва кўникмаларини шакллантириш қуйидаги шартларга кўра амалга оширилади:

✚ машғулотларни ташкил этишда мақсадни аниқ белгилаш (аниқ мақсад асосида машғулотларнинг ташкил этилиши ўз навбатида вазифаларнинг тўғри белгиланиши, машғулот жараёнининг умумий ҳолатини олдиндан башоратлай олиш натижаларнинг тахминий бўлса-да, белгилаб олиниши учун шароит яратади);

✚ машғулотларни пухта режа ёки лойиҳа асосида ташкил этиш (ушбу ҳолат аниқ мақсад негизида хусусий мақсадларни аниқлаш, машғулот жараёнининг умумий даври ҳамда босқичларида амалга оширилиши талаб этилувчи вазифаларнинг мавжуд вазиятга мувофиқлигини назорат қилиб бориш, машғулот жараёнида юзага келган муаммоларни бартараф этиш чоратадбирларини кўриш, ҳар бир босқичнинг ягона тизим мазмунига мувофиқ келишига эришиш борасида имконият яратади);

✚ машғулотлар режасини ишлаб чиқишда тарбияланувчиларнинг хоҳиш-истаклари, қизиқишлари ва эҳтиёжларини инобатга олиш (назарда тутилаётган ҳолат мактабгача таълим муассасалари тарбияланувчиларини

машғулотларга жалб этиш, уларнинг машғулотлар жараёнида фаоллик кўрсатишларига эришишни кафолатлайди);

✚ машғулотлар жараёнида ҳар бир тарбияланувчига нисбатан уларнинг психологик ҳамда физиологик хусусиятларини эътиборга олиш асосида индивидуал ёндашиш (қайд этилган ҳолат тарбияланувчиларнинг машғулотлар жараёнида руҳан ва жисмонан толиқиб қолишларининг олдини олади, ҳар бир тарбияланувчига унинг ички имкониятларига мос келувчи топшириқларнинг берилишини таъминлайди);

✚ машғулот жараёнида ушбу жараённинг асосий субъектлари бўлган тарбияланувчилар шахсининг ҳурмат қилиниши, ҳар қандай кўринишдаги фаолликларини рағбатлантирилиб борилишига эришиш (мазкур ўринда рағбатлантириш усуллари сифатида маънавий рағбатлантиришга алоҳида эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ. Зеро, мактабгача тарбия ёши болаларининг психологик хусусиятига кўра улар ўзларининг энг оддий хатти-ҳаракатларига нисбатан ҳам атрофдагилар эътибор беришларини, қўллаб-қувватлашларини истайдилар. Атрофдагилар томонидан болаларнинг жуда оддий даражада бўлса-да, динамик хусусиятга эга хатти-ҳаракатларининг “Жуда соз”, “Баракалла”, “Буни уддалай оласан деб кутгандим, янглишмаган эканман”, “Берилган топшириқни сифатли қилиб бажаришингга ишонаман”, “Жуда сифатли бажарилибди” каби олқишлар ёрдамида рағбатлантирилиб бориши уларнинг машғулотларга бўлган ёндашувларини кескин даражада ижобий аҳамият касб этишига олиб келади. Болада тарбиячи томонидан берилаётган топшириқни ўз вақтида, сифатли бажарилишига нисбатан масъулиятли ёндашувни қарор топтиради, шунингдек, талаб этилаётган қоидаларга қатъий амал қилиш кўникмалари шаклланади).

✚ машғулотлар жараёнининг оддийдан мураккабга томон ривожланиб боришига эришиш самарали натижаларга эришиш имконини беради. Тасвирий фаолият билан таништириш мазмуни билан боғлиқ бўлган билимлар атроф-оламда болалар фаолиятини ва уларнинг ўзини тута билишини, интизомини бошқариб туради ва мақсад сари йўналтиради. Инсон қайси соҳада ишламасин, у адабиётчи, географ ёки химикми, у нафосат ва гўзалликларни кўра олиши ва тушуна олиши керак.

Мақтабгача таълим муассасасида тасвирий фаолияти бўйича ишларни режалаштиришда асосий тамойил – бу тасвирий фаолиятини таълим тарбиявий ишнинг энг муҳим бўлимларидан бири сифатида қараш ҳисобланади.

Тасвирий фаолияти турлари – расм чизиш, лой билан ишлаш, аппликация ўзига хос тасвирий техникасига эгадир. Тасвирий фаолияти бўйича ишни режалаштиришда тарбиячи албатта ҳар бир турдаги машғулотлар сонига

қатъий риоя қилиш лозим. Тасвирий фаолияти бўйича машғулотларни режалаштириш, юқоридагилардан ташқари машғулот қандай материаллари билан ўтказилса, мақсадга мувофиқ бўлишларини ҳам тарбиячи назарда тутмоқ лозим.

Масалан, лой билан ишлашда – лой ёки пластилин, расм чизишда – гуашь, рангли қалам, кўмир таёқчаси ва ҳоказо. Шунингдек, тарбиячи машғулотнинг дастур мазмунини танлашда, болаларга қандай предметларни чиздириш ҳақида эмас, балки шу предметни чиздириш ёки лойдан ясаттириш орқали қандай билим ва кўникма бериш ёки ўргатиш ҳақида кўпроқ ўйлаши лозим. Ихтиёрий машғулотлари режалаштиришда эса тарбиячи болаларнинг мустақиллиги ижодий қобилиятларини ривожлантиришга ёрдам берувчи ўргатиш усуллари тўғрисида ўйлаб олиш керакдир. Тарбиячи ишларни режалаштиришда у ёки бу гуруҳ бўйича дастур қўйган вазифаларни барчасини эътиборда тутган ҳолда иш режасини тузади.

Шунингдек, тасвирий фаолиятлари бўйича бир ойга мўлжалланган истикбол режа тузиш ҳам мақсадга мувофиқдир. Бунда тарбиячи тасвирий фаолияти машғулотлари ўртасидаги ўзаро боғланишни ҳам назарда тутати. Шундай қилган тақдирдагина, болалар маълум билим, малака ва кўникмага эга бўлишлари мумкин бўлади. Бундан ташқари тасвирий фаолият турлари ўртасидаги ўзаро боғланиш натижасида теварак-атрофни бадиий жиҳатдан ўзлаштиришларнинг янги-янги йўллари вужудга келади ва болалар теварак атрофни образли қилиб тасвирнинг турли хил усуллари билан танишадилар. Демак, тасвирий фаолияти турлари ўртасидаги ўзаро алоқа ишларини режалаштиришда катта аҳамиятга эга экан, хўш бу ўзаро боғланиш қайсилар экан?

1.Тасвирий фаолиятига таълим-тарбия ишининг муҳим бўлаги деб қараш ҳамда расм чизиш, лой билан ишлаш, аппликация машғулотларини режалаштиришда дастурнинг барча бўлимлари ўртасидаги ўзаро алоқа, боғланишни доимо диққатда тутиш лозим. Яъни, теварак-атроф билан таништириш ва мусиқа машғулотлари ва ҳоказо. Булар тасвирий фаолияти учун қизиқарли ҳодисалар ва воқеаларни танлашга ёрдам беради.

2.Тасвирий фаолиятининг барча турлари теварак-атроф ҳаётни образларда тасвирлайди, аммо ҳар бири ўзига ҳос хусусиятга эга эканлиги ҳисобга олмоқ зарур. Расм чизиш – предмет ва воқеаларни рангда текис юзада тасвирлайди, лой ҳажмларда аппликация – рангда, силуэт равишда. Шунингдек, ҳар бири ўзига ҳос тасвир техникасига эга: расм чизиш чизиқли график равишда, ранг тасвир усулида, лой-пластик равишда аппликация - қоғоздан қирқиш ва алоҳида қисмлардан тузиш.

3. Дастурда тасвирий фаолияти турлари олдида қўйилган вазифаларнинг ҳам ўзаро алоқада эканлигидир. Масалан, болалар ранг билан расм чизишда ва шу билан бир вақтда аппликацияда ҳам танишиб борадилар.

4. Тасвирий фаолияти турлари ўртасидаги боғланиш тарбиячига расм чизиш, лой, аппликация бўйича вазифаларни аниқлашга ёрдам беради. Масалан, кичик гуруҳ доиравий шаклларни ўргатишда, олдин тайёр доира шакллари аппликацияда берган маъкул, сўнг эса расм чизиш машғулотида берган маъкул.

5. Тасвирий фаолияти турлари ўртасидаги боғланиш маълум бир мавзудаги машғулотлар асосида ҳам бўлиши мумкин. Масалан, “Бўғирсоқ” ни болалар ҳам чизиш, аппликация ва лойдан ясаши мумкин. Бу турдаги такрорланиш болаларнинг мавзуга нисбатан қизиқишларини пасайтирмайди, чунки ҳар бир фаолият тури жараёнида болалар эртак қаҳрамонларини хилма-хил тасвирнинг янги усул ва йўллари билан танишадилар.

6. Тасвирий фаолияти машғулотларни тўғри режалаштиришда, машғулотлар ўртасида уларнинг дастур вазифалари, мавзулар ўртасида боғланиш вужудга келадики, бунинг натижасида болаларнинг янги малака ва кўникмаларини ва билимларни эгаллашларида маълум кетма-кетлик ва боғланиш вужудга келади. Масалан, “Қушлар” мавзуси асосида олиб борилган машғулотлар жараёнида болалар дон чўқиётган қушни лойдан ясашни, шохда ўтирган қушни расмини чизишни, афсонавий қушни қандай қилиб, қоғоздан қирқиб олишни билиб оладилар.

7. Шунингдек, тасвирий фаолияти бўйича ишни режалаштиришда фақатгина уларнинг турлари ўртасидаги кетма-кетликни назарда тутмай, балки ҳар бир турдаги машғулотлар ўртасида ҳам боғланиш ўрнатиш ва уларни диққатда тутиш лозим. Масалан, предметли расм чизиш лой ишларидан кейин мазмунли ишларни режалаштириш лозим.

Тасвирий фаолияти бўйича ишни режалаштиришда тарбиячи болалар билан ишлашда фойдаланадиган метод ва усуллари ҳам аҳамият бермоғимиз лозим. Булар кўрсатмали ва оғзаки метод ҳисобланади. Кўрсатмали ва оғзаки методнинг ўзаро биргаликда олиб борилиши лозим. Демак, тарбиячи тасвирий фаолияти бўйича ишларни режалаштиришга жуда катта аҳамият бермоғи лозим экан. Тарбиячи ишни режалаштиришга қандай аҳамият берган бўлса ишни ҳисобга олишга ҳам шундай эътибор бермоғи лозим бўлади. Чунки бу нарса – тарбиячига тасвирий фаолиятига ўргатиш бўйича дастур вазифалари талаблари қандай бажарилганлиги аниқлашга ва машғулотларни сифатли чиқиши учун қандай тайёргарлик ишларини кўпроқ олиб бориш лозимлиги, ҳамда ўргатишларнинг янги хилма-хил метод ва усуллари устида кўпроқ ишлаш лозимлигини аниқлаб олишга ва кейинчалик улардан болалар билан ишлашда

фойдаланиш учун янги-янги имконият яратиб беради.

4-амалий машғулот: Мактабгача ёшдаги болаларни расм чизиш фаолиятига ўргатиш. (4 соат)

Ишнинг мақсади: Мактабгача таълим ёшидаги болаларнинг расм чизиш малакаларини шакллантириш ва ривожлантиришдан иборат. Чизилган расм ишларини таҳлил қилиш, турли ёш гуруҳлари учун расм чизиш машғулотларининг интерфаол ишланмаларини ишлаб чиқиш.

Алоҳида предметларнинг расмини чизишга ўргатишда шаклларни тасвирлаш жараёнидаги хатоликлар фақатгина боланинг нотўғри тушунчалари ва кўникмаларнинг етарли эмаслиги предметни тўғри идрок этишни билмаслиги билан тушунтирилади. Боланинг тасвирлай олиш қобилияти ҳали яхши ривожланмагани учун унинг олдида фикр юритиб тасвирлаш каби қийинчиликлари ҳам туради. Расмда шакл тўғри контур билан чегаралаб чиқилган, лекин шу билан бирга ишнинг 1-босқичлари чизиқларни тўғри аниқ чизиш ва контурларни (аниқлаш) тасвирий, расмда ишлаш жараёнининг вазифаси бўлиб ҳисобланмайди. Агар умумий шакл топилмаган бўлса, контурни тўғри чизиқ билан чизиб бўлмайди, чунки у ҳар доим ўзгарувчан, шунга қараб уни чизиш ҳам ўзгаради, яъни натижаси, расмнинг охири йўналиши ҳам ўзгарувчандир.

Барча ёш гуруҳлар учун расм чизиш фаолиятига ўргатишнинг асосий умумий вазифалари қуйидагилар:

1. Предметнинг шакли ва тузилишини тасвирлашга, уларнинг қисмларини ўзаро пропорциялашни кўрсатиб беришга, ҳаракат натижасида уларда ўзгатишларда ўргатиш.
2. Тасвирлашнинг образли, ёрқин қисмларни тасвирлашга ўргатиш.
3. Предметнинг рангини, унинг мазмуни ва образ характерини ўзаро бирлаштириб беришга ўргатиш.

4. Бўёқ, рангли қалам ва бошқа материаллар билан чизишда техник кўникмаларни ривожлантириш.

Сюжетли расм чизиш.

Сюжетли расм чизишнинг мақсади боланинг атроф-муҳитдан олган таассуротларини ифодалашга ўргатишдир. Сюжетли расм чизиш ўрта гуруҳдан бошлаб киритилган. Бунда ҳам ёнма-ён турган 2-3 та предметни тасвирлаш ўргатилади. Сюжетли тасвирда предметларнинг бир-биридан ажратиш учун унинг

ўлчамини, фазодаги ўринларига қараб, предметларнинг катта ёки кичиклигини ўргатиш керак. Мактабгача ёшдаги бола учун предметлар орасидаги фазовий муносабатларни фарқлай олиш жуда қийин.

Сюжетли расм чизиш ўргатишнинг умумий вазифалари қуйидагилар:

- ✓ Мавзунинг мазмунини ифодалашда унинг асосини ажратишга ўргатиш.
- ✓ Объектлар орасидаги ўзаро алоқани тасвирлашга ўргатиш.
- ✓ Объектлар орасидаги пропорционал жойлашувни тасвирлашга ва уларнинг фазодаги ўринларини кўрсатишга ўргатиш.

Декоратив расм чизиш. Декоратив расм чизиш тасвирий фаолиятнинг бошқа турлари каби болада эстетик туйғуни ривожлантиради. Болаларни халқ

ама
лий
сан
ъати
нам
уна
лар
и
бил
ан

таништиришда тарбиячи ватанпарварлик руҳини шу санъат асарларини яратаётган одамларнинг меҳнатига ҳурмат каби туйғулар тарбияланади.

Декоратив расм чизиш қуйидаги умумий вазифаларни ўз ичига олади:

- ✓ Нақшнинг турлича шакллари бoғлиқ ҳолда композицион ҳисни шакллантириш;
- ✓ Ранг қобилиятларини ривожлантириш;
- ✓ Халқ амалий санъатининг стилларининг фарқлашга ва уларнинг алоҳида элементларини болаларнинг ўз ижодида фойдаланишга ўргатиш;
- ✓ Қалам ва мўйқалам билан чизишнинг техник кўникмаларини мустаҳкамлаш.

Болаларни декоратив расм чизишга ўргатишда тарбиячи уларда нақш компонентларининг ўзаро бoғлиқлигини, рангини, композициясини шакл элементини кўришга ўргатади. Декоратив расм чизишда ранг қобилиятининг ривожланиши асосий масала бўлиб ҳисобланади. Болаларда расм чизиш кўникмаси асосан оғзаки нутқ орқали амалга оширилади. Масалан: бола биронта қиз, уй расмларини чизиб, унга кичик эртак ҳам тўқиши мумкин. Маълум мақсадли расм болага кўрсатилаётганда аниқ мақсадга эга бўлиши керак. Бола кўрсатилаётган расмни кўриб чиза олади. Болаларга ишланган расмлар намунасидан кўрсатиб қуйидагиларга алоҳида эътибор беришларини эслатиш керак. Масалан: предметларнинг пропорционал, симметрик жойланганлиги уйлар, дарахтлар, самолётнинг парвоз қилаётганини чиздириш орқали болаларда таҳлил-синтез усулидан фойдаланиш муҳимдир.

Юқорида қайд қилинганидек, қуйидагиларга аҳамият бериш керак:

- ✓ Мавзунинг мазмуни аниқ бўлишига;
- ✓ Объектлар орасидаги бoғланишга;
- ✓ Маълум мақсадга йўналтирилган мавзу бўлишига эътибор бериш керак.

Бу ёшдаги болаларга рангли қаламлар берилиб мақсад айтилади. Масалан, бола кўк рангда-ўтларни, ҳаво рангда-сув, сариқ рангда-қум кўринишида тасвирлай оладилар. Бунда албатта тарбиячининг билимдонлиги катта маҳорат талаб қилади.

Мактабгача таълим муассасасида трафарет, шаблон асосида чизиладиган буюмларни, шаклларни чизишга, қирқиш, елимлашга, ясашга ўргатилади.

Трафарет-қалин қоғоз, юпқа картон, тунука, пластмассада тайёрланадиган турли мураккабликдаги нақшни таркиб топтирадиган тирқишлар қилинган пластинкадир. Трафаретдан кўп карра такрорланувчи расмлар, ҳарфлар, ёзувларни олишда фойдаланилади.

Трафарет орқали мўйқаламда бўёқ берилади. Бу мақсадда махсус мўйқаламлардан фойдаланиш мумкин. Мўйқалам билан бериладиган бўёқ қуюқроқ бўлиши керак, акс ҳолда у трафарет тагига оқиб тушиши мумкин. Кўп рангли расмларни бажаришда бўёқлар белгиланган изчилликда тартиб билан берилади.

Трафарет, шаблон тайёрлаш учун тасвирни чизиб олинади ва кесиб олинади, сўнгра қайчини узмасдан қирқишга ҳаракат қилинади. Агар узиб - узиб қирқилса тасвир нотўғри чиқиши мумкин. Трафарет шаблон 2 хил усулда бўлади:

1. Оддий трафарет.

2. Мураккаб трафарет.

Оддий трафарет - деб бир қисмдан иборат бўлган тасвирга айтилади.

Мураккаб трафарет- деб, 3-4 қисмдан иборат бўлган шаклга айтилади. Ҳар бир бажарилаётган ишга эътибор, меҳр, дид, фаросат талаб этилади.

Шаблон - буткул қабул қилинган намунадир. Керамика саноатида лаган, тарелка, чашкаларни тайёрлашда доира шаблон қўлланилади. Доира ва қайтарма шаблондан симметрик шаклдаги моделларни ясашда фойдаланилади.

Оддий, мураккаб трафарет ва шаблон намуналари: картошка, пўкак ва ўчирғичдан ясалган муҳрдан фойдаланиб чизилган расмлар болалар учун қўлайлик яратади.

Мактабгача таълим муассасаларининг катта ва тайёрлов гуруҳларида кўнгил очар соатларини мазмунли ўтказиш учун шаблон, муҳр, трафарет ёрдамида эртак қаҳрамонларини тайёрланади.

Қоғозни бўяшда қуйидаги бўёқ ва мосламалардан фойдаланилади.

Акварел бўёқлар- сувда эритилади, тубиклардаги акварел бўёқлардан

фойдаланиш жуда қулай.

Мой бўёқларнинг- тайёр аралаштирилганини олиш лозим. Қуюқ пастасимонидан фойдаланиш мумкин.

Қуюқ бўёқларнинг- энг яхшилари тоза, очик ранглари бадий бўёқлар дейилиб, герметик ёпиқ идишларда бўлади. Бўёқ танлашда фақат уларнинг рангигагина эмас, балки хусусиятларига ҳам эътибор бериш керак.

Қоғозни бўяшда сабзаёт меваларни яъни қизил сабзи, сариқ сабзи, лавлаги, ўсма, турп, помидор, мандарин сувларини сиқиш орқали бўёқ тайёрлашимиз мумкин. Уларни қирғичдан ёки майдалаб тўғраш орқали сиқиб олинади. Ҳосил бўлган ранглари алоҳида оғзи беркитиладиган идишларда сақлаш мумкин.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Такмиллаштирилган “Болажон” таянч дастури. Т.: 2016.
2. Мактабгача таълимга қўйиладиган давлат талаблари. Т.: 2017
3. “Билимдон” дастури. Т.: 2014
4. Амирова. Г.А., Сулаймонов А.П., Джураева Б .Р. Мактабгача таълим муассасаларда аппликация машғулоти. Т., 2014.
5. Д.Т Сабирова. Мактабгача ёшдаги болаларда тасвирий саводхонлик элементларини шакллантириш. (13.00.01.-Педагогика назарияси ва тарихи ихтисослиги бўйича ёзилган диссертациянинг автореферати). Т.2007
6. “Бола шахсини ривожланишининг долзарб муаммолари”. Халқаро илмий – амалий анжуманининг теъзис ва мақолалар тўплами. 2008 йил.
7. Джалалова Д.Х. Основные тенденции развития современной японской школы. Автореферат дис.к.п.н. 2004.
8. Титов В.А. Педагогика зарубежных стран (сравнительная педагогика). А-Приор, 2010.
9. Ишмухамедов Р., ва бошқ. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2008.
10. Хасанова Ш.

5-амалий машғулот: Мактабгача таълим муассасаларида лой иши машғулоти. (2 соат)

Ишнинг мақсади: Мактабгача таълим ёшдаги болаларнинг лой иши малакаларини шакллантириш ва ривожлантиришдан иборат. Чинни хамирни тайёрлаш, мазкур маҳсулот билан ишлаш усулини ўргатишиларини таҳлил қилиш, турли ёш гуруҳлари учун лой иши машғулотларининг интерфаол ишланмаларини ишлаб чиқиш.

Пластин доимий ҳолда ишга тайёр бўлади. Пластиндан предметлар тасвирини яратиш мумкин. Пластин иссиқда юмшаб, совуқда

қотиш хусусиятига эгадир. Шу боисдан пластилин совуқ хонада сақланса, уни ишлатиш олдидан иссиқ сувга солиб олиш лозим. Пластилинни қўлда ушланибтурулса, албатта у юмшайди ва иш ҳолати яхшиланади. Аммо уни узоқ қўлда ушлаб турмаслик керак. Чунки, уни узоқ қўлда ушлаб турилса, ўз ҳолатини йўқота бошлайди.

Пластилиндан асосан кичик моделларни ясашда фойдаланилади. У **сунъий пластик масса** бўлиб лойга ўхшаб, қурилмаслиги ва доимо ишлатишга тайёрлаш билан фарқланади. Пластилиннинг ҳар хил - оддий ва мураккаб турлари мавжуд.

Лой нарсалар ясашда асосий материал ҳисобланади. Чунки у исталган жойда топилади, арзон ва қайишқоқдир. Лойнинг таркибида бошқа нарсалар (тош, кум ва шу кабилар) бўлмаслиги керак. Лой ўзининг хоссасига кўра юмшоқ, ёпишқоқ, илашувчан, яхши текисланиш ва исталган шаклга кириш хусусиятига эга бўлиши керак. Лой билан ишлаганда асосан оддий асбоблар: оддий конструкциядаги ёғоч ва стеклардан фойдаланилади.

Бундай лойни тайёрлаш учун тупроқ танланади. Тупроқ жигарранг, қўнғир бўлиб, улар икки хил хусусиятда, куруқ ва ёғли бўлади. Ёғли тупроқ куруқ тупроққа нисбатан намлиги яхши, ёпишқоқ, юмшоқ, текисланиш ва пардозланиш хусусияти яхши бўлади. Тупроқни текшириш одатда бир сиқим тупроқни олиб, сувга солинади, ёпишқоқлиги, илашимлиги текширилади.

Лой тайёрлашни бир неча усуллари мавжуд.

1-усул: лой тайёрлаш мумкин бўлган тупроқни танлаб, уни яхшилаб эзилади ва элакдан ўтказилади. Сўнгра уни ёғоч ёки пластмасса идишга солиб, сув қуйилади, сув тўла шимдирилгандан сўнг 1-2 кун сақланади, сўнгра яна сув қуйиб, қорий бошланади. Лой ёпишқоқ, ягона массали, қўлга ёпишмайдиган, яхши силлиқланиш ва эластиклик ҳолатига етгунча ишланади. Сўнгра, лойни полиэтилен халтага солиб, ҳаво ўтказмайдиган ҳолда ўралади. Ундан бир неча машғулотда фойдаланиш мумкин. Чунки, бу ҳолда лойни бир ой, ёки икки-уч ой ёки йиллаб сақлаш мумкин.

Лой қанча кўп сақланса, у шунчалик ёпишқоқ, эластиклик ва силлиқланиш хусусияти ортиб боради.

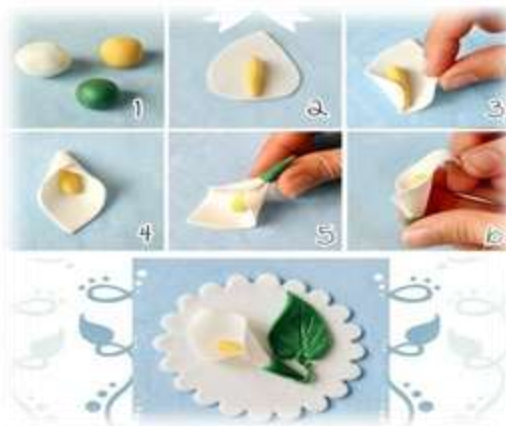
2- усул: Чамаси 1кг тупроқ эланади. Духовкада 20 минут қизитиб, совугандан сўнг, 25 грамм пахтани майдалаб солинади. 200 грамм ёғ қуйилиб,

кераклигича сув солинади. Лойга ишлов берилиб, қорилади. Лойни ҳўл матога ўраб, полиэтилен халтада 2 сутка тиндирилади. Бундай лойни кўп марта ишлатса бўлади.

Машғулотларда тайёрлаб қўйилган лойдан маълум қисми олиниб, унга яна ишлов берилади. Қўлга ёпишмайдиган ҳолга келгунга қадар ишланади. Лой қўлга ёпишмайдиган, лекин ўз массасига яхши ёпишадиган ва пластиклик ҳолати яхши бўлса, бундай лойдан ҳар қандай шакл ясаш мумкин бўлади.

Тасвирий фаолият машғулотларда ясаладиган материаллар хилма-хилдир. Бугунги кунда афзаллик полимер лойга (чинни хамир)га берилади.

Полимер лой ёки чинни хамир.

Полимер лой ёки чинни хамирнинг келиб чиқиш тарихига кўра Аргентинада ихтиро қилинган бўлиб, ундан ажойиб гуллар, шакллар яратилади, бугунги кунда бу материалдан ноёб маҳсулотларни яратиш имконини беради. Визуал қарашда у чиннига ўхшайди, ундан тайёрланган маҳсулот ҳавода қотиб қолади. Бундай материалдан тайёрланган совғаларни болалар ҳам тайёрлашлари мумкин. Соғлиқ учун хавфсиз, қийматлиги бўйича арзон, юмшоқ, у билан ишлаш завқли ва ундан ясаладиган нарсалар узоқ сақланади. Фантазия, дидни ривожлантиришга хизмат қиладиган аъло даражадаги қизиқиш ҳамдир.

Тўғри тайёрланган чинни хамир ўзининг хоссасига кўра юмшоқ, илашувчан, яхши текисланиш ва исталган шаклга кириш хусусиятига эга бўлади. Бу матеирал билан ишлаш учун чуқурлаштирилаган махсус билим ва кўникмалар шарт эмаслиги, мактабгача ёшдаги болалар учун айти муддаодир.

Бундай лойни тайёрлаш усуллари хилма-хил.

1- усул:

- ✓ 3 ош қошиқ елим ПВА;
- ✓ 2 ош қошиқ писта ёғи;
- ✓ 1 ош қошиқ глицерин;
- ✓ 4 ош қошиқ жўхори крахмали;
- ✓ 3/1 ч қошиқ лимон кислотаси.

Тайёрланиши:

Барча ингредиентлар аралашатирилади, ишлов берилади, хамир тайёр бўлади. Хамирни ёғланган стол устига ағдарилади, ишлов берилади. Неча хил ранг керак бўлса, шунча қисмларга бўлиниб, керакли ранг гуашьсолинади, (бўяш учун фақат гуаш ишлатилади). Хамирни хона ҳароратида 3 соатга

ёғланган полиэтилен халтага солинади ва тиндирилади. Ишлатишга тайёр бўлган хамирдан лой иши маҳсулотларини ясаган каби ясалади. Хамир 4 ҳафтагача сақланади.

2- усул:

- ✓ 200 грамм жўхори крахмали.
- ✓ 200 грамм елим ПВА.
- ✓ 2ош қошиқписта ёғи.
- ✓ 1 ош қошиқ глицерин.
- ✓ 3/1 ч қошиқ лимон кислотаси.

Тайёрланиши:

Барча ингредиентлар аралаштирилади. Буғли ҳаммомга қўйилади. 7-10 дақиқа ичида аралашма қўйилиб, хамир тайёр бўлади. Хамирни ёғланган стол устига ағдарилади, ишлов берилади. Неча хил ранг керак бўлса, шунча қисмларга бўлиниб, керакли ранг гуашь солинади (бўяш учун фақат гуашь ишлатилади). Хамирни хона ҳароратида 3 соатга ёғланган полиэтилен халтага солинади ва тиндирилади. Ишлатишга тайёр бўлган хамирдан лой иши маҳсулотларини ясаган каби ясалади. Хамир 2 ҳафтагача сақланади.

Пластинин, лой, полимер лой ёки полимер лой ёки чинни хамир билан бажариладиган барча ишлар кўлда бажарилади.

Пластик материаллар билан ишлаш тасвирий санъатнинг бир тури ҳисобланиб, **ҳажмли** ёки **рельефли** образлардан бутун композиция яшаш тушунилади.

Моделлаштириш техникаси турли ва ранг-баранг бўлиб, шу билан бирга кичик ёшдаги болалар ҳам бажара олиш имкониятига эгадирлар. Фазовий тасвирларни моделлаштиришда пластик материаллардан нарсаларни яшаш ажойиб имкониятларни беради.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Такмиллаштирилган “Болажон” таянч дастури. Т.: 2016.
2. Мактабгача таълимга қўйиладиган давлат талаблари. Т.: 2017
3. “Билимдон” дастури. Т.: 2014
4. Амирова. Г.А., Сулаймонов А.П., Джураева Б .Р. Мактабгача таълим муассасаларда аппликация

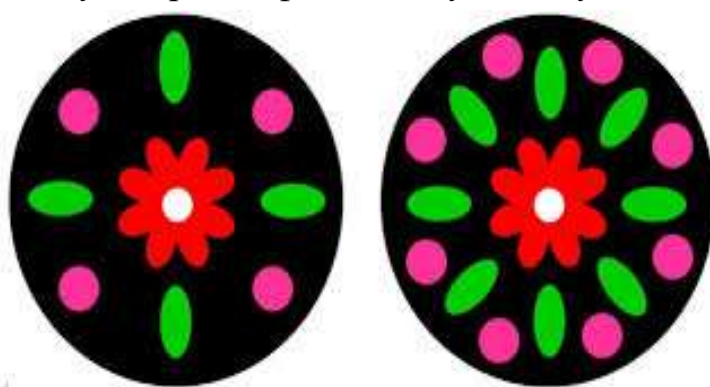
машғулотлари. Т., 2014.

5. Д.Т Сабинова. Мактабгача ёшдаги болаларда тасвирий саводхонлик элементларини шакллантириш. (13.00.01.-Педагогика назарияси ва тарихи ихтисослиги бўйича ёзилган диссертациянинг автореферати). Т.2007
6. "Бола шахсини ривожланишининг долзарб муаммолари". Халқаро илмий – амалий анжуманининг теъзис ва мақолалар тўплами. 2008 йил.
7. Джалалова Д.Х. Основные тенденции развития современной японской школы. Автореферат дис.к.п.н. 2004.
8. Титов В.А. Педагогика зарубежных стран (сравнительная педагогика). А-Приор, 2010.
9. Ишмухамедов Р., ва бошқ. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: "Истеъдод" жамғармаси, 2008.
10. Хасанова Ш.

6-амалий машғулот: Мактабгача таълим муассасада аппликация ишига ўргатишнинг вазифалари ва турлари (4 соат)

Ишнинг мақсади: Мактабгача таълим ёшидаги болаларнинг аппликация қилиш малакаларини шакллантириш ва ривожлантиришдан иборат. Аппликация турларини ўргатиш ва ишларини таҳлил қилиш, турли ёш гуруҳлари учун аппликация машғулотларининг интерфаол ишланмаларини ишлаб чиқиш.

Предметли аппликация - болалар қоғоздан қирқиб ва фонга алоҳида предмет тасвирларини ёпиштириш маҳоратини ўзлаштирадиган. Фаолият хусусиятига кўра атрофдаги предметларни анча умумлашган шартли тасвирий ўйинчоқлар, халқ амалий санъати намуналарида ифодалаш мумкин бўлади.

Бошланғич босқичда тарбиячи-педагог тайёрлаган қисмлардан предметни елимлайди: - турли рангдаги иккита копток, яримта бўлақлар, кўзикорин-

қалпокча ва оёқча; аравача - тўртбурчак асос ва думалоқ ғилдираклар. Болалар шакли, тузилиши, ранглар бирикмалари, ҳажми, фарқланган предметларни тасвирлашлари мумкин.

Предметли аппликация учун катта ҳажмдаги материалларни танлаш керак бўлади. Масалан, узумнинг катта барглари, эман, заранг, тоғ терак, каштаннинг катта барглари ёки тут барглари бўлиши ҳам мумкин.

Декоратив аппликация- турли безаклар ҳосил қилиш билан боғлиқ бўлган фаолият тури. Декоратив аппликацияда болалар қирқиш маҳоратини

ритм,

симметрия бўйича турли ранг бирикмаларини турли безак элементларини бирлаштириш, қирқиш маҳоратини ўзлаштирадilar. Бу машғулотларда болалар предметларни декоратив стиллаштириш, уларни тузилишига аҳамият бериш, намуналарни янги сифатлар билан бойитишни ўрганадилар. Бу машғулотларда болалар яна кўйидагиларни ўрганади: предметларни ўзгартириш, уларнинг тузилишини умумлаштириш, намуналарни янги сифатлар билан таққослаш.

Мазмунли аппликация - ўз олдига қийин масалаларни кўяди ва баъзи бир қоидаларни бажарилишини талаб қилади: ранг, шакл бўйича бир-бирларига тўғри келадиган табиий материалларни йиғиш керак. Масалан, барглар ва чиғаноклар ва майда тошлар, сомон, тахта қипиқлари, қуриган шохчалар, данаклар ва ҳоказолар. Асосий эътиборни фон ва

материаллар ранги мослигига қаратиш лозим.

Сюжетдаги тасвирларга асосий қаҳрамонларни ёрқин ранг билан композицион ечим қилиб олиш, яъни алоҳида эътибор қаратиш керак.

Сюжетли мавзу аппликация сюжет ёки мавзу билан боғлиқ предметларни ёпиштириш ва қирқиш маҳоратини

мўлжаллайди. Бунда асосан бола олдида қўйидаги масалалар қўйилади:

- ✓ предметларни қирқиш, бир-бири билан таққослаганда уларни ҳажм бўйича фарқлаш;
- ✓ асосий предмет, асосий қаҳрамонлар юзини кўрсатиш, вазият ва ҳаракат жойи билан уларни боғлаш.
- ✓ асосий ҳажм, ранг билан бўрттириш;
- ✓ персонажларнинг феъл-атвори, ўзига хослиги ва уларнинг имо- ишора, ҳолати, кийими, рангини кўрсатиш;
- ✓ предметларни ясси жойда жойлаштириш: бир чизикда, қаторда горизонтал ва вертикал бўйича предметларни бўйини кўрсатган ҳолда.

Ҳар бир гуруҳда бу масалалар турлича амалга оширилади. Уларнинг мураккаблашиши билим, маҳорат ва малака даражасига боғлиқ, атроф-оламнинг ҳар хиллиги турли сюжетларни аппликацияда акс этиши учун бой материал такдим этади.

Катталарнинг мақсади- бу фаолликни қўллаш, сўнишига йўл қўймаслик, унга ижодий характер беришдир. Боланинг фаоллиги ва мустақиллиги ривожланиши учун керакли тасвирлар бериб бориш лозим. Тасвирий фаолиятда турли материаллар ва тасвирлашнинг техник усуллари турлича кўринишда бажара олиш йўллари болаларга ўргатиш лозим. Шундагина болалар аппликациянинг турли усуллари қўллаган ҳолда образларни тасвирлашда улар ўз кучига ишонган ҳолда шуғулланадилар.

Табиий материаллар тарбиячи раҳбарлигида экскурсияларда тўпланади.

Экскурсия уюштиришдан олдин болаларга бўлажак иш намунаси кўрсатилади. Болалар уни диққат билан кўриб, унда ишлатилган барг пластинкаларининг шаклини, дарахт навларини аниқлайдилар. Шундан сўнг уюштириладиган экскурсия режаси тузилади.

Экскурсия маршрутида алоҳида эътибор бериладиган объектлар (эман, заранг, акация дарахтлари, ҳашаротлар) аниқланади. Болаларнинг эътиборлари ва ақлий фаолиятларини кузатилаётган объектнинг зарур бўлган асосий муҳим белгилари ва хусусиятларини ажратишга, тўпланаётган материални тўғри баҳолашга йўллайдиган саволлар тузилади.

Дарахтзорга келганда болалар кайфияти кўтарилиб, улар ҳар нарсага қизиқиш билан қарайдилар, барглар, уларнинг ранглари болаларни ажаблантиради. Кузнинг гўзаллигини, унинг ранглари, тўкилган барглар

ҳиди ва улар ўзининг эластиклик хусусиятини йўқотганлигини, қаттиқлашиб, синувчан бўлиб қолганлигини кўрадилар. Болаларнинг атроф-табиат билан завқланишлари камайиб боришига қараб, уларнинг эътибори баргларнинг шакли, дарахтлар навларига қаратилади. Ана шу вақтда ўсимликларда содир бўлаётган ички жараёнлар қисқа ва тушунарли шаклда баён этиб берилади: жумладан,

ўсимлик янги шароитларга мослашиб, қишга тайёргарлик кўряпти. Болаларнинг эътибори атрофда учиб юрган капалак, ниначиларга, уларнинг асосий белгиларига жалб қилинади. Учиб юрган ҳашаротлар уларнинг тузилиш шакллари меҳнат жараёнида ҳашаротлар аппликациясини тайёрлаш учун образматериал хизматини ўташи керак.

Болалар баргларни тўплар эканлар, уларнинг ранглари, шакллари қиёслашни ўрганадилар, бу уларнинг кузатувчанлигини ўстиришга ёрдам беради. Тўпланган барглар олдиндан тайёрлаб қўйилган дафтар варақлари орасига қўйилади. Шундан кейин болаларга баргларнинг меҳнат машғулотларигача рангини йўқотмаслиги, буралиб кетмаслиги учун қандай ишлов бериш кераклиги

тушунтирилади. Ҳар бир экскурсияда болаларнинг эътибори инсоннинг яратувчилик меҳнатига албатта жалб этилиши керак. Экскурсия охирида якун ясалади, экскурсияда эгалланган билимлар умумлаштирилади. Бундан ташқари, болаларга капалак ва ниначилар тасвири туширилган расмларни кўриш, уларнинг танаси ва қанотларининг шакли, рангига алоҳида эътибор бериш топширилади.

Бундай уюштирилган экскурсиядан кейинги машғулотда болалар аппликацияларни иштиёқ билан намойиш қиладилар, аппликацияни ўз истакларига кўра, ўзлари тўплаган материаллардан мустақил яшаш топширилса, қизиқишлари янада ортади. Бундай машғулот қуйидаги тузилмасига эга бўлиши мумкин:

1. Машғулот мавзуси ва мақсадини айтиш.

2. Ўтказилган экскурсия бўйича суҳбат қуйидагича бўлади:

а) экскурсияда қаерда бўлдик?

б) қандай дарахтларни кўрдик, уларнинг номини айтинг?

в) уларнинг баргларининг шакли бир хилми?

г) қандай ҳашаротларни кўрдик?

3. Намуна таҳлили:

а) капалак қандай қисмлардан ташкил топган?

б) унинг қисмлари қандай жойлашган?

в) уни тасвирлашда қайси дарахтлар баргларидан фойдаланилган?

4. Ишни бажариш тартибини аниқлаш:

а) капалакнинг айрим қисмлари (танаси, қанотлари)нинг жойлашишини тасвирлаш;

б) капалакнинг танаси ва қанотлари учун шакли ҳамда ўлчамлари бир хил бўлган барглارли топиш;

в) уларни қоғозда жойлаштириш;

г) ишни амалий бажариш.

5. Аппликацияни бажариш бўйича мустақил иш:

а) капалакнинг айрим қисмларини қоғозда тўғри тасвирлаш;

б) шакл, ўлчам ва бўёқларини тўғри танлаш;

в) елимлаш ишларини тартибли бажариш;

г) капалакнинг кўз ва мўйларини тўғри тасвирлаш;

д) иш бажарилган қоғознинг орқасида баргларидан фойдаланилган дарахтларнинг номларини ёзиш;

6. Ишни баҳолаш.

Назорат саволлари

1. Аппликация турлари ҳақида маълумот беринг.

2. Моделлаштиришдаги пластик материалларни афзалликлари ҳақида маълумот беринг.

3. Аппликация ишини бажаришда ишлатиладиган керакли асбоб ускуналарга бўлган талаблар ҳақида маълумот беринг.

4. Мактабгача ёшдаги болаларни табиий ва ташландиқ материаллар билан ишлашга ўргатишда машғулоти тузилмасига изоҳ беринг.

5. Трафарет, муҳр, шаблон тайёрлаш технологияси ҳақида сўзлаб беринг.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Такмиллаштирилган “Болажон” таянч дастури. Т.: 2016.

2. Мактабгача таълимга қўйиладиган давлат талаблари. Т.: 2017

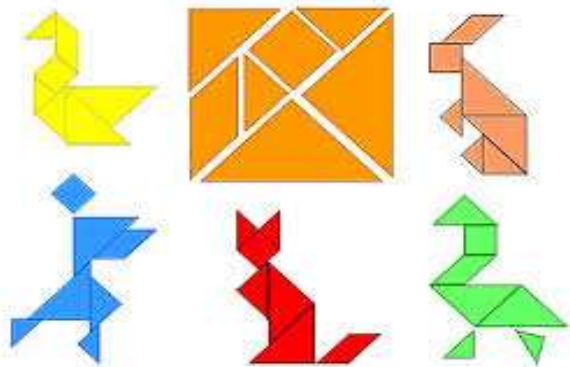
3. “Билимдон” дастури. Т.: 2014

4. Амирова. Г.А., Сулаймонов А.П., Джураева Б .Р. Мактабгача таълим муассасаларда аппликация машғулоти. Т., 2014.

5. Д.Т Сабирова. Мактабгача ёшдаги болаларда тасвирий саводхонлик элементларини шакллантириш. (13.00.01.-Педагогика назарияси ва тарихи ихтисослиги бўйича ёзилган диссертациянинг автореферати). Т.2007
6. "Бола шахсини ривожланишининг долзарб муаммолари". Халқаро илмий – амалий анжуманининг теъзис ва мақолалар тўплами. 2008 йил.
7. Джалалова Д.Х. Основные тенденции развития современной японской школы. Автореферат дис.к.п.н. 2004.
8. Титов В.А.Педагогика зарубежных стран (сравнительная педагогика). А-Приор, 2010.
9. Ишмухамедов Р., ва бошқ. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: "Истеъдод" жамғармаси, 2008.

10. Хасанова Ш.

7-мавзу: Мактабгача таълим муассасаларида турли ёш гуруҳларида қуриш-ясашга ўргатиш методлари, турлари.(2соат)

Ишнинг мақсади: Мактабгача таълим ёшидаги болаларнинг қуриш-ясаш малакаларини

шакллантириш ва ривожлантиришдан иборат.

Қоғоздан қуриш-ясашга ўргатиш, ишларини таҳлил қилиш, турли ёш гуруҳлари учун қуриш-ясаш машғулотларининг интерфаол ишланмаларини ишлаб чиқиш.

Қуриш-ясаш лотин тилидан олинган бўлиб, турли предметларни, қисм ва элементларни маълум бир ҳолатга келтириш, маъносини билдиради. Қуриш-ясаш фаолияти – амалий фаолият бўлиб, олдиндан белгиланган, бирор мақсадга қаратилган реал воқеаликдир.

Қуриш-ясаш материалларининг турлари. Мактабгача таълим муассасаларида болаларга қуриш-ясаш фаолиятини ўргатишда қурилиш материали, турли конструкторлар, қоғоздан, табиат, ташландик материалларидан фойдаланилади. Материални тури- қуриш ясаш турини аниқлаб беради.

1. Қурилиш материаллари. Қурилиш материаллари-майда ва йирик-геометрик фигуралардан (куб, цилиндр, призма ва ҳоказо) иборат.

Машғулотларда қурилиш материалларидан турли хил тўпламлардан фойдаланилади: М.П.Агаповнинг № 2, 3, 4, 5, 6, 7.

мазмунли тўпламлар: Кичик қурилиш материаллари: “Космодром”, “Темир йўл вокзали” ва бошқалар.

2. Конструкторлар. Мактабгача таълим муассасасаларда конструкторлардан (тахтали, пластмасса, металл ва керамика) фойдаланадилар. Бу тўпламлар орқали турли конструкциялар ясаш мумкин. Тарбиячи раҳбарлигида болалар оддий бирлаштириш усулидан суратлар бўйича турли хил ҳаракатли конструкциялар ясайдилар. Асосий диққат болаларни маълум қисмларини бирлаштириш малакаларини шакллантиришга қаратилади. Бунда болаларни қўлларини мускуллари иштирок этади, қўл мускуллари ҳали яхши ривожланмаган бўлади. Тарбиячи раҳбарлиги остида болалар янги бирлаштириш йўлларини ва турли хил характердаги конструкцияларни расмга, чизмага қараб яратишга ўрганадилар. Бу ишларни болаларга таклиф этишдан олдин, тарбиячининг ўзи бу конструкторлар, уларга берилган методик кўрсатмалар билан яхшилаб танишиб, ўрганиб чиқиши зарур. Болаларга қурилиш материаллари ва конструкторлар тўплами ҳаммаси бирданига берилмайди, балки аста-секин, кетма-кет болаларнинг ўзлаштиришларига қараб берилади.

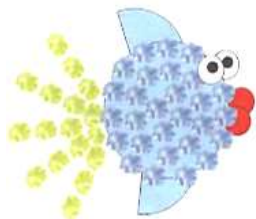
Лего, мозаика, “Танграм”, “Тухум”булар стол ўйинлари ҳисобланиб, болаларни конструкторлик, дизайнерлик, яратувчанлик ҳислатларини шакллантиради ва ривожлантиради.

Қоғоздан қуриш-ясаш.

Оригами. Бу қоғозни буклаш йўли билан нарса ясаш маъносини билдиради.

Киригами. Бу қоғозни йиртиш ёки симметрик қирқиш йўли билан ясаш йўли билан нарса ясаш маъносини билдиради.

Кусудама. Бу қоғозни буклаш йўли билан гул ясаш маъносини билдиради.

Цукудама. Бу кусудама модулларидан қўғирчоқ ясаш маъносини билдиради.

Барчаси битта сўз билан “оригами” деб юритилади.

Қоғоз ва табиат материалларидан қуриш –ясаш. Мактабгача таълим муассасасида турли хил ўйинчоқларни ясаш учун қоғоздан табиат материалидан кенг фойдаланилади. Болаларга қоғознинг турли хил турлари берилади: ватман, картон, юпка ва турли қоғозлар. Тарбиячи болалар билан бирга табиий материалларни тайёрлаб, бир йил ичида уларни ғамлайди. Ёзда сомон, манзарали дарахт мевалари, ёнғоқлар терадилар. Мевалар уруғи яхшилаб ювилиб қурилади, бундай уруғлар махсус кутиларда сақланади. Бу хилдаги қўлланмаларни ясаш учун қуйидаги материаллардан ҳам фойдаланилади: қоғоз, картон, пластилин, сим, гугурт чўпи, елим, қайчи.

Қоғоз табиат ва ташландик, материаллари. Бу материаллар болалар боғчасида турли-туман ўйинчоқлар ясаш жараёнида фойдаланилади. Бу жараён фақатгина фойдали бўлибгина қолмай, балки қизиқарли ва болалар томонидан севиб бажариладиган жараёндир. Болалар хилма-хил турлардаги қоғозлар билан ишлайдилар. Хилма-хил табиат материаллари манзарали дарахт

мевалари, шох-шаббалар ва бошқалар. Тарбиячи болалар биргаликда табиат материалларини олдиндан тайёрлаб боради. Масалан: уруғлар, данаклар, яхшилаб ювилиб, қуритилиб йиғилади. эман ва каштан ёнғоқларининг дарахтдан тўкилиши билан териб оладилар. Чинор ва ясень дарахтининг уруғи эса қишда йиғилади. Ҳар бир табиат материалининг тури алоҳида қутичаларда сақланади. Шунингдек, улардан ўйинчоқлар ясашда, ёрдамчи материаллар, қоғоз, картон, пластилин, симлар, елим ва меҳнат қуроллари, қайчи, бигиз, игна ва бошқалар қўлланилади.

Ўрта гуруҳда табиий материал ва қоғоздан қуриш –ясашга ўргатишнинг вазифалари. Болаларни янги қурилиш материали–қоғоз билан, унинг хусусияти билан таништирилади. Ўрта гуруҳ тарбияланувчилари табиат материали бўлган – шох, барг, илдиз, турли ёнғоқлар, уларни пўстларидан нарсалар ясашга ўргатиб борилади. Тарбиячи болаларга табиий материалнинг борлиги ва уни турли хил нарсаларни ясашда кераклигини ёритиб беради. Болаларда умумий кўникма ва малакалар шаклланиб боради, яъни предметларни текшириш, кетма-кетликка асосланиб ишлаш, бошлаган ишни охиригача бажариш, ҳамда қўлларни аниқ ҳаракатланиш ва ҳоказолар. Дастлабки машғулотда тарбиячи болаларга бир неча предметларни, қоғоздан

ясалган ўйинчоқларни кўрсатиб уни буклаб, ёпиштириш орқали арчани яратиш учун, ўйин ва совғалар учун турли хил қизиқарли ўйинчоқлар ясаш мумкинлиги ҳақида гапириб беради. Биринчи машғулотдаёқ болалар тарбиячинини кўрсатмаси ва тушунтириши асосида қоғозни тенг иккига буклашни ўрганадилар. Кейинги машғулотларда арча учун ўйинчоқ, совға ясалган пайтларда бу

кўникма мустаҳкамланади. Машғулотларда уйча, автобус, юк машинасини яратганларида болалар тайёр элементлардан ўйинчоқ ясаш, асосий қисмга алоҳида қисмларни ёпиштиришни ҳам ўрганадилар. Масалан: уйчага–эшик, деразани; автобусга–ойна, ғилдирак ёпиштирадилар. Топшириқни бундай турини бажариш фақат техник малакаларни шакллантириб қолмай, балки болаларни ақлий фаолиятини, мустақил ишини ҳам ривожлантиради. Ўйинчоқни ясашдан аввал болалар қайси қисмни бир бири билан бирлаштиришни, қайси қисмни ёпиштириш кераклигини ўйлайди. Ёз пайтида болалар табиий материаллардан фойдалана бошлайдилар. Аввало тарбиячи болаларни шу материал билан олдиндан ясалган содда қурилмалар билан таништириб, алоҳида предметларни, улар ўртасидаги ўхшашлик, ундан қандай фойдаланиш кераклигини тушунтиради. Табиий материал, қоғоздан қуриш-

ясаш машғулоти, қурилиш материали билан қуриш-ясаш машғулоти алмашилиб туради. Ўрта гуруҳда табиий материал ва қоғоздан қуриш –ясашга ўргатишнинг метод ва усуллари. Ўргатишнинг асосий усули – намунани кўрсатиш ва тушунтиришдир.

Тушунтириш қисқа ва аниқ бўлиши керак. Тарбиячининг аниқ, тушунарли қилиб тушунтириши учун болалар вазифани тўлиқ бажаришлари лозим. Қоғоздан уйча ясаш давомида, тарбиячи болаларга тайёр уйчани кўрсатади (қалин қоғоз 2 га букланган, устида эса труба (том) ва у нимадан қилинганини сўрайди. (қоғоздан–уй, рангли қоғоздан эса томи, полоскадан труба, дераза, эшиклар ва ҳоказо). Олдинги тажрибаларга таянган ҳолда, тарбиячи болалар билан бирга уйчани кетма- кетлик асосида қуришни давом этади. Қачонки болаларга мураккаб конструкция берилса, уларни тажрибаларини ҳисобга олган ҳолда тарбиячи бажариш усулини тўлалигича кўрсатиб, тушунтириб беради. Агар ясаладиган нарсани содда бўлса, болалар ўзлари мустақил бажаришлари мумкин, лекин тарбиячи намунани болаларга кўрсатади. Масалан, ёзув

китобчалари ясаш машғулотида тарбиячи болаларга бир неча хил аппликация билан безатилган ёзув китобчаларини намоиш қилади ва болалардан мустақил бажариб, сўнг уни безашни илтимос қилади. Йилни охирида болаларда қоғоз билан ишлаш тажрибаси ортганлиги учун тарбиячи болани хоҳишлари бўйича қуриш-ясаш машғулотини ўтказади. Тарбиячи бу машғулотдан 1-2 кун олдин болаларни

қоғоздан ясалган нарсаларни кўргазма қилиб, болаларга уларни қандай ясалганлигини эслатиб қўяди. Машғулот давомида тарбиячи болалар ишига раҳбарлик қилиб текшириб боради. Тайёр бўлган нарсаларни таҳлил қилганда тарбиячи асосий эътиборни тўғри ва озода бажарилган ишларга қаратади.

Табиий материалдан нарсани ясашга ўргатиш йилнинг охирида бошланади. Масалан: ёнғоқ пўстидан типратикан ясашга ўргатишдан олдин тарбиячи болаларга типратиканни ўзини кўрсатади. Ёки унинг расмини кўрсатади, уни танаси игна билан қопланганлигини, оёқлари калталигини тушунтиради. Кейин машғулотда тайёр ўйинчоқ билан ростакан тирик типратиканни солиштиради, сўнг уни қандай ясашни бир бир кўрсатади. Унинг танаси ёнғоқ пўстидан, игналари, юзи пластилиндан ясалади. Аввал ёнғоқ устига пластилин суртилади, юз тузилиши ва игналарини ясайди. Машғулот давомида болаларга маслаҳат бериб ёрдамлашади. Болаларнинг барча ясаган нарсалари маълум бир мақсад учун ишлатилади. Альбомлар–расм учун, юк машинаси. Уйчалар–ўйинлар

учун. Шунда болаларда қизиқиш уйғонади, шунинг учун нарсаларни қизиқиб чиройли тоза бажарадилар. Қуриш-ясаш учун керак бўлган материални тайёрлаш тарбиячидан кўп вақтни

талаб
этади.
Қурилиш

материаллари билан турли хил предметларнинг турлича тимсолларини яратиш каби ижодий болаларда шакллантириш амалга оширилади. Катта гуруҳда табиий материал ва қоғоздан қуриш –ясашга ўргатишнинг вазифалари.

Болаларга қоғозни тенг буклаш, тўрт буклаш, букланган жойни текислаш малакалари ўргатиб борилади. Қоғозни 16 квадратларга буклаш, бурчак ва

томонларини аниқ жойлаштириш, доирани диаметри бўйлаб буклаш ва конус ҳосил қилиб ёпиштиришни ўргатилади. Масалан: қоғоз цилиндрни бирлаштириб турли, мураккаб бўлмаган композицияларни ясайдилар. Яна болалар гугурт қутисини бир-бирига ёпиштириб нарсалар яшашни ҳам ўрганадилар. Табиий материаллардан арча шишкази, гулнинг уруғлари, ўтлар,

ёнғоқдан турли нарсалар ясаб, уларни елим, гугурт билан бирлаштиришни, тўғри фойдаланиш каби малакаларни эгаллаб борадилар. Болалар ўз фаолиятларини режалаштириш ва шуни мустақил бажаришни ҳам ўрганадилар.

Дастлабки машғулотларда ўтган материаллар такрорланади, натижада болалар қоғозни тенг буклаш, томонларини қўл билан текислаш малакаси янада мустаҳкамланади. Болалар бу амалларни қандай бажаришни эса оладилар.

Биринчи машғулотда қоғоздан саватча ясайдилар. Тайёр намунани кузатиб бўлгач, тарбиячи квадрат қоғозни қандай буклаб қирқиш, қандай ёпиштиришни кўрсатади. Саватчани бандини қандай ёпиштиришни эса, болалар ўзлари ўйлаб топадилар. Иккинчи машғулотда эса квадратни диагональ бўйича буклашни ўрганадилар.

Бунда квадрат қоғозни 16 квадратга буклаш кўрсатилмайди. Тарбиячи тушунтираётганда икки томони қирқилган, букланган тайёр квадратдан фойдаланилади. Болалар олдинги машғулотдан олган билимларини уйча қуриш да қўллайдилар, ўзлари қирқиб ёпиштирадилар.

Машғулотни бошида намуна кузатаётганда тарбиячи ишни қандай бажаришни болаларга ўргатади ва ёрдам беради. Қоғоздан нарсани ясашни маълум бир вақтдан сўнг қайтариш мумкин, лекин болалар ўзлари мустақил бажарадилар (очик кути). Тайёр шакллардан бирор бир нарсани ёпиштириш орқали ясашни болалар аста-секин ўрганадилар. Биринчи машғулотда тарбиячи гугурт қутисидан қандай қилиб автобус ясашни кўрсатади: қутини қандай қилиб бир-бирига ёпиштириш, ғилдиракларни қандай қилиб бирлаштиришни ва ҳоказо. Болалар топшириқни кўрсатиш ва тушунтириш асосида бажарадилар. Иккинчи машғулотда тарбиячи болалардан автобусни қандай ясаганларини эслатиб, сўнг тайёр ясалган мебелни бир неча намунасини болаларга намоён қилади. Бу қурилмаларни болалар кузатиб бўлгач, уни қандай қилиб бир-бирига ёпиштирилганлигини ва бошқаларни кўрадилар. Қуришлари керак бўлган предмет учун керакли материаллар танлайдилар. Бу машғулотларда ҳосил бўлган малакаларни тарбиячи болаларни ўйлаганлари бўйича нарсани қуриш машғулотларда мустаҳкамлайи. Бунда болалар ўзлари қайси материалдан нима яшларини, қандай қилиб яшларини мустақил бажарадилар. Лекин кейинги машғулотларда мавзу анча мураккаблашади; яъни кути, картон, қоғоздан юк машина, кема яшаш ва ҳоказо. Бу пайтда тарбиячи яна болалар билан биргаликда иш олиб боради, яъни ўзи кўрсатиб, тушунтириб беради. Иш фаолиятини бундай олиб борилиши болаларни кейинги ижодий фаолиятида катта аҳамиятга эга.

Болаларга доирани диаметр бўйлаб буклаш, конусни ёпиштириш, контур бўйлаб қиркишдан аввал, тарбиячи парашют, узун кўйлак кийган қизча, ўйинга тушаётган қизчани ясашни ўргатади. Шундай қилиб топшириқ мураккаблашиб боради: болалар тайёр ярим доирадан қиркишни ўрганадилар. Бу жараёни тарбиячи тушунтиради, қолганини эса болалар бажаради. Йил охирида болалар ўз билимларини текширадилар. Квадратни диагональ бўйлаб буклаш томонлари, бурчакларни тўғри

бирлаштириш, қайиқ, ўйинчоқлар яшаш машғулотларда ўрганадилар. Машғулотларда болалар тайёр мураккаб бўлмаган андоза бўйича ишлашни ҳам ўрганадилар. Шундай қилиб болалар цилиндрни турли конструкцияларга бирлаштиришни эгаллайдилар. Уларда фикрлаш, ижодиёт, фантазия ривожланиб боради. Бошқа материаллардан нарсани яшашга ўргатишдан олдин тарбиячи материални хусусияти билан таништиради, болаларга шу материални ушлаб, уни қандай эканлигини сўрайди, поролон-юмшоқ, енгил, уни эса яна ўз ҳолатига қайта олади. Поролондан болалар қорбобо, найзали гул, қуёнча, жўжа

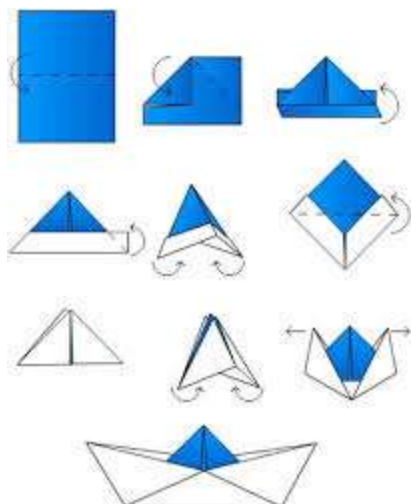
ва ҳоказолар ясайдилар. Нарса ясашни тушунтираётганда тарбиячи асосий диққатни алоҳида предметларни қандай бирлаштиришга қаратади, машғулот давомида эслатиб ўтади. Янги йил байрамида болалар арча ўйин чокларни ясайдилар: қоғозни қат-қат қилиб (гормошка) буклаб ундан (турли) симметрик шакллар қирқадилар. Болалар ўз ўйлаганлари бўйича қоғоз, картон, бошқа материалдан нарса ясаётганида аввал олган билимларини ишларида қўллайдилар. Катта гуруҳда табиий материал ва қоғоздан қуриш –яашга ўргатишнинг метод ва усуллари.

Болаларга қоғоз ва бошқа материалдан нарса яашга ўргатишда тарбиячи нарсаларни кетма-кет кўрсатиш, тайёр намунани кузатиш, болалар билимини текшириш учун саволлар бериш, бажариш усулини кўрсатишдан кенг фойдаланади. Методни танлаш ва уни амалда қўллаш ўргатишнинг вазифасига боғлиқ. Цилиндрдан нарса яашга тарбиячи цилиндрни қандай яашни тушунтмайди, чунки бу шакл болаларга таниш. Бу ўйинчоқ қандай

қисмлардан қилинган? Чизиқчани қандай қилиб цилиндрга айлантириш мумкин? каби шунга ўхшаш саволлар берилади. Бундай саволлар болаларга иш фаолиятини қандай боришини эслатади, қисмларни бирма-бир бирлаштириш кераклигини тушунтиради. Бошқа машғулотда тарбиячи тайёр намунани кузатиб бўлгач, квадрат қоғозни иккига буклаш, доирани тенг иккига буклашга таклиф этади. Болалар кема ҳосил қилиш учун, нима қилиш кераклигини айтиб берадилар. Агар улар жавоб беришда қийналсалар ёки

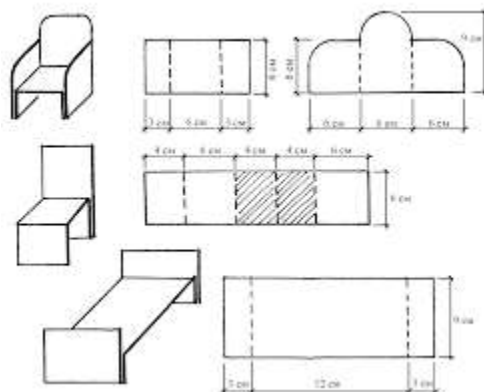
нотўғри жавоб берсалар, тарбиячи тўғрилаб айтиб беради. Болалар диққатини янги ясаладиган нарсага қаратиш учун тарбиячи машғулотга 1-2 кун қолганда қўл ишлари бурчагида намуналар кўргазмасини ташкил қилади. Масалан: кичик композициялар ташкил қилади, цилиндрдан 2 хил фигура-тулки ва куён, 2 айиқча, ёки турли ўйинчоқлар намоиш қилади. Тарбиячи бу ўйинчоқларни кўрсатмаётганда болалар диққатини уларни бир-бирига қандай бирлаштирилганлигига қаратади. Машғулотда тарбиячи баъзан янги усулни индивидуал тарзда кўрсатиб беради. Болалар паралондан доирача ҳосил қилишни ўрганганларидан сўнг тарбиячи ҳамма болаларга доирачани сим билан бирлаштиришни кўрсатади. Болалар ўз ишларини бажараётганларида тарбиячи қийналган болаларга ёрдам беради. Тарбиячи машғулот пайтида болаларга аввалдан бу ўйинчоқлар, нарсаларни нима учун яашларини, нима учун кераклигини айтиб ўтади (ўйин учун, кичкинтойларга совға учун арчани безатиш учун ва ҳоказо). Қуриш яаш машғулотларини тарбиячи турли қурилиш материаллардан фойдаланилган ҳолда олиб бориши лозим.

Қоғоздан қуриш-ясаш

1 этап	2 этап	3 этап	Тайёр ҳолати

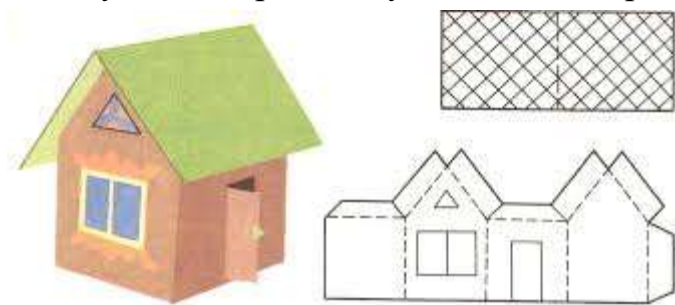
Тайёрлов гуруҳда табиий материал ва қоғоздан қуриш–ясашга ўргатишнинг вазифалари. Машғулотда болалар қоғоз билан ишлаш кўникма ва малакасини эгаллаб борадилар: қоғознинг турли томонларига буклаш, диагональ бўйлаб бўлиш, тайёр андазани буклаш шаблон бўйича қисмларни қирқиш. Тайёрлов гуруҳда болалар турли нарсалар ясайдилар- ўйинчоқлар. Картон ёрдамида ўйинчоқлар тайёрланади (масхарабоз, кўлини қимирлаётган кўён...) кутидан, картон ва қоғоздан (автомашина, юк крани, трактор, уй) қуриш мумкин. Қоғоз картон, табиий материалдан (илдиз, таёкча ва бошқалар) сувда ўйналадиган ўйинчоқлар, (кемача, баржа) қуриш мумкин. Тарбиячи бу ўйинчоқларни нима учун қўлланилишини болаларга ўргатади. Табиий материаллардан нарса ясаш машғулотида тарбиячи болаларга шох-шабба, шишқа, уруғлардан фойдаланиб, бу фигураларнинг алоҳида қисмларини турли усулда бирлаштиришни (елим, сим, гугурт чўпи, пластилин билан ва...) ўргатади. Болалар турли шаклларни одам, ҳайвонларни, қуш, балиқ, капалакларни, арчани уруғи, ёнғоқ پوستидан, ўз ўйлаганлари бўйича, тарбиячининг топшириғи бўйича ясайдилар. Болаларга яна шохлар, илдизларни таниш бўлган эртак

қахрамонларига ўхшаганларини топишни ҳам ўргатиб борилади. Бу фаолият орқали болаларни фантазия, тасаввурларини ривожланиб боради.

Қоғозни чизилган чизик буйлаб буклаш, андаза бўйича ишлаш малакаси мебел яшаш машғулотида шаклланиб, мустаҳкамланади. Намунани кўзатгач болалар ундан нима яшаш мумкинлигини аниқлайдилар. Бир стол атрофида ўтирган болалар, ишни бўлиб олиб (бир бола, диван, бошқаси кресло ва ҳоказо). Стол стулнинг оёқларини баландлигини аниқлайди. Худди шу мавзу бўйича яна бир машғулот ўтказилади, бунда болалар ўзлари андаза қилиб, уни тўғри буклаб турли мебеллар ясайдилар. Бундан ташқари улар линейка билан чизик чизиш, ўзунлик, энини ўлчашни ҳам ўрганади.

Тарбиячи фақат чизғич билан қандай ишлашни кўрсатиб беради, қолган қисмини болалар мустақил бажарадилар. Машғулот бошланишидан олдин болалар бир-бирлари билан нима яшашларини гаплашиб оладилар ва керакли материалларни ўз столларига жойлайдилар. Бундай машғулотлар болаларни қўл мускулларини ривожлантириб қолмай, балки уларни хотира, фикрлаш, ижодларини ишдан олдин планлаштириш қобилиятларини ҳам ўстиради. Айтайлик, янги йил байрамига болалар машғулотда арча ўйинчоқларини ясайдилар. Болалар намунани ўзлари танлаб, материалларни тайёрлаб, мустақил бажарадилар. Бу машғулотда болалар аппликация машғулотида олган билимларини қўллайдилар: қоғозни кўп буклаб бир хил типли фигураларни қирқадилар. Тайёрлов гуруҳда тарбиячи болаларни олдинги гуруҳларда олган билимларини, малакаларини мустаҳкамлайди. Болалар ўз ўйлаганлари бўйича мавзу танлаб, керакли материалларни танлаб, ишни нимадан бошлаш, унинг қисмларини қандай бирлаштиришни мустақил бажара оладилар. Тарбиячининг ёрдами билан болалар автомашина, картондан ҳаракатланувчи ўйинчоқлар (куён, матрёшка, айиқ ва ҳоказо) ни асосий қисмга майда қисмларни ип билан бирлаштирадилар. Тарбиячи янги материални тушунтираётганда унинг қисмларини бирлаштиришга болалар диққатини қаратади, мавзуга икки машғулот ажратилади. Биринчисида болалар куёнча ва айиқни қирқадилар, бошқа машғулотда ҳайвонларни, кўғирчоқларни қирқадилар. Табиий материалдан нарса яшаш машғулотини кўпинча ёзда ва кузда олиб борилади. Машғулотга бир неча кун қолганда тарбиячи мавзу номини айтиб, мавзуга оид

материалларни йиғишни илтимос қилади. Машғулот давомида болалар қандай қилиб қисмларни бир-бирига бирлаштираётганликларини кузатиб борилади. Бир стол атрофида

ўтирган болалар бирга фикрлашиб, композиция ташкил қиладилар. Тарбиячи болаларга қарағайнинг очилмаган шишка-уруғидан капалак, балиқчалар ясашни ўргатади. Болалар олган билим, малакаларини бошқа машғулотларда қўллайдилар.

Тайёрлов гуруҳда табиий материал ва қоғоздан қуриш –яасашга ўргатишнинг метод ва усуллари. Тайёрлов гуруҳда болалар катта техник малакаларни талаб қилувчи анча мураккаб конструкцияларни ўзлаштириб берадилар. Шунинг учун тарбиячи нарсалар ясашни, унинг бажарилиш усуллари аниқ тушунтириб, кўрсатиш услубидан тез-тез фойдаланади. Тарбиячи балконли уйни қуриш мавзусида аввал кўп қаватли балконли уй конструкциясини тайёр ҳолда кўрсатади, сўнг ишни ўзи кўрсатиб, уйни қандай ясалишини қоғозни буклаб, балконларини ясаш учун қирқиб, уни томини қандай жойлашишини кўрсатиб беради. Агар машғулотда болалар танишиш усулини қўлласалар, тарбиячи фақат наmunани кузатиш ва қисман кўрсатиш билан чекланади ҳалос, ёки болалар билимини фаоллаштирувчи саволлар бериши мумкин. Арча ўйинчоғини ясаш машғулотида тарбиячи болаларга наmunани кўрсатгач, уни қандай қирқишни болалардан сўрайди. Улар бунга жавоб берадилар, сўнг ўзлари мустақил бажарадилар. Агар ясалаётган нарса масалан: ҳаракатланувчи ўйинчоқлар, кўп вақтни олса, болалар қийналсалар, тарбиячи машғулотни иккига бўлиши мумкин. Биринчи машғулотда тарбиячи картондан ясалган ўйинчоқларни кўрсатиши, бугунги театр ўйинига ҳам худди шундай ўйинчоқлар ясашлигини айтиб ўтади. Лекин бу ўйинчоқни чизиб бериш лозим, сўнг болалар ҳайвончани ўйлаб топиб чизиб бўйядилар. Иккинчи машғулотда болалар тарбиячининг тушунтириши ва кўрсатмаси асосида ўйинчоқ ясайдилар. Ўйинчоқ ясаш машғулоти аввалдан тайёрликни талаб қилади. Тарбиячи бу ишга болаларни жалб қилади. Улар материал тайёрлашга ёрдамлашадилар: қоғоз қирқадиладар, шакли бўйича жойлаштирадилар, қоғозни олдидан (мебелни оёғи учун) труба қилиб ёпиштирадилар. Болалар ўз ўйлаганлари бўйича машғулотнинг яхши ўтиши аввалдан тайёргарликка боғлиқ: болалар қанчалик материалларни ясайдиган предметларини тез топсалар, нима ясашларини олдиндан билсалар, шунчалик машғулот қизиқарли бўлади. Тарбиячи машғулот учун болалар билан турли ўлчам, турли шаклдаги дарахт, гул, буталарнинг уруғларини, шох, маккажўхорини дони, береста, мох ва бошқа кўпгина табиий материалларини йиғадиладар. Болалар

олдиндан ўйлаган нарсалари учун материаллар йиғадилар: йирик уруғ танаси учун, майда уруғ боши учун, турли шохлар–қўл, оёқ, панжалар учун. Тарбиячи болаларга йиғган материалдан нарсалар яшани ўргатади, яъни болалар диққатини шу материаллар ҳайвонларни фигураларига ўхшаб кетишига (югураётган кийик, туя қуш, одамлар ва ҳоказо) қаратади. Бу нарсаларни яшашда тарбиячи ҳам иштирок этиши мумкин. Болалар тайёр фигураларни тагликка ўрнатаётганларида тарбиячи тагликни мих билан тешиб беради ёки капалакларни қанотларини шишкага жойлаштириб беради. Бу барча ясалган нарсалардан кўргазма уюштирилади. 8-март байрамига, ота- оналар мажлисига бағишланади. Бу кўргазмалар болалар ишини янада яхши бўлишига ёрдам беради ва болаларда жавобгарлик ҳиссини эстетик дидларини янада ўстирадилар.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Такмиллаштирилган “Болажон” таянч дастури. Т.: 2016.
2. Мактабгача таълимга қўйиладиган давлат талаблари. Т.: 2017
3. “Билимдон” дастури. Т.: 2014
4. Амирова. Г.А., Сулаймонов А.П., Джураева Б .Р. Мактабгача таълим муассасаларда аппликация машғулотлари. Т., 2014.
5. Д.Т Сабирова. Мактабгача ёшдаги болаларда тасвирий саводхонлик элементларини шакллантириш. (13.00.01.-Педагогика назарияси ва тарихи ихтисослиги бўйича ёзилган диссертациянинг автореферати). Т.2007
6. “Бола шахсини ривожланишининг долзарб муаммолари”. Халқаро илмий – амалий анжуманининг теъзис ва мақолалар тўплами. 2008 йил.
7. Джалалова Д.Х. Основные тенденции развития современной японской школы. Автореферат дис.к.п.н. 2004.
8. Титов В.А.Педагогика зарубежных стран (сравнительная педагогика). А- Приор, 2010.
9. Ишмухамедов Р., ва бошқ. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2008.

КЎЧМА МАШҒУЛОТ

1-кўчма машғулот мавзуси: Тасвирий фаолият машғулотларини ўтказиш технологиялари. (2 соат)

2-кўчма машғулот мавзуси: Мактабгача ёшдаги болаларнинг расм чизишга ўргатиш. (2 соат)

Тарбиячиларнинг илғор иш тажрибаларини ўрганиш асосида ўзининг педагогик фаолиятини такомиллаштириш, касбий сифатларини ривожлантириш, замонавий машғулот ўтишнинг метод ва усуллари, ишланмаларидан фойдаланиш. Мутахассислик модулларидан очик машғулотларни кузатиш, илғор педагогик тажрибаларни ўрганиш, муҳокама қилиш ва баҳолаш. Очик, кўргазмали, намунавий машғулотлар ва уларга қўйилган талаблар асосида таҳлил қилиш.

Мазкур машғулотлар талаб даражасидаги моддий-техника базага эга ва илмий-услубий жиҳатдан тажрибали профессор-ўқитувчилар ва мутахассислар фаолият кўрсатаётган олий таълим муассасаларининг мутахассислик кафедралари, илмий-текишириш институтлари ва бошқа муассасаларда ҳамда мактабгача таълим муассасаларида кўчма машғулот (очик машғулотлар) тарзида ўтказилади. Унда ўтказилган машғулотни тегишли мезонлар асосида таҳлил қилиш орқали тарбиячиларнинг илғор педагогик тажрибаларини ўрганиш таъкил этилади. Бу жараёнга кўчма машғулот таъкил қилинган таълим муассасаси тарбиячиларини жалб этиш, уларнинг машғулотларини таҳлил қилиш орқали уларга методик ёрдам кўрсатиш ҳам кўзда тутилади. Машғулот натижаси сифатида очик машғулотни кузатиш ва таҳлил қилиш варағи тўлдирилади ва малака ишига илова қилинади.

КЕЙСЛАР БАНКИ

1-Кейс. Мактабгача таълим муассассасида тасвирий фаолият машғулотида қуриш-ясаш кўникмалари ривожлантирилади. Қуйида келтирилган намуналар қайси турдаги материаллардан тайёрланган ва улар қандай номланади?

1-Кейс ечими. Мактабгача таълим муассасаларида болаларга қуриш-ясаш фаолиятини ўргатишда қурилиш материали, турли конструкторлар, қоғоздан, табиат, ташландиқ материалларидан фойдаланилади. Материални тури- қуриш ясаш турини аниқлаб беради.

Барчаси битта сўз билан “оригами” деб юритилади.

Оригами. Бу қоғозни буклаш йўли билан нарса ясаш маъносини билдиради.

Киригами. Бу қоғозни йиртиш ёки симметрик қирқиш йўли билан ясаш йўли билан нарса ясаш маъносини билдиради.

Кусудам. Бу қоғозни буклаш йўли билан гул ясаш маъносини билдиради.

Цукудам. Бу кусудам модулларида кўғирчоқ ясаш маъносини билдиради.

2-Кейс топшириғи: Аппликацияга ўргатишнинг асосий мақсади—теварак-атрофдаги борлиқни тасаввур қилишда болаларга ёрдам бериш. Уларда кузатувчанликни ривожлантирмоқ, эстетик гўзаллик ҳиссини тарбияламоқ, ҳамда тасвирлаб бериш усуллариини ўргатмоқдир. Бу билан бирга тасвирий фаолиятнинг энг асосий вазифаси—маълум бир ёш учун мос тасвирий материаллари билан турли хил предметларнинг турли тимсолларини яратиш каби ижодий болаларда шакллантириш амалга оширилади.

Предметли аппликация- болалар қоғоздан қирқиш ва фонга алоҳида предмет тасвирларини ёпиштириш маҳоратини ўзлаштирадilar. Фаолият хусусиятига кўра атрофдаги предметларни анча умумлашган шартли тасвирий ўйинчоқлар, халқ амалий санъати намуналарида ифодалаш мумкин бўлади.

Декоратив аппликация- турли безаклар ҳосил қилиш билан боғлиқ бўлган фаолият тури. Декоратив аппликацияда болалар қирқиш маҳоратини ритм, симметрия бўйича турли ранг бирикмаларини турли безак элементларини бирлаштириш, қирқиш маҳоратини ўзлаштирадilar. Бу машғулотларда болалар предметларни декоратив стиллаштириш, уларни тузилишига аҳамият бериш, намуналарни янги сифатлар билан бойитишни ўрганадилар.

Мазмунли аппликация - ўз олдига қийин масалаларни қўяди ва баъзи бир қоидаларни бажарилишини талаб қилади: ранг, шакл бўйича бир-бирларига тўғри келадиган табиий материалларни йиғиш керак. Масалан, барглар ва чиғаноклар ва майда тошлар, сомон, тахта қипиқлари, қуриган шохчалар, данаклар ва ҳоказолар. Асосий эътиборни фон ва материаллар ранги мослигига

қаратиш лозим.

Топшириқ. Қуйида келтирилган аппликация турларини изоҳланг.

3-кейс. Тайёрлов гуруҳида расм чизишга ўргатишнинг мазмуни ва вазифалари нималардан иборат?

Жавобни “Зинама-зина” методи орқали ифодаланг.

□ Натурадан ва тасаввур қилишдан предметнинг характерли белгилари тузилишини, ҳажмини тасвирлашга ўргатиш.

□ Шакл ва бўёқларнинг бойлиги тасвирлаб беришга ёрқин образлар яратишга ўргатиш.

□ Композицион қобилятларни ривожлантириш (предметнинг ҳажми ва шаклсининг характерини ҳисобга олиб предметни қоғозда жойлаштириш).

□ Ранг қобилятларини ривожлантириш (1 рангни турли ҳосила рангни бера олиш қобиляти).

□ Техник кўникмаларни ривожлантириш (бўёқларни бошқачароқ бўёқ олиш учун аралаштириш, предмет шакли бўйича қаламда штрих ўтказиш).

4- кейс. Сюжетли расм

чизиш. Сюжетли расм чизишнинг мақсади боланинг атроф-муҳитдан олган таассуротларини ифодалашга ўргатишдир. Сюжетли расм чизиш ўрта гуруҳдан бошлаб киритилган. Бунда ҳам ёнма-ён турган 2-3 та предметни тасвирлаш ўргатилади. Сюжетли тасвирда предметларнинг бир-биридан ажратиш учун унинг ўлчамини, фазодаги ўринларига қараб, предметларнинг катта ёки кичиклигини ўргатиш керак. Мактабгача ёшдаги бола учун предметлар орасидаги фазовий муносабатларни фарқлай олиш жуда қийин.

Сюжетли расм чизиш ўргатишнинг умумий вазифалари қуйидагилар:

- ✓ Мавзунинг мазмунини ифодалашда унинг асосини ажратишга ўргатиш.
- ✓ Объектлар орасидаги ўзаро алоқани тасвирлашга ўргатиш.
- ✓ Объектлар орасидаги пропорционал жойлашувни тасвирлашга ва уларнинг фазодаги ўринларини кўрсатишга ўргатиш.

Топшириқ. Матн ёрдамида берилган расмни чизиш кетма-кетлигини ёзинг. Бу расм қандай расм дейилади?

5-Кейс топшириғи: Қўйидаги кўрсатилган тасвирий фаолиятда ишлатадиган материаллрни ишлатишдаги хавфсизлиги қоидаларни айтиб ўтинг.

1. Қайчи.
2. Елим.
3. Пластилин.
4. Чизғич.
5. Мўйқалам.

Муаммо: Бола қўли лат еди. Биринчи ёрдам кўрсатинг. Биринчи ёрдамдан кейинги вазифлар нималардан иборат?

6-Кейс топшириғи: Расм машғулоти ташкил этишдаги асосий жиҳозлар етарли эмас.

Кейсни бажариш босқичлари ва топшириқлари:

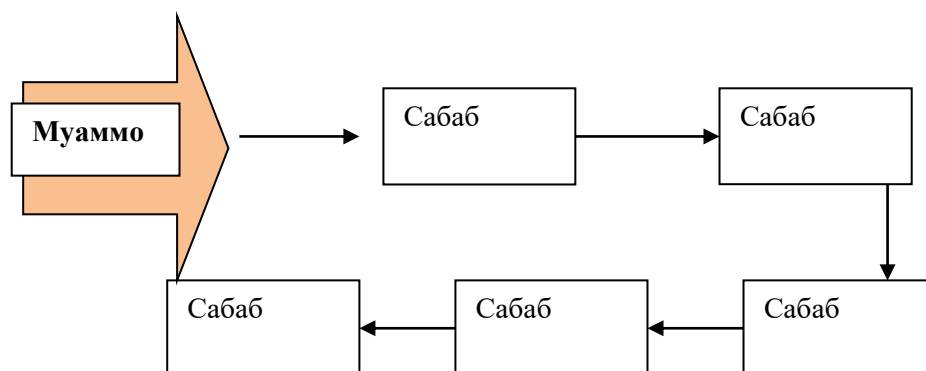
- Ушбу муаммони келтириб чиқарган асосий сабаларни белгиланг. (Кичик гуруҳда ишлаш асосида ҳал этилади)
- Муаммони ечиш учун қандай вазифаларни бажариш керак, унинг кетма-кетлигини белгиланг. (Гуруҳдаги иш)
- Кейсдаги муаммони келтириб чиқарган асосий сабаблар ва ҳал этиш йўллари жадвал асосида изоҳланг. (Индивидуал ва кичик гуруҳда)

Муаммо тури	Келиб чиқиш сабаблари	Ҳал этиш йўллари

Кейс топшириғин ижобий ҳал этиш: Расм машғулоти талаб даражасида ташкил этиш учун Дастур ишлаб чиқинг.

7-Кейс топшириғи: Нима учун машғулотларда ноанъанавий тасвирий фаолият усулидан фойдаланиш керак?

1-босқич топшириғи: «Нима учун?» техникасининг чизмадаги кўриниши

2-босқич топшириғи: **Гурух тингловчиларига 2 та топширик берилади.**

1. Шам билан чизиш.

2. “Кляксография” усулида чизиш.

(Тингловчилар фантазия, ижодкорлик хисларини намоён бўлишини ўзларида хис этишади).

3-босқич топшириғи: Ушбу муаммони қандай ечдингиз, уни изоҳлаб беринг.

МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ

1. Тасвирий фаолият машғулотларда болаларни ранглар билан таништиришда дидактик ўйинлардан фойдаланиш.
2. Эстетик тарбиянинг вазифаси ва иш мазмуни.
3. Болаларда тасвирий санъат асарларга нисбатан қизиқиш кўникмаларини таркиб топтириш.
4. Кичик ёшдаги болаларда тасвирий санъат орқали меҳр уйғотиш орқали нутқини ўстириш.
5. Мактабгача ёшдаги болаларга ҳайвонлар расмини чизишга ўргатиш.
6. Мактабгача ёшдаги болаларни эртақлар асосида аппликация қилишга ўргатиш.
7. Лой иши машғулотларини ташкил этиш.
8. Аппликация машғулотларини ташкил этиш.
9. Қуриш-ясаш машғулотларини ташкил этиш.
10. Расм машғулотларини ташкил этиш.
11. Машғулотларини ноанъанавий шаклда ташкил этиш.
12. Қуриш-ясаш машғулотларида ўйинлардан фойдаланиш.
13. Аппликация машғулотларини ноанъанавий шаклда ташкил этиш.
14. Қуриш-ясаш машғулотларини ноанъанавий шаклда ташкил этиш.
15. Лой иши машғулотларини ноанъанавий шаклда ташкил этиш.
16. Қоғоздан қуриш-ясаш машғулотларини ташкил этиш.
17. Мактабгача ёшдаги болаларни тасвирий қобилияти ва ижодкорлигини ривожлантириш.
18. Миллий нақш чизишга ўргатиш.
19. Аппликацияда миллий нақшлар.
20. Расм машғулотларида ўсимликларни тасвирилашга ўргатиш.

ГЛОССАРИЙ

Термин	Ўзбек тилидаги шарҳи
Инновация	янги ланишни, ўзгаришни амалга жорий этиш жараёни ва фаолияти

Вазият	Вазият- situation (ситуация) (лотинчадаги situation - аҳвол) муайян вазият, аҳволни ҳосил қиладиган шарт-шароитлар ва ҳолатлар уюшмаси.
Дастурлаштирилган таълим бериш	Дастурлаштирилган таълим бериш асосини, тартибга келтирилган топшириқларни намоён қилувчи, ўргатуви дастур ташкил этади. У бутун ўқитиш жараёнини бошқаради.
Касб	Бу меҳнат фаолиятининг барқарор тури бўлиб, у нафақат аниқ билим ва кўникмаларни бўлишини талаб қилмай, балки бир хил бўлган умум касбий билимларни ҳам бўлишини талаб қилади
Адабиёт	Ижтимоий аҳамият касб этган, фаннинг ва амалиётнинг бирор соҳасидаги ютуқларни умумлаштирган ёзма асарлар йиғиндиси(масалан, техник адабиёт, бадиий адабиёт, сиёсий адабиёт, тиббий адабиёт сингари).
Бола (болалар)	Ўн саккиз ёшга тўлгунга қадар бўлган шахс (шахслар).
Болалар китоби	Шахс ва таълимни ривожлантириш, билимларни тарқатишнинг энг муҳим воситалардан бири бўлган нашр тури. Болалар китоблари фақатгина ўқиш ва билим олиш манбаи бўлибгина қолмай, балки боланинг эстетик ва психологик тарбиясида муҳим ўрин тутувчи манбадир.
Гигиена	Яшаш тарзи ва меҳнат шароитининг инсон соғлиғига таъсирини ўрганадиган, касалликларни профилактика қилиш, соғлиқни сақлаш ва ҳаётни узайтириш чоратадбирларини ишлаб чиқадиган қадимий тиббиёт соҳаларидан бири.
Дидактик ўйинчоқлар	Болаларнинг ақлий ва сенсор ривожланиши ва таълим олишида хизмат қиладиган ўйинчоқлар тури. Бундай ўйинчоқларга мозаикалар, стол устида ўйналадиган ва босма ўйинлар, халқ ўйинчоқлари(матрёшкалар, пирамидалар, рангли шарлар, хуштаклар, чиллақлар) киради.

Ёш гуруҳи	Ёш белгисига кўра бирлаштириладиган кишиларнинг бирон бир шартли катта гуруҳи. Ёшни даврлаштиришга мувофиқ МТМда болаларнинг ёшига кўра анъанавий ажратиладиган гуруҳлар: ясли ёшдаги болалар гуруҳи, биринчи кичик ёшдаги болалар гуруҳи, иккинчи кичик ёшдаги болалар гуруҳи, катта болалар гуруҳи ва мактабга тайёрлов гуруҳи.
Истеъдод	Қобилиятлар, иқтидорларнинг юқори даражада ривожланганлиги бўлиб, ижодий фаолият турларида намоён бўлади.
Касбий фаолият	Бирон нарсанинг бажарилишининг мураккаб ва меъёрий жиҳатдан белгиланган усули. Меҳнат субъекти фаолиятининг сифат жиҳатдан белгиланадиган шакли. Инсон бажараётган фаолиятнинг мураккаблигини тавсифлайдиган мезон.
Мактабгача болалик	Боланинг туғилганидан то мактабга боргунча бўлган ривожланиш даври; бола организмнинг жадал вояга етиши ва руҳиятининг шаклланиши билан белгиланади.
Мактабгача ёш	Боланинг руҳий ривожланиш босқичи. Бола ривожланишининг ҳозирги замон миллий даврлаштирилиши бўйича 3 ёшдан 7 ёшгача бўлган даври.
Мактабгача ёшдаги бола компетентлиги	Мактабгача ёшдаги бола шахсининг асосий характеристикаси. Коммуникатив, ижтимоий, интеллектуал компетентликни ҳамда жисмоний ривожланиш борасидаги компетентликни ўз ичига олади. Коммуникатив компетентлик боланинг ўз истаклари, ниятларини нутқий ва нутқий бўлмаган (имо-ишора, мимик ва пантомимик) воситалар ёрдамида эркин ифода этишида намоён бўлади.
Мактабгача таълим муассасалари	Турли йўналишдаги мактабгача таълим дастурларини амалга оширадиган таълим муассасаси. Уларда 7 ёшгача бўлган болаларнинг тарбияси, таълими, парвариши ва соғломлаштирилиши таъминланади.

	Йўналишига кўра мактабгача таълим муассасаси куйидаги турларга бўлинади: умумий типдаги МТМ, тарбияланувчиларнинг жисмоний ва руҳий ривожланишида нуқсонлари мавжуд болалар учун мўлжалланган махсус МТМлар ва сурункали касалликлар билан оғриган болалар учун санатория типдаги МТМлар.
Мактабгача таълим муассасаларнинг вазифалари	Ушбу муассасаларнинг вазифалари: болалар ҳаётининг муҳофазасини, уларнинг интеллектуал, жисмоний ва шахс сифатидаги ривожланишини таъминлаш учун унинг оиласи билан алоқа ўрнатиш.
Мактабгача таълим муассасасининг моддий-техника базаси	Муассаса балансида турган асосий воситалар мажмуи (бино, ҳовли, қўшимча қурилмалар, коммуникация, юмшоқ ва қаттиқ жиҳозлар).
Мактабгача таълим муассасасининг ривожланиш компетенцияси	Мактабгача таълим муассасасининг келгусидаги ривожини белгилаб берадиган бош ғоя; инновацион жараёнлар натижасида унинг янгиланишига қаратилган чора -тадбирлар мажмуини амалга оширишнинг етакчи тамойили.
Миллий анаъналар	Миллат ҳаётининг турли соҳаларида намоён бўладиган тушунчалар, белгилар, хусусиятлар, қадриятлар, фаолият турлари, одатлар ва ҳислатларнинг авлоддан авлодга ўтиши ҳамда мерос бўлиб қолишини ифодаловчи тушунча.
Оилавий муҳит	Оилавий муносабатлар, тарбиявий жараёнлар кечадиган ижтимоий- маънавий, ахлоқий муҳитни ифодаловчи тушунча. Ҳар қайси миллатнинг ўзига хос маънавияти, дунё қараши, тасаввур ва эътиқодини шакллантириш ҳамда юксалтиришда оиланинг ўрни ва таъсири беқиёсдир. Инсон қалби ва онгидаги энг соф, покиза туйғулар, илк ҳаётий тушунча ва тасаввурлар, энг аввало оила бағрида шаклланади.
Олий таълим	Турли олий даргоҳларда олий малакали мутахассислар тайёрлаш олий ўқув юртлари томонидан халқ

	хўжалиги, фан ва маданиятнинг турли соҳалари бўйича олий малакали мутахассис бўлишни истаган, ўрта махсус ёки касб-хунар таълимини олган ҳамда тегишли талабларни бажарган кишиларга илмий назарий билим бериш ҳамда муайян кўникмаларни шакллантириш йўли билан амалга оширилади.
Тарбияланувчилар	Мактабгача тарбия муассасаларига борадиган болалар; меҳрибонлик уйлари, ихтисослаштирилган мактаб интернатларда тарбияланувчи болалар ва ўсмирлар мактабдан ташқари муассасаларда шуғулланадиган болалар.
Тарбиячи	Тарбияни амалга оширадиган, ўзга киши шахсининг ҳаёт тарзи ва ривожланиши учун масъулиятни ўз зиммасига олган шахс.
Таълим сифати	Таълим жараёни ва унинг натижаларини тавсифлайдиган категория, таълим жараёни қандай бўлиши керак, қандай мақсадларга хизмат қилиши кераклиги тўғрисида жамиятда тарқалган тасаввурларга қанчалик мослигини белгилайди. Таълим сифати таълим олувчиларнинг билимлари, малака ва кўникмалари, атроф-оламга ва бир бирларига нисбатан қадрий-эмоционал муносабатлар нормалари билан ўлчанадиган кўрсаткичлар тизимида ифодаланади.
Мактабгача	Турли йўналишдаги мактабгача таълим дастурини амалга оширадиган таълим муассасаси
Таълим	Ўқитишнинг маҳсули бўлиб, ўқитиш жараёнида таълим олувчилар томонидан эгаллаган билим, кўникма, малакалардир.
Англаш	Ўрганилаётган предметни тушуниш ва у ҳақида тўлиқ маълумотга эга бўлиш.
Билим	Борлиқни билишни амалётда текширилган ва мантиқан тасдиқланган натижа.
Болалар	Инсоннинг вояга етишидан олдин келадиган ривожланиш
Дид	Кишининг ҳаёти ва санъатнинг барча жабҳаларида

	гўзалликни фарқлаш, тушуниш ва баҳолаш қобилияти.
Декоратив аппликация	Болалар боғчасининг кичик гуруҳидан бошлаб қўлланиладиган аппликация
Харакатли ўйинлар	Болаларнинг ҳаракатланиш фаоллиги устунли қилган ўйинлар
Ижтимоий	Инсон томонидан жамиятда муаян вақт оралиғида қадриятлар ва хужжатлар
Истиқлол	Мустақил, ўз-ўзига мустақил бўлиш.
Истеъдод	Қобилиятлар иқтидорларни юқори даражаси.
Таълимда кўргазмалик	дидактик принципларидан бири. Кўргазмалик ўқув материалларини пухта ва чуқур эгалаштиришга, болаларни билам доираларини кенгайтиришга ва тафаккурларини ривожлантиришга ёрдам беради.
Жамоа	Ижтимоий аҳамиятга эга мақсадлар, умумий қадриятлар ва кишиларнинг ижтимоий бирлиги
Жараён	Воқеа ва ходисалар ривожигаги узлуксизлик
Жанр	Барча саънат турларида асарларнинг тарихан қарор топган тузилмаси
Кўникма	Кўп марталаб такрорлаш йўли билан шакилланган, юқори даражада ўзлаштириш
Кўргазма	Моддий ва манавий соҳадаги фаолият натижалари
Кўрсатма	МТМда сўз воситасида кўрсатма бериш усули.
Метод	Ахлоқ, усул.
Маънавият	Олий ибтидорликка, онгли интилишга қодирлик.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. “Мактабгача таълимга қўйиладиган давлат талаблари” Т.: 2017
2. Такмиллаштирилган “Болажон” таянч дастури. Т.: 2016.
3. Ишмухамедов Р.Ж., Юлдашев М. Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар. Т.: “Ниҳол” нашриёти, 2013, 2016.–279б.
4. Толипов Ў., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг тадбиқий асослари Т.: 2006. – 163
5. Ишмухамедов Р. Ўқув жараёнида интерфаол услублар ва педагогик технологияларни қўллаш услубияти. Т.: РБИММ, 2008. 68 б.
6. Ибрагимова З., Мактабгача таълим муассасаларида бадий адабиёт. *(илк, кичик, ўрта, катта ва тайёрлов гуруҳлар учун машғулотлар тўплами)*. Т., 2012.
7. Ибрагимова З. “Болажон” таянч дастури бўйича бадий адабиёт мажмуаси. 1- китоб., Т., 2013.
8. Рахмонкулова З.А., Файзуллаева М., Мактабгача ёшдаги болаларни атроф-муҳит билан таништириш *(илк, кичик, ўрта гуруҳлар учун)*. Т.: 2015.
9. Амирова. Г.А., ва бошқ. Мактабгача таълим муассасаларида аппликация машғулотлари. Т.: 2014.
10. Мактабгача тарбия педагогикаси. В.И.Логинова, П.Г.Саморуковалар таҳрири остида. Т.: Ўқитувчи. 1991.
11. Болалар боғчасида эстетик тарбия (Н.А.Ветлугина таҳрири остида). Т., Ўқитувчи, 1981.
12. Логинова В.И, Самарукова Т.Г. таҳрири остида. Мактабгача тарбия педагогикаси. 2 қисм. 1- қисм. Т., Ўқитувчи. 1991. 127
13. Т.С.Комарова. Методика обучения изобразительной деятельности и конструированию. М.: Просвещение. 1991.
14. Сакулина Н.П. Рисунок, аппликация, работа с глиной в детском саду. М.: Просвещение. 1993.
15. Л.В.Куцакова. «Конструирование и ручной труд в детском саду». М.: «Просвещение»..1990.
16. О.Жамоллидинова. «Катта боғча болаларини халқ ҳунармандчилигига ўргатиш бўйича иш дастури» Т.:1996.
17. З.В.Лиштван «Конструирование» М.: «Просвещение».1981г.
18. М.А.Гусакова. Аппликация. М., «Просвещение» 1977. 15.Сакулина Н.П. Рисунок, аппликация, работа с глиной в детском саду. М.: Просвещение. 1993.
19. М.Нурматова, Ш.Хасанова. Д.Азимова. Устахонада амалий машғулот. «Чўлпон». Т., 2010 й.
20. М.Нурматова, Ш.Хасанова. Расм, буюм яшаш ва тасвирий фаолият методикаси. «Муסיқа». Т., 2010

Электрон таълим ресурслари

1. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги: www.edu.uz.
2. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги: www.uzedu.uz.
3. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ҳузуридаги Мультимедиа умумтаълим дастурларини ривожлантириш маркази: www.eduportal.uz, www.multimedia.uz.
4. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳузуридаги Бош илмий-методик марказ: www.bimm.uz
5. Тошкент давлат педагогика университети ҳузуридаги халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази: www.giu.uz
6. Малака ошириш муассасалари: <http://www.pedagog.uz>
7. “Истеъдод” жамғармаси: <http://www.istedod.uz>
8. Республика болалар кутубхонаси: www.kitob.uz
9. Ижтимоий ахборот таълим портали: www.ziyonet.uz